SLOVENSKÁ REČ

časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied
pre výskum a kultúru slovenského jazyka

Hlavný redaktor: prof. dr. Eugen Jóna
Výkonný redaktor: dr. Ladislav Dvonč
Redakčná rada: doc. dr. V. Blanár, dr. L. Dvonč, dr. G. Horák, dr. J. Horecký, prof. dr. E. Jóna, dr. F. Miko, doc. dr. Š. Ondruš, univ. prof. dr. E. Pauliny, dr. Š. Peciar, doc. dr. J. Ružička
Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

OBSAH

Habovštiaková K., Význam Bernolákovho jazykovedného diela v dejinách spisovného slovenčiny — — — — — — — — — — — — — — — 321
Peciar Š., Distributívne slovesá v slovenčine — — — — — — — — — — 334
Horecký J., Poznámka o využití superlatívu — — — — — — — — — 346
Mlacek J., Poznámky k písaniu úvodzoviek — — — — — — — — — — 349

Diskusie

Dvonč L., K otázke písania predpôn *s-*, *z-* — — — — — — — — — — 353

Zprávy a posudky

K päťdesiatke prof. dr. Eugena Paulinyho. E. Jóna — — — — — — — — 361
Konferencia o vývinových tendenciách dnešnej spisovnej slovenčiny a o problémoch jazykovej kultúry. V. Blanár — — — — — — — — — — — 363
Desať rokov spolupráce Ústavu slovenského jazyka s Čs. rozhlasom. G. Horák — 366
Zasadnutie Československej ústrednej terminologickej komisie. J. Horecký — 369

Rozličnosti

O *víroch* a *výroch* ešte raz. L. Dvonč. — — — — — — — — — — — 371
Augiášov chliev — maštale kráľa Augia. L. Dvonč — — — — — — — — — 371
Onucka, onučka. Š. Vragaš — — — — — — — — — — — — — — 373
Benfica — Benficy, Benfici, a či *Benfiky?* L. Kučera — — — — — — — 374
Štrasburský. F. Miko — — — — — — — — — — — — — — — 375
Útek v reťazoch. L. Kučera — — — — — — — — — — — — — — 375

Odpovede na listy

Uspokojive — uspokojivo. — — — — — — — — — — — — — — — 376
Na divadlo — do divadla. J. Mistrík — — — — — — — — — — — 376
Trestať — tresce/trestá. L. Dvonč — — — — — — — — — — — — 377
Index k 27. ročníku. O. Kajanová — — — — — — — — — — — — 378
Obsah 27. ročníka — — — — — — — — — — — — — — — — 382

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK 27 1962 ČÍSLO 6

VÝZNAM BERNOLÁKOVHO JAZYKOVEDNÉHO DIELA V DEJINÁCH SPISOVNEJ SLOVENČINY

Katarína Habovštiaková

Na rozhranie r. 1962—63 pripadajú dve významné bernolákovské jubileá: 200 rokov od narodenia a 150 rokov od smrti A. Bernoláka (3. okt. 1762 — 15. januára 1813), prvého kodifikátora spisovnej slovenčiny. Pri tejto príležitosti pokladáme za potrebné i tu celkove zhodnotiť Bernolákovo jazykovedné dielo.

Je známe, že v dejinách slovenského národa nebolo azda inej osobnosti, o ktorej by sa bolo vyslovilo viac priam diametrálne odlišných hodnotení, než sa napísalo o Antonovi Bernolákovi. Bernolákovo uzákonenie spisovnej slovenčiny — ako čin, ktorý mal ďalekosiahle dôsledky pre ďalší vývin slovenského národa a slovenského jazyka — sa posudzovalo raz príliš negatívne a nespravodlivo (v skupine centralisticky orientovaných buržoáznych vedcov), inokedy zase i nekriticky pozitívne (v tábore priaznivcov samostatného slovenského spisovného jazyka).[1] Takéto názory vychádzali nielen z rozličných ideologických pozícií posudzovateľov Bernolákovho diela, ale aj zo samotnej rozpornej skutočnosti, že Bernolák je na jednej strane dovršovateľom západoslovenského slovakizačného jazykového vývinu a na druhej strane zákonodarcom národného spisovného jazyka, ktorý je už atribútom ideológie novodobého buržoázneho národa. Bernolákova kodifikácia spisovnej slovenčiny stavala síce predovšetkým na západoslovenskom kultúrnom úze (ktorý sa utváral v západoslovenských kultúrnych centrách už od 16. stor. a využíval sa i v katolíckej protireformačnej literatúre), ale nie je iba čírym formálnym zavŕšením týchto slovenčiacich tendencií. V oblasti ideovej prvkami novodobého nacionalizmu a v oblasti jazykovej zasa mnohými celonárodnými jazykovými

[1] Príklady na protichodné názory o Bernolákovi pozri K. Habovštiaková, *Niekoľko poznámok o Bernolákovej spisovnej slovenčine*, JČ IX, 1958, najmä str. 71, 72.

znakmi otvára bernolákovské hnutie a Bernolákova spisovná slovenčina novú epochu v dejinách slovenského národa. Historický význam Bernolákovho účinkovania v našich dejinách spočíva predovšetkým v tom, že v počiatočnom období formovania novodobého národa Bernolák svojím jazykovedným dielom posilnil jednu zo základných vlastností národa: jazyk.[2]

Bernolákovo vystúpenie v našich národných dejinách s programom kodifikovať spisovnú slovenčinu má svoje príčiny tak v predchádzajúcom kultúrno-spoločenskom vývine slovenského národa, ako aj vo vtedajšej politickej a hospodárskej situácii, za ktorej sa formoval novodobý slovenský buržoázny národ.

Bernolákovo uzákonenie spisovnej slovenčiny bolo historicky a spoločensky podmienené počiatkami formovania novodobého buržoázneho národa,[3] ktoré nastáva v dôsledku zmien v ekonomickej základni a v spoločenskej štruktúre Slovenska (likvidácia feudálnej roztrieštenosti, utváranie kapitalistických výrobných vzťahov a rozsiahlejších trhových oblastí).[4] Významné hospodárske, politické a kultúrne postavenie západného Slovenska (rozvoj manufaktúr na juhozápadnom Slovensku; Bratislava — hlavné mesto Uhorska; Trnava sídlo univerzity a arcibiskupstva) usmerňovalo i jazykový vývin podľa západnej slovenčiny a dalo i Bernolákovej slovenčine západoslovenskú pečať.

Bernolákovo jazykovedné dielo organicky nadväzuje na západoslovenské kultúrne a jazykové tradície. Ale na rozdiel od starších úsilí o čistotu a pestovanie jazyka, ktoré mali v predbernolákovskom období skôr len manifestačný charakter (V. Benedikti z Nedožier, D. Sinapius Horčička, J. Simonides a i.)[5] a na rozdiel od skôr neuvedomeného než zámerného slovenčenia v západoslovenskej literatúre, je Bernolákov úmysel obrátiť „vedecké bádanie k vzdelaniu pravopisu a výslovnosti panónskoslovanskej a k jej očisteniu od chýb"[6] spojený s premysleným kodifikátorským plánom, s radom jazykovedných prác, v ktorých sa systematicky skúmajú

---

[2] Porov. J. Tibenský, *Význam diela Antona Bernoláka vo vývine nášho spisovného jazyka*, KŽ VII, 1952, č. 40 a *K problému hodnotenia bernoláčtiny a bernolákovského hnutia*, HČ VII, 1959, 557—576.

[3] Porov. V. Blanár, *Dejiny jazyka a periodizácia dejín slovenčiny*, JS V, 1951, 22—23.

[4] K charakteristike tohto obdobia pozri J. Tibenský, *Počiatky slovenského národného obrodenia*, HČ II, 1954, 520—538.

[5] Súhrnne o tom pozri E. Pauliny, *Dejiny spisovnej slovenčiny*, Bratislava 1948, 41.

[6] Citované z prekladu Predmluwy k Bernolákovmu spisu *Dissertatio philologico-critica de literis Slavorum...*, Posinii 1787 (ďalej pri citovaní príkladov len D), uverejneného u J. Stanislava, *K Bernolákovmu jazykovednému dielu*, Bratislava 1941, str. 41.

všetky stránky spisovnej slovenčiny: pravopis,[7] gramatika[8] i slovná zásoba.[9]

Jazykový vývin na západnom Slovensku už pred Bernolákom naznačoval cestu k spisovnej slovenčine. Spisovná čeština, ktorá sa na Slovensku od 15. stor. používala ako kultúrny jazyk slovenskej národnosti, sa na západnom Slovensku pod tlakom juhozápadoslovenských nárečí, jazykovo najbližších češtine, postupne adaptovala pre potreby jej slovenských používateľov. Už od 16. stor. utvára sa na západnom Slovensku kultúrna západoslovenčina, ktorá je akousi syntézou spisovnej češtiny a domácich západoslovenských nárečí.[10] Kultúrna západoslovenčina využíva sa i pre ciele protireformačnej literatúry a stáva sa i hlavným východiskom kodifikácie spisovnej slovenčiny.

Zaujímavá je otázka, v čom a v akom rozsahu nadväzoval Bernolák na západoslovenské jazykové tradície. V minulosti sa hľadali súvislosti medzi Bernolákovou slovenčinou a západoslovenským kultúrnym úzom najmä v pravopise. Poukázalo sa na to, že pravopisné úpravy, ktoré zaviedol Bernolák (napr. písanie *i* miesto *y*, fonetický spôsob písania predložiek, predpôn *s, s-, z, z-, ze-, wz-*; nahradenie písmena *v* clausum písmenom *u*) mali svoje korene v západoslovenskej slovenčiacej literatúre (napr. v Cantus catholici, u Bajzu).[11] Treba však zdôrazniť, že spomenuté pravopisné zvyklosti boli v predbernolákovskej literatúre len sporadické. Až Bernolák podal premyslenú a zdôvodnenú úpravu slovenského pravopisu.

No nielen v otázkach pravopisných, ale aj v hláskosloví a tvarosloví je Bernolákova slovenčina zvýraznením a dovŕšením západoslovenských slovakizačných tendencií. Bernolákova spisovná slovenčina nadväzuje na kultúrnu západoslovenčinu takými typickými západoslovenskými nárečovými znakmi, ako je v hláskosloví nedostatok dvojhlások, nedodržiavanie rytmického zákona, sčasti i striednice za jerové a vkladné hlásky a sku-

---

[7] V spise cit. v pozn. č. 6 a v pripojenom spise *Linguae slavonicae per regnum Hungariae usitatae compendiosa simul et facilis Orthographia...*, Posonii 1787 (ďalej pri citovaní dokladov len O).

[8] V spise *Grammatica slavica...* auctore Antonio Bernolák..., Posonii 1790 (ďalej pri citovaní príkladov len G).

[9] Najmä v päťjazyčnom šesťzväzkovom slovníku *Slowár slowenski, česko-latinsko-ňemecko-uherski*, Budae 1825—1827 (ďalej pri citovaní príkladov len S) a sčasti i v spise *Etymologia vocum slavicarum...*, Tyrnaviae 1791, ktorého predmetom je však predovšetkým slovotvorná problematika slovenčiny (ďalej pri citovaní dokladov len E).

[10] Porov. E. Pauliny, *Čeština a jej význam pri rozvoji slovenského spisovného jazyka a našej národnej kultúry* v sborníku *O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov*, Bratislava 1959, 113—115.

[11] Pozri J. Stanislav, c. d., 23—35; porov. i H. Bartek, *Bernolákov pravopisný systém*, SR V, 1937, 246—255.

pina *rot-, lot-* za psl. *ort, olt* (teda *wen* S 3602, *Weš* E 160, G 287, S 3609; *Kmoter* S 972, E 54, 148; *Bober* S 101, E 149; *Rožeň* S 2759, *Lokeť* S 1261), a v tvarosloví zase skloňovanie prídavných mien (mask. *pekní*, neutr. *pekné*, gen. *pekného* G 49), skloňovanie privlastňovacích prídavných mien a zámen analogicky podľa akostných (*pánowého, paňiňému;* mn. č. *mogí, mogích* atď. G 50, 51, 66—67), koncovka inštr. sg. fem. (*Owcú* G 37, *se mnú* G 63) a i.

V porovnaní so stavom v staršej západoslovenskej literatúre je však v Bernolákovej slovenčine oveľa menej hláskoslovných a tvaroslovných bohemizmov. Podoby slov s českými prehláskami sú v Bernolákovej slovenčine ojedinelé (zväčša len v knižných slovách ako *Zhľeď* G 31, *hľe, eghľe* G 227, *Sudce* G 27, vo vok. sg. *Spasiteli, Odplaťiteli* G 33, v prechodníku a príčastí prítomnom: *učic, trhagic* [ale *piguc*] G 98, *wolagicí, trhagicí* G 99—100). Znenia s hláskoslovnými zmenami *ó* > *ú, ie* > *í* (napr. *Púwod* G 261, E 68, *Spúsobi* G 79, *spíwať* G 290, *Hrích* G 302, *Swíca, Swíčka* E 98) môžu byť odrazom nielen českých hláskoslovných zmien, ale aj obdobných juhozápadoslovenských nárečových hláskoslovných zmien. Popri vyššie uvedených podobách však prenikajú aj na Slovensko rozšírenejšie znenia s *-ó-* a s *-é-* (*Spósob* S 3088, *dostogní* 461, *Hrích,* syn. *Hréch* S 790, *Swíca,* syn. *Swéca* S 3256).

Bernolák však vo svojej kodifikácii nielenže nadväzuje na západoslovenskú jazykovú tradíciu, ale istými znakmi sa od nej aj odlišuje. Najvýraznejšou odchýlkou Bernolákovej spisovnej slovenčiny od západoslovenského kultúrneho úzu je výskyt spoluhlások *ď, ť, ň, ľ* v podstate v stredoslovenskom rozsahu (napr. *Ďeďina* E 119, S 357, *Ťesťina* E 146, *Husťe, Husťički* G 24, S 3304). Bernolák zaviedol do spisovného jazyka aj iné stredoslovenské prvky. Niektoré charakteristické stredoslovenské znaky, ako dvojhlásky a koncovka inštr. sg. fem. *-ow,* uvádzajú sa len ako druhotvary (i to iba v Bernolákových gramatických prácach, napr. *meťgem, weďgem* popri *meťem, weďem* G 91, *Ďíwča, Ďgewča, Ďíťa, Ďgeťa* E 134, *Owcú(ow)* G 37, *se mnú (mnow)* G 63, kým v Slováři sa už hodnotia ako nárečové, napr. **Ďgewča, *Ďgeťa* S 377), ale iné stredoslovenské tvary (používané i v trnavskom nárečí) nachodíme v Gramatike ako jedine správne (napr. inštr. sg. mask. a neutier na *-om: s Pánom, Sluhom, Sudcom* G 27; *Kuraťom, Srdcom* G 42, lok. pl. mask. na *-och: na Pánoch, Duboch, Děšďoch* G 27—28, lok. sg. mask. a neutier adj. na *-om: na peknom* G 49, *na pánowom* G 50, *na ňom* G 64 — Bernolák výslovne hodnotí druhotvary na *-ém* ako české G 53; min. čas s vkladným *-o- pékol, trásol* G 86—87), ale v Slováři už pozorujeme opätovný príklon k tradičným západoslovenským zneniam: inštr. sg. mask. a neutier na *-em: s Pánem* S 2017, *Koňíkem* S 1015, *Srdcem* S 3109 3-krát; lok. sg. adj. a zámen na

-ém: w swatém Písme S 3383, *w Dome mém, twém* S 435; min. čas *pekel* S 2065, *pletel* S 2130. I tento Bernolákov odklon od stredoslovenských tvarov, používaných v gramatických prácach, k západoslovenským v Slováři mohol byť podmienený západoslovenskou kultúrnou tradíciou.

V Bernolákovej slovenčine pomerne často nachodíme popri sebe znenia západoslovenské i stredoslovenské. Tak popri spomínaných zneniach so západoslovenskými jerovými a vkladnými hláskami a so skupinou *rot-, lot-* za psl. *orĭt-, olĭt-* nachodíme i slová so stredoslovenskými jerovými a vkladnými hláskami (napr. *Moch* S 1429, G 192, S 309; *pékol, móhol, pomóhol* G 86) a so stredoslovenským *rat-, lat-* (napr. *Rakita* S 2693, *Rala,* syn. *Pole* S 2694, *Rasocha, Rasoška* S 2698, ale *Lokeť,* vulg. *Lakeť* S 1261, *loňi,* vulg. *laňi* S 1263) a popri častejších zneniach so *šč* i znenia so *šť* (ktoré sú nielen v strednej slovenčine, ale aj v češtine a zvyčajne i v kultúrnej západoslovenčine), napr. *ešče* E 89, G 294, 303, S 532, *púščať* E 40, S 2676, ale aj *Ošťep, Ošťepišťo* E 29 (ale **Oštepišťe* S 1972).

V tomto Bernolákovom vcelku zhovievavom postoji k dvojtvarom odzrkadľuje sa dvojité západoslovensko-stredoslovenské východisko Bernolákovej spisovnej slovenčiny. Bernolák nadviazal na kultúrnu západoslovenčinu, ale tento kultúrny úzus západoslovenský doplnil mnohými stredoslovenskými a celonárodnými prvkami.

V tejto súvislosti treba podčiarknuť ešte i ďalšie typicky slovenské znaky Bernolákovej kodifikácie spisovnej slovenčiny. Pozoruhodné je i Bernolákovo spracovanie gramatiky spisovnej slovenčiny (v doterajších príspevkoch o Bernolákovom jazykovednom diele najmenej povšimnuté), ktoré sa vyznačuje voľbou slovenských tvarov. Napr. v kapitole o ohýbaní slov Bernolák uvádzal zväčša hláskoslovne slovenskú (neprehlasovanú, nezúženú ap.) podobu koncoviek, a to tak pri skloňovaní, ako aj pri časovaní. Teda pre spisovný jazyk navrhoval tvary ako gen. sg. mask. a neutier (pôv. mäkkých mien) ako *Déšďa* G 27, *Kuraťa* G 42, dat. sg. mask. a neutier *Déšďu* G 27, ale s dvojtvarom *Kuraťu(ti), Sudcu(ci)* G 42, *Stawaňí(ňu)* G 41; akuz. sg. mask., fem. a neutier *Zagáca* G 293, *Owcu* G 37 (neprehlasovaná je aj koncovka inštr. sg.: *Owcú, Čnosťú* G 37), *Kura* G 42 (ale podobne ako nom. sg. je iba dvojtvar: *Stawaňí(ňa)* G 41); vok. sg. mask. *Déšďu,* ale český tvar (podobne ako aj v nom. sg.) *Sudce* G 27; v nom. akuz. pl. neutier len ako druhotvar: *teto Stawaňí(ňa)* G 41; v gen pl. (aj v akuz. pl. životných) a dat. a lok. pl. mask. *Sluhow, Sudcow, Pánow; Sluhom, Sudcom, Pánom; Sluhoch, Sudcoch, Pánoch* G 27; *Dubow, Déšďow, Dobitkow; Dubom, Déšďom, Dobitkom; Duboch, Déšďoch, Dobitkoch* G 28; v dat. lok., inštr. pl. fem. a neutier: *Owcám, Čnosťám, Kuratám (Kurencám), Srdcám(om); Owcách, Čnosťách, Kurencách, Srdcách (Srdcoch); Owcami, Kuratmi (Kurencami)* G 32, 42. Len ako druhotvary vyskytujú

sa stredoslovenské znenia pri Bernolákovom vzore *Stawaňí(ňá)* G 41. Podobne výrazne ako pri podst. mene vynímajú sa neprehlasované koncovky v Bernolákovej Gramatike i pri slovese. Je to v prvom rade koncovka 3. os. pl. prít. času, a to koncovka *-ú* pri slovesách ako *trhagú, wegú, milugú, pigú* G 98 na jednej strane, a koncovka *-á* pri slovesách ako *učá* G 98, *slišá* G 115, *wislišá* G 117 na druhej strane; ďalej neprehlasované tvary neurčitku a min. času pri slovesách ako *slišať* G 113, *bučať, ručať, hučať, skučať, ležať* a i. G 116, *slišaľi sme* G 114, *boľi sme wislišaľi* G 117 ap.

Bernolák často uprednostňoval tvary živé v hovorovom jazyku pred tvarmi archaickými. Tak v inštr. pl. mask. a neutier uvádza v paradigmách skloňovania v gramatike koncovku *-mi.* O koncovke inštr. pl. *-i (-y)* a o nárečovej koncovke *-ma* zmieňuje sa iba v poznámke (G 46—47) ako o druhotvaroch. Podobne uprednostňoval i tvary bez palatalizácie ako vok. sg. *Pluhu, Kalichu, Zlatňíku* G 33 a lok. sg. *v Kožuchu, Kriku* ap. pred tvarmi s palatalizáciou ako *Pluže; v Kožuse.*

Nie v menšej miere ako skloňovanie mien vyznačuje sa tendenciou slovenčiť i časovanie slovies. Okrem spomenutých slovesných tvarov bez prehlásky i dôsledné používanie koncovky *-m* v 1. os. sg. prít. času, neurčitok na *-ť-*, min. čas typu *móhol, gedol* G 86, spomenuté stredoslovenské druhotvary ako *meťgem, weďgem* popri *meťem, weďem* G 91, *som* popri *sem* G 82 i ostatné tvary slovesa *byť,* dvojtvary min. času ako *puknul* G 86, 97, *pukol* G 87 sú význačnými stredoslovenskými znakmi časovania slovies v Bernolákovej Gramatike. Pozoruhodné je, že Bernolák uvádza i slovesá utvorené viacerými predponami ako *nadomáhať sa, ponapágať, poroztrháwať, pozabígať* E 73.

Z doteraz uvedených príkladov je zjavné, že Bernolák pri kodifikácii spisovného jazyka nadväzoval nielen na západoslovenský kultúrny úzus, ale vniesol do spisovného jazyka i mnohé stredoslovenské, resp. celonárodné prvky. Pri tomto svojom postupe sa Bernolák zrejme opieral i o svoje vedomosti o slovenských nárečiach, i keď sám — ako syn svojich osvietenských čias — vyslovene nepokladal nárečia za východisko svojej kodifikátorskej práce. Ako je známe, Bernolák vidí vzor správnej výslovnosti slovenskej nie v daktorom konkrétnom nárečí, ale vo výslovnosti vzdelaných vrstiev.[12] Pritom však sám sa priznáva, že do Slovára pojal i mnohé slová „horňácke" („montanistica"),[13] čiže vlastne ľudové, nárečové.

Západoslovensko-stredoslovenské východisko Bernolákovej slovenčiny je zjavné nielen v hláskosloví a v tvarosloví Bernolákovej spisovnej slovenčiny, ale aj v oblasti slovnej zásoby. V Slováři nachodíme slová, ktoré

[12] Pozri *Ortografia,* str. 8.
[13] Pozri *Slovár* I. diel, str. XI alebo VI. diel, str. 13.

poukazujú na západoslovenský nárečový pôvod (napr. *Cinter* 293, *Lichwa* 1242, *Planta* 2116, *Pahnost* 1669, *Ğbez* 61) i slová známe len na strednom Slovensku (napr. *Peri* S 2073, *Klaďiwo* S 936, *Powala*, syn. *Powal* S 2406). Časté sú v Slovári i prípady, že Bernolák kladie popri sebe západoslovenský i stredoslovenský lexikálny prvok ako rovnocenné synonymá (napr. *Perašin*, syn. *Petruška*, *Petržel* S 2074, *Kútňica*, syn. *Šestonedeľka (!)* G)1143, *Ďed*, syn. *Ďedo*, *starí Otec (!)* S 356, *Baba*, syn, *Babička*, *stará matka* S 26, *Nešpor*, syn. *Olewrant* S 1719 ap.).[14]

V doterajších hodnoteniach Bernolákovej spisovnej slovenčiny sa často zdôrazňoval trnavský nárečový charakter Bernolákovej kodifikácie.[15] Pokladáme za správnejšie hovoriť o v podstate západoslovenskom (nie úzko o „trnavskom") jazykovom východisku Bernolákovej slovenčiny, lebo veľmi mnohé charakteristické znaky hláskoslovia, tvaroslovia a slovnej zásoby Bernolákovej slovenčiny neviažu sa len na geograficky obmedzenú oblasť trnavského nárečia. Zo znakov trnavského nárečia je v Bernolákovej slovenčine najnápadnejší lok. sg. mask. a neutier mien ako *w Klášteri*, *na Nosi* G 34; *na Massi*, *na Železi* G 45.

Treba ešte pripomenúť, že pri Bernolákovej kodifikácii spisovnej slovenčiny zohralo nemalú úlohu aj Bernolákovo rodné nárečie, ktoré ako okrajovo stredoslovenské nárečie je sčasti (napr. v striedniciach za jerové hlásky a za psl. *ŏrt*, *ŏlt*) zhodné i so západoslovenskými nárečiami (najmä s nárečím trnavským).[16] Hornooravský nárečový stav s porušenou kvantitou (s čiastočným nedostatkom kvantity) mohol zase spolupôsobiť i pri voľbe takých tvarov bez kvantity, ktoré sú zhodné i s českými spisovnými zneniami (napr. nom. pl. *Kurata*, *Srdca* G 42, gen. pl. bez predĺženia samohlásky *Bab*, *Much*, *Ruk* G 41). I mnohé slová v Slovári sú poznačené Bernolákovým rodným nárečovým povedomím. Oravské nárečia nám pripomínajú svojou hláskovou podobou slová ako *Antoň* S 16, *Brušnice* S 148, *Kapka*, *kapkať* S 887, *Plt* S 2139, *Otrowa* S 1987, *Resca* S 2710 a i. Predponou a uvedeným významom sú zase zhodné s oravskými nárečiami slovesá ako *naradiť* (vo význame poradiť) 1606, *zhádnuť* (vo význame uhádnuť) 4304, *obrať* (vo význame prebrať, vybrať) 1797, *pozdať sa* (vo význame nazdať sa) 2432 a i. V Slovári sa často využívajú i také slovotvorné

[14] O vzťahu slovnej zásoby Bernolákovho Slovára k slovenským nárečiam podrobnejšie pozri J. Mihál, *Bernolákov Slowár*, SMS XIX, najmä str. 364—377, 386—388 a K. Habovštiaková, *Vzťah slovnej zásoby Bernolákovho Slovára k slovenským nárečiam*, JČ XIII, 1962, 138—145.

[15] Napr. už F. Palacký (*Hlasowé o potřebě jednoty spisowného jazyka pro Čechy, Morawany a Slowáky*, Praha 1846, str. 103) a J. M. Hurban (*Slovensko a jeho život literárny*, SP II, 1847, č. 2) a neskôr zase J. Vlček (*Dejiny literatúry slovenskej*, Martin 1889, str. 23), S. Czambel (*Slováci a ich reč*, Budapešť 1903, 185) a iní videli základ Bernolákovej slovenčiny v trnavskom nárečí.

[16] Porov. K. Habovštiaková, c. m. (v pozn. č. 1), str. 77 n.

postupy, ktoré sú síce známe aj v iných slovenských nárečiach, ale sú produktívne najmä v oravských nárečiach, napr. *-sko* v slovách ako *Slámsko* 2997, *Krawsko* 1075, *-ka* v slovách ako *Cestka* 209, *Brázdka* a i. V Slovári sú i mnohé také slová, ktoré sú dnes známe len z oravských nárečí, napr. **Wodcka* (vo význame opraty) 3995, *šwábska Repa* (vo význame zemiaky sa dnes používa „repa" len na strednej a hornej Orave), *Briga* (= jedlo z múky uvarené vo vode) 141 a i.[17]

Pokúsili sme sa stručne charakterizovať vzťah Bernolákovej kodifikácie spisovnej slovenčiny k západoslovenskej jazykovej tradícii i k slovenským nárečiam. Ukazuje sa nám, že typickou črtou Bernolákovho jazykovedného diela je zvýraznenie slovenských (nielen úzko západoslovenských, ale aj celonárodných) jazykových čŕt na jednej strane a stlmenie, zredukovanie počtu nepotrebných bohemizmov na strane druhej. Toto Bernolákovo úsilie o čistotu slovenského jazyka, ktoré vystupuje najvypuklejšie na stránkach Bernolákovho Slovára, kde Bernolák pričasto upozorňuje na českú podobu slov a odkazuje na správne slovenské znenia, viedlo slovenských puristov, orientovaných separatisticky, k označeniu A. Bernoláka za predchodcu slovenského jazykového purizmu.[18] Hoci sa Bernolák netajil, že chce dokázať, že slovenčina i po odstránení českých výrazov bude mať dosť vhodných slov „ktorými by [spoluvlastenci] vyjadrili úmysly srdca alebo aj ktorékoľvek iné veci",[19] predsa sám výslovne vyvracia predpokladané obvinenie z protičeských zámerov. Tvrdí, že nechce vzbudzovať u Slovákov nenávisť voči českému jazyku, ktorý pokladá popri ruštine a poľštine za najvybrúsenejší, ale sleduje iba to, aby slovenský dialekt dobre rozlíšil od českého, pretože niektorí pokladajú češtinu i slovenčinu za jeden jazyk.[20] Bernolákov kladný vzťah k češtine je zrejmý aj z jeho iných prác (napr. z úvodu k jeho Gramatike),[21] aj z jeho celkového postoja k používanej českej jazykovednej literatúre i k zaužívaným bohemizmom v spisovnom jazyku. Do Bernolákovej spisovnej slovenčiny — ako o tom svedčí materiál v Slovári — dostali sa i mnohé, najmä tzv. kultúrne slová prevzaté z češtiny, z ktorých mnohé sa používali pravdepodobne i v kultúrnej západoslovenčine. Sú to slová ako *lahkowážní* 1152, *lahkomiselní* 1160, *Žiwočich* 4331, *náležití* 1569, *znesitedelní* 4387 a i.[22]

---

[17] O vzťahu slovnej zásoby Slovára k oravským nárečiam podrobnejšie pozri K. Habovštiaková, *Vzťah slovnej zásoby Bernolákovho Slovára k slovenským nárečiam*, JČ XIII, 1962, 141—144.

[18] Porov. H. Bartek, *Anton Bernolák*, Trnava 1938, najmä str. 37—42.

[19] Porov. Praefatio k *Slováru*, I. diel, str. IX.

[20] Porov. tamže.

[21] Str. IX—X. (Porov. J. Stanislav, *Anton Bernolák a Slovanstvo*, JS I—II, 1946—1947, 6, 11).

[22] O českom pôvode týchto slov v spisovnej slovenčine porov. E. Pauliny, c. m., 121.

Česká jazykovedná literatúra (najmä gramatické spisy Pohla, Jandita, Vusína, Rosu, Konstanca, Drachovského, Tháma a i.)[23] slúžila zase Bernolákovi ako teoretická osnova pri spracúvaní slovenského jazykového materiálu.[24]

Pri hodnotení Bernolákovej kodifikácie spisovnej slovenčiny treba sa ešte pozastaviť i nad otázkou, či Bernolákove jazykovedné práce dosahujú teoretickú úroveň súdobých jazykovedných prác, najmä tých, ktoré používal Bernolák pri svojej práci.

Bernolák sa pri svojej kodifikátorskej práci vo všetkých svojich dielach (v jednom viac — v inom menej) opieral o známu vtedajšiu jazykovednú literatúru. Využíval najmä české gramatické príručky a slovníky a západoslovenskú jazykovednú a slovníkovú literatúru.[25] Neraz však Bernolák podopieral svoje argumenty aj paralelami z iných slovanských i neslovanských jazykov.[26] Bernolák pri svojej práci nadväzoval na staršiu jazykovednú tradíciu, mnohé z nej preberal, mnohé ďalej rozvíjal, spresňoval, dopĺňal. Podľa vzoru staršej gramatickej literatúry postupoval Bernolák napr. pri rozdelení zámen na 7 „tried", pri vymedzení osobitnej skupiny zámen, tzv. „gentilia", pri definícii príslovky a iných slovných druhov, v chápaní „praepositií" ako predložiek i predpôn, pri rozlišovaní v skloňovaní zámen *ten — teho — temu / to — toho — tomu.* Aj inokedy pri odôvodňovaní správnosti svojich názorov sa zjavne opieral o českých gramatikárov (napr. pri uprednostňovaní koncovky inštr. pl. *-ami* pred *-y / -i* v inštr. pl. G 47).[27]

Treba zdôrazniť, že Bernolák nielenže nadväzoval na staršiu gramatickú literatúru, ale často ju aj ďalej teoreticky rozvíjal. Hoci vo svojej Gramatike z 12 vzorov skloňovania podstatných mien uvádza Bernolák

---

[23] Porov. J. Stanislav, *K jazykovednému dielu Antona Bernoláka,* Bratislava 1941, str. 23.

[24] Podrobnejšie pozri K. Habovštiaková, *Podiel češtiny na formovaní Bernolákovej spisovnej slovenčiny,* Havránkov sborník (v tlači).

[25] V gramatických (i v pravopisných) prácach využíval Bernolák najmä gramatiky Doležalovu *(Grammatica Slavico-Bohemica...,* Posonii 1746), Rosovu *(Czechořečnost seu Grammatica linguae Bohemicae,* Pragae 1672), menej Janditovu *(Grammatica linguae boemicae,* Prague 1705, i neskôr; Bernolák v D 15 cituje vydanie z r. 1732), Pohlovu *(Grammatica Linguae Bohemicae...,* Viedeň 1783), Konstancovu *(Lima linguae Bohemicae...,* Praha 1667), Drachovského *(Grammatica Boemicae...,* Olomucii 1660), Benediktiho z Nedožier *(Grammaticae Bohemicae...* libri duo, Pragae 1603), Masníciovu *(Zpráwa písma slovenského,* Levoča 1696), ďalej príručky *Čtiri Gruntowné Tabule k prospěchu mládeži Slowenských Sskól* (w Trnawe 1780), *Prjwod ku Dobropisebnosti Slowenského Pjsma...* (w Trnawe 1780), *Přjwod k Dobromluwnosti...* (w Trnawe 1780) a i.

Pri svojej lexikografickej práci opieral sa Bernolák tak o českú slovníkovú literatúru, najmä o slovník K. Z. Vusína *(Dictionarium von dreyen Sprachen...* Prag 1700, 1706), o slovník F. G. I. Tomsu a K. I. Tháma *(Neuestes ausführliches und vollständiges böhmisch-deutsches Nazionallexikon oder Wörterbuch, I—II,* Prag 1805, 1807),

až 8 takých, čo sa vyskytujú i v starších gramatických príručkách, predsa vidíme, že Bernolák postupuje samostatne. Bernolák už ustúpil od delenia skloňovania podstatných mien podľa pôvodných kmeňových rozdielov, ako sa to často robievalo v staršej gramatickej literatúre.[28] V Bernolákovom delení deklinácie substantív sa prejavuje zmysel pre systémovosť, pre určovanie vzorov podľa gramatického rodu, podľa životnosti a neživotnosti a podľa zakončenia mien. Takto sa Bernolák značne priblížil k dnešnému usporiadaniu deklinácií podstatných mien. Bernolákovo rozdelenie skloňovania podstatných mien vystihuje prehľadnejšie, úplnejšie a pritom i vecne správnejšie rozličné spôsoby skloňovania než spomenuté staršie delenie podľa pôvodných kmeňových rozdielov alebo ako Benediktiho formalistické delenie podľa rovnoslabičnosti a nerovnoslabičnosti,[29] ako Konstancovo a Drachovského delenie na 5 deklinácií podľa nejasného kritéria[30] alebo ako priveľmi členité Doležalovo delenie podľa gramatického rodu a zakončenia[31] a teoreticky nie dosť premyslené delenie Dobromluwnosti.[32]

Aj inokedy sa stavia Bernolák k staršej gramatickej tradícii kriticky, napr. k rozdeleniu diftongov na „stále, zrostlivé, a tagné", k hodnoteniu spoluhlások *cž, ss, ch* ako zdvojených, k počtu „polohlásnych" či semivokálov (D 52—59, G 2—5).[33] Bernolák správnejšie ako starší gramatici uvádza aj rozdelenie slov na slovné druhy. Vydeľuje len 7 slovných dru-

ako aj o staršiu na Slovensku vydanú slovníkovú literatúru, najmä o Lyczeiho slovníček k *Iter oeconomicum (Catalogus onomasticus Latino-Hungaro-Germano-Slavonicus...*, Trnava 1707) a o slovníček ku gramatike E. Alvara *(Syllabus vocabulorum Grammaticae* Emmanuelis Alvari..., Trnava 1717), v neslovenskej časti Slovára aj o *Gradus ad Parnassum...* (Trnava 1715) a slovník P. Fr. Wagnera *(Universae phraseologiae latinae corpus,* Trnava 1750 a 1775), ba aj latinsko-nemecký a nemecko-latinský slovník J. G. Schellera *(Ausführliches lateinisch-deutsches und deutsch-lateinisches Wörterbuch,* Leipzig 1783—1784, príp. aj o *Lateinisch-deutsches und deutsch-lateinisches Handlexicon,* Leipzig 1792) a o latinsko-maďarský slovník F. Pápaiho *(Dictionarium Latino-Hungaricum,* Trnava 1762). Či Bernolák poznal aj rukopisný slovník R. Hadvabného, nie je dosiaľ jasné.

[26] Napr. v Dizertácii na viacerých miestach (na str. 15, 44, 47, 50, 54, 78 a i.) podopiera Bernolák svoje argumenty paralelami a porovnaniami s inými jazykmi (s gréčtinou, latinčinou, hebrejčinou, nemčinou, maďarčinou, angličtinou, francúzštinou, taliančinou, španielčinou a poľštinou) a odkazmi na cudzojazyčnú literatúru.

[27] Nemôžeme tu pre nedostatok miesta podrobnejšie uvádzať súvislosti medzi Bernolákovými jazykovednými prácami a staršou gramatickou literatúrou, ktoré sme zisťovali vo svojej monografii *Bernolákova kodifikácia spisovnej slovenčiny,* Bratislava 1961 (rukopis kandidátskej dizertácie). Tu i ďalej obmedzíme sa len na zhrnutie niekoľkých výsledkov našich výskumov.

[28] Napr. u Rosu, str. 60—93 alebo u Jandita, str. 36—50.

[29] Porov. vzory pre „parisyllaba", str. 14—18, a pre „imparisyllaba", str. 19—37.

[30] Porov. str. 28—44 a 28—57.

[31] Porov. str. 30—51.

[32] Porov. str. 18—21.

[33] Napr. u Rosu (398 an.), v Čtiroch Gruntowných Tabulách (str. 4) a i.

hov (G 16), particípiá už nepokladá za samostatný slovný druh ako jeho predchodcovia,[34] ale zase — na rozdiel od starších gramatikárov[35] v rámci mena správne vydeľuje samostatne číslovky (G 17) a nepridelľuje ich iba k prídavnému menu. V pomere k starším gramatickým príručkám podáva Bernolák neraz i výstižnejšie charakteristiku jednotlivých slovných druhov (napr. charakteristiku podstatného mena a jeho vlastností [G 17] alebo definíciu prídavného mena a jeho rozdelenie na „kvalitatívne" a „possesívne" [G 47—48]).

Bernolák sa často pokúšal aj o samostatný metodický prístup k spracúvaným otázkam aj o riešenie problematiky na širšej základni ako v starších prácach. Ešte aj v Etymológii, kde je veľmi zjavné nasledovanie najmä Doležalovho vzoru, mal Bernolák aspoň sčasti svoj vlastný metodický prístup k spracúvaniu problematiky tvorenia slov. Kým Doležal sleduje otázky tvorenia slov z aspektu, čo sa tvorí od jednotlivých slovných druhov, Bernolák zase postupuje opačne: skúma, ako sa tvoria jednotlivé slovné druhy (odvodzovaním príponami alebo predponami od rozličných slovných druhov). Podobne kladne treba vyzdvihnúť i to, že Bernolák niektoré otázky tvorenia slov (napr. tvorenie deadjektív alebo tvorenie zložených slov)[36] rozpracúva podrobnejšie, než to bolo v starších gramatikách.

Na druhej strane treba však pripomenúť, že Bernolák nebol vždy dosť kritický k používanej jazykovednej literatúre. Nekriticky podľahol jej vzoru najmä v slovotvorných a lexikografických otázkach v Etymológii a v Slováři. Najmä na prvých stranách Etymológie je veľmi zreteľná Bernolákova priamočiara závislosť od starších predlôh, najmä od Doležala, sčasti i od Rosu. Menej nápadné sú vplyvy českých jazykovedných predlôh, a vôbec českej literárnej tradície na Slovensku, v oblasti hláskoslovia a tvaroslovia Bernolákovej spisovnej slovenčiny (ojedinelý výskyt českých prehlasovaných znení, v tvarosloví napr. krátke tvary v nom. — ak. pl. mien typu *Srdca, Kurata* G 42 a v gen. pl. fem. a neutier *Bab, Much* G 41, *Srdc* G 42 ap.).

Poukázali sme v krátkosti na základné charakteristické vlastnosti Ber-

---

[34] Napr. Rosa 17, Jandit 19, Doležal 118.

[35] V starších gramatikách (napr. u Benediktiho 28, Drachovského 71, Rosu 114, Jandita 60, Doležala 58 i v Dobromluwnosti 23—24) sa skloňovanie číslovíek preberá iba v rámci príd. mien. Iba u Konstanca (62) sa číslovkám venuje osobitná — rozsahom menšia a obsahom neúplnejšia — kapitolka ako u Bernoláka, nazvaná *De adjectivitis Numeralibus.*

[36] Bernolák uvádza až 13 prípon, ktorými sa môžu tvoriť deadjektíva (E 34—38), kým napr. Rosa má ich len 8. V stati o zložených slovách (E 65—73) Bernolák sleduje nielen zložené substantíva (ako Rosa, 391—392) a zložené adjektíva (ako Doležal, 264—266), ale aj zložené zámená a slovesá.

nolákovej kodifikácie spisovnej slovenčiny: na jej vzťah k západoslovenskej kultúrnej tradícii, k živej slovenskej reči na západnom a strednom Slovensku, k češtine i k domácej jazykovednej tradícii. Ukazuje sa nám, že Bernolákovo jazykovedné dielo jednak nadväzuje na domácu jazykovú i jazykovednú tradíciu, jednak obsahuje i mnohé kvalitatívne nové prvky. Z Bernolákových jazykovedných prác tvorí historický medzník v dejinách slovenského národa jeho prvý spis Dizertácia, ktorý je manifestačnou obhajobou potreby starať sa o kultúru spisovného jazyka a ako prvý krok k ustáleniu spisovného jazyka prináša a odôvodňuje i pozoruhodnú pravopisnú úpravu. K nej sa svojím významom priraďuje i Bernolákova Gramatika, ktorá je vlastne prvou gramatikou slovenského jazyka. Bernolákov Slovár je zase dokumentom prvého podrobného spracovania slovnej zásoby spisovnej slovenčiny. Hoci je v ňom veľa zbytočných, nepoužívaných slov, predsa jeho zdravé lexikálne jadro (slová zo slovenských nárečí a z kultúrnej západoslovenčiny) je cenným kultúrnym svedectvom o prvej vývinovej etape slovenského spisovného jazyka. Etymológia je z Bernolákových jazykovedných prác na najnižšej odbornej úrovni. Jej jazykovedná cena je najmä v tom, že je prvým slovenským pokusom o spracovanie slovenskej slovotvornej problematiky.

Bernolákovo jazykovedné dielo ako celok je u nás prvým serióznym spracovaním základných otázok spisovného jazyka. Už pred Bernolákom vznikajú síce na západnom Slovensku pokusy usmerniť slovenčiace jazykové tendencie.[37] Nemali však ani väčší spoločenský dosah, ani neboli dosť hlboko jazykovedne premyslené. Smernice kamaldulských mníchov o slovenskom pravopise (Stručný návod)[38] boli pristručné a podobne ako aj ich latinsko-slovenský slovník[39] ostali v rukopise. Bajzovo úsilie o slovenský spisovný jazyk nebolo postavené na dôkladne premyslenom filologickom základe. Jeho predstavy o slovenčine neboli dosť pevne uzemnené ani v úze západoslovenských vzdelancov alebo v jazyku staršej literatúry, ani v slovenských nárečiach,[40] a neboli ani systematicky spracované.[41] Až

[37] Až donedávna bol neznámy pokus o „Regule" všeobecných pravidiel pravopisu, ktorého autorom bol Juraj Lešák (Lessák), pôvodca prvej doteraz známej matematickej príručky z r. 1775. Upozornil naň J. Vavro, *Pravidlá slovenského písania z roku 1775*, JČ XII, 1961, 150—157.

[38] Vydal ich aj s komentárom J. Horecký, *Hadvabného Stručný návod*, JS IV, 1950, 171—192.

[39] *Syllabus dictionarij latino-slavonicum...* z r. 1763, ktorého autorom bol azda R. Hadvabný.

[40] Jozef Ignác Bajza (1755—1836) sa ešte pred Bernolákovým vystúpením vedome usiloval písať svoje literárne práce po slovensky. Bajzov prínos pri utváraní spisovnej slovenčiny najpodrobnejšie zhodnotili doposiaľ I. Kotvan, *Jozef Ignác Bajza a slovenská reč*, LS III, 1941, 124—133 a J. Oravec, *Jozef Ignác Bajza — priekopník spisovnej slovenčiny*, SR XX, 1955, 129—133.

[41] Iba miestami v úvode k svojim literárnym prácam rozvádza Bajza niektoré svoje

Bernolákove jazykovedné práce znamenajú podstatný prínos vo vývine slovenského jazyka: uzákonenie spisovnej slovenčiny, premyslenú pravopisnú úpravu i odborné spracovanie všetkých jazykových plánov.

Hoci Bernolákova kodifikácia spisovnej slovenčiny nemala dlhé trvanie, predsa Bernolákovo jazykovedné dielo pozitívne prispelo k utvoreniu a k ustáleniu slovenského spisovného jazyka a zároveň i k posilneniu slovenského národného povedomia, k vykryštalizovaniu jazykovej samobytnosti slovenského národa, a tým i k formovaniu novodobého buržoázneho národa. Ďalekosiahly a významný je aj morálny účinok Bernolákovho jazykovedného diela na ďalšie generácie, najmä na pobernolákovskú generáciu štúrovskú, i na samotného Ľ. Štúra, ktorý nielenže sa cítil byť pokračovateľom a dovršiteľom Bernolákovho boja o spisovnú slovenčinu,[42] ale aj pravopis spisovnej slovenčiny budoval na Bernolákových foneticko-fonologických princípoch. Bernolákovské jazykovedné tradície zavážili i pri hodžovsko-hattalovskej pravopisnej úprave (pri zavedení *ľ* a pri úprave skloňovania prídavných mien) a čiastočne i pri nedávnej úprave slovenského pravopisu (pri eliminovaní ypsilonu v minulom čase slovies a sčasti i pri úprave písania niektorých predložiek a predpôn).

Význam Bernolákovho jazykovedného diela spočíva teda v tom, že tvorí závažný uzlový bod vo vývine slovenského jazyka i slovenského národa. Jeho hlavný význam nespočíva v tom, že je zavŕšením západoslovenského slovakizačného procesu, ale v tom, že svojím celonárodným zameraním a serióznym jazykovedným podaním základnej jazykovednej problematiky kultúry spisovného jazyka otvára novú epochu v dejinách slovenského národa. Prostredníctvom Bernolákových jazykovedných prác (najmä Gramatiky a Slovára) umožnil sa slovenskému národu vstup do slovanského i ostatného vedeckého sveta. Na Bernolákove jazykovedné práce sa odvolávali vo svojich prácach Dobrovský,[43] Jungmann,[44] Linde[45] a iní. Národný i celoslovanský význam Bernolákovej jazykovednej činnosti možno preto výstižne charakterizovať slovami J. Vlčka „ako epochálny pre svoju dobu a cieľ".[46]

---

pravopisné zvyklosti a vôbec svoj postoj k slovenčine (napr. v úvode k svojmu románu René Mláďenca Príhodi a Skúsenosti, W Presspurku 1783, vydanie J. Tibenského, Bratislava 1955, str. 59, odôvodňuje písanie diakritických znamienok nad vokálmi a konsonantmi alebo v Predmluwe, str. III.—XXII. k svojmu dielku *Slowenské dwognásobné Epigrammata Gednako-koncohlasné, a zwuko-mírné,* W Trnawe 1794 analyzuje niektoré prozodické vlastnosti slovenčiny).

[42] Porov. napr. *Nauka reči slovenskej,* v Prešporku 1846, VIII.

[43] Podrobnejšie pozri o tom V. Blanár, *Slovenčina v Dobrovského klasifikácii slovanských jazykov,* Slavia XXIII, 1954, 152—158.

[44] Najmä v *Slownjku česko-německom,* Praha 1835.

[45] V *Słowniku języka polskiego,* Lwów 1807—1814.

[46] Týmito kladnými slovami charakterizoval J. Vlček Bernolákovu Gramatiku (c. d., str. 23).

DISTRIBUTÍVNE SLOVESÁ V SLOVENČINE

Štefan Peciar

Tzv. distributívnosť čiže podielnosť slovesného deja je jeden zo spôsobov, ako slovesný dej prebieha. Je to teda spôsob slovesného deja. Distributívny, podielny významový odtienok majú také slovesá, ktorých dej chápeme ako rozčlenený na jednotlivé akty.[1]

Obyčajne sa táto rozčlenenosť, podielnosť deja vysvetľuje tak, že slovesný dej zasahuje väčší počet predmetov, presnejšie všetky predmety, ktorých sa dej týka (nie iba jeden predmet), napr. *pozbierať (všetky) jablká,* alebo vychádza od viacerých podmetov, napr. *všetci poutekali.* Isačenko podľa toho rozlišuje „objektno-distributívny" typ a „subjektno-distributívny" typ slovies.[2] Avšak skutočnosť je omnoho zložitejšia. Predovšetkým sa môžu obidve základné eventuality kombinovať: dej vykonávaný viacerými podmetmi môže zasiahnuť nielen jeden predmet, ale aj väčší počet predmetov (porov. napr.: *veliteľ popodával všetkým ruku, všetci mu popodávali ruku/ruky, všetci si popodávali ruky).* Okrem toho sú však možné a časté aj také deje, ktoré, i keď ich vykonáva jeden podmet a týkajú sa jedného predmetu, môžu mať distributívny významový odtienok. Býva to vtedy, keď predmetom sú hromadné alebo látkové podstatné mená (porov. napr. *ovocie pohnilo, pokosiť obilie, trávu; porozlievať vodu, mlieko* ap.). A napokon je zrejmé distributívne chápanie deja aj v takých prípadoch ako *povylizoval tanier, posťahoval mu gágor, poumýval sa studenou vodou, poobliekal sa* ap., hoci dej tu vykonáva jeden podmet, a to na jednom predmete, resp. ide o dej bezpredmetový.[3] V takýchto prípadoch ide proste o rozloženie deja na časti, o jeho postup-

---

[1] Pozri H. Křížková, *Několik poznámek k distributivnosti v ruštině a v češtině,* Ruský jazyk VIII, 1958, 393 a A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v sopostavlenii s slovackim, Morfologija,* Bratislava 1960, 286 n.

[2] *Gram. stroj... II,* 287—8.

[3] Distributívne chápanie slovesného deja je vo všetkých uvedených slovesách v slovenčine nesporné, i keď F. Trávníčkovi takéto distributívne slovesá pripadali „trochu divné" *(Studie o českém vidu slovesném,* Praha 1923, 297). Distributívnosť deja v uvedených prípadoch nijako neprekvapuje, pretože je potenciálne daná už lexikálnym významom nedokonavých slovies *vylizovať* (tanier na rozličných miestach), *sťahovať* (hrdlo viacnásobnou slučkou), *umývať sa* (viackrát za sebou si ponoriť tvár, ruky ap. do vody), *obliekať sa* (brať na seba postupne jednotlivé časti odevu ap.), od ktorých sú utvorené pravé dokonavé distributíva predponou *po-*. Predpona *po-* distributívny význam iba zvýrazňuje. V slovenčine sú rozličné typy distributívnych slovies zrejme častejšie ako v češtine a omnoho častejšie ako v ruštine. Pozri Křížková, c. m., 399 a Isačenko, c. d., 292 n.

né uskutočnenie. Preto pokladáme za výstižné definovať distributívny význam slovies ako „význam deja vykonaného po častiach“[4] alebo postupne.

Pre túto rozčleniteľnosť deja distributívnych slovies na väčší počet častí, na jednotlivé akty zaraďujú sa tieto slovesá v gramatickej literatúre obyčajne medzi iteratíva, t. j. slovesá násobené.[5] Avšak H. Křížková,[6] A. V. Isačenko[7] a najmä F. Kopečný[8] ukázali, že je potrebné rozlišovať vlastné násobené slovesá, ktoré sú nedokonavého vidu (frekventatíva typu *robievať, písavať* a iteratíva typu *chodiť, nosiť*), a vlastné distributíva, ktoré sú vždy dokonavého vidu a tvoria sa predponou (v slovenčine je to iba predpona *po-:* typ *pobrať* s jednou predponou a typ *povynášať* s dvoma predponami).

Dokonavý vid distributívnych slovies spôsobuje, že ich dej i pri jeho rozčlenenosti chápeme ako uzavretý celok, podobne ako dej každého dokonavého slovesa.[9]

Za vlastné distributíva teda pokladáme s Křížkovou, Isačenkom, Kopečným a inými len také jednovidové dokonavé slovesá, ktorých dej chápeme síce ako uzavretý celok, ale súčasne ako vnútorne rozčlenený na viaceré akty. V dnešnej spisovnej slovenčine tvoríme takéto slovesá predponou *po-* spravidla z nedokonavých slovies, a to bezpredponových i predponových.[10] Distributívny význam dodáva týmto slovesám

---

[4] Křížková, c. m., 397. Terminologicky menej vhodné sa nám zdá hovoriť tu o „fázach“ deja, ako to formuluje Isačenko: „jednotlivé fázy komplexného deja sa uskutočňujú jedna za druhou“ (c. d., 287). Fázami deja obyčajne rozumieme jeho začiatok alebo koniec. Fázy možno počítať (prvá, druhá... fáza), kým pri distributívnom význame je počet rovnorodých aktov nespočitateľný.

[5] Tak je to napr. u Trávníčka, *Studie* 292 n. i *Mluvnice spisovné češtiny II*, Praha 1951, 1326 n. i u J. Gebauera — V. Ertla, *Mluvnice česká... II*, 9. vyd. Praha 1926, 225. Podobne u B. Havránka — A. Jedličku, *Česká mluvnice*, Praha 1960, 201, zaraďujú sa distributíva medzi slovesá násobené.

[6] C. m., 393.

[7] C. d., 287 n.

[8] *Slovesný vid v češtině*, Praha 1962, 17—21.

[9] Pozri Havránek — Jedlička, c. d., 193, Isačenko, c. d., 287 a Kopečný, c. d., 9—10. Podrobný prehľad názorov o slovesnom vide podáva A. Dostál v práci *Studie o vidovém systému v staroslověnštině*, Praha 1954, 10 n. — Kombinácia predstavy uzavretého celku a predstavy rozčlenenosti viedla asi k tomu, že niektorí bádatelia (napr. J. Zubatý) pri distributívach hovorili o hromadnom deji. (Pozri Trávníček, *Studie...*, 231 a 293.) Ide tu o obdobnú kombináciu príznakov ako pri tzv. rozčleňovacích čiže hromadných číslovkách.

[10] Podobný stav je v dnešnej spisovnej češtine. Rozdiel je však v tom, že v slovenčine sa distributíva využívajú vo väčšej miere ako v češtine. Naproti tomu zasa v češtine jestvuje niekoľko slovies s distributívnou predponou *z-: zobracet, zporážet, zpřevracet*, prípadne s dvoma distributívnymi predponami (*po-* + *z-*, resp. *z-* + *po-*) popri sebe: *pozulamovat, pozpřerážet, pozpřeházet, pozporážet, zpovyrážet, zpohasínat* (zo *zpozha-*

predpona *po-*. Výrazný je tento významový odtienok najmä tam, kde je potenciálne obsiahnutý už v slovesnom základe, teda predovšetkým pri iteratívach *(vyberať — povyberať, vyháňať — povyháňať)*, menej výrazný je v ostatných prípadoch, kde je základom bezpredponové sloveso *(brať — pobrať, žať — požať* ap.). Avšak predpona *po-* môže dodať význam distributívnosti aj takým slovesným základom, ktoré samy osebe tento významový odtienok nemajú (porov. *ženiť, ženiť sa — poženiť synov, synovia sa poženili; predať — popredať)*. Túto skutočnosť možno pokladať za jeden z dôkazov samostatnej existencie dokonavých distributívnych slovies.

V súhlase s Isačenkovou klasifikáciou možno aj v slovenčine distributíva rozčleniť podľa dvoch kritérií: 1. podľa toho, či je základom sloveso predmetové alebo bezpredmetové, a 2. podľa toho, či je základom distributíva sloveso predponové alebo bezpredponové. Pre väčšiu prehľadnosť si zvolíme za základné kritérium formálnu stránku východiskového slovesa (spôsob tvorenia).

Distributíva k predponovým slovesám

O distributívnych slovesách utvorených predponou *po-* od predponových slovies sa niekedy hovorí ako o slovesách s dvoma (príp. viacerými) predponami.[11] To je síce odôvodnené z hľadiska morfematického členenia *(po-vy-náš-a-ť)*, ale môže to viesť k nesprávnej predstave, akoby obidve predpony tvorili istý celok, ktorým sa príslušné sloveso tvorí priamo zo slovesného bezpredponového základu.[12] V skutočnosti v takýchto prípadoch ide o tvorenie jednovidových dokonavých slovies predponou *po-* z nedokonavej formy predponových slovies (teda *vynášať — po-vynášať, vyberať — po-vyberať, prekladať — po-prekladať* ap.). Avšak

sínat) ap., teda slovesá s troma predponami za sebou (pozri V. Šmilauer, *Slovesný vid a způsob slovesného děje*, Hovory o českém jazyce, Praha 1940, 75, Křížková, c. m., 397 a Isačenko, c. d., 294). V slovenčine sa tento typ nevyskytuje. Veľmi vzácne sú v slovenčine distributívne slovesá odvodené predponou *po-* od dokonavých slovies. Treba ich pokladať za výnimky (pozri ďalej pri distributívach s predponou *roz-*). V ruštine je tento typ distributív dosť bežný. Doložený je vo viacerých prípadoch aj v spisovnej češtine z 19. stor. (napr. *porozdati, porozděliti, porozejíti se ...*, pozri Křížková, c. m., 296—297). Křížková však pochybuje o existencii tohto typu v dnešnej spisovnej češtine a slovenčine.

[11] Pozri napr. Trávníček, *Studie ...*, 230 n. i *Mluvnice ... II*, 1349—50.

[12] S takouto nesprávnou predstavou sa stretáme napr. u J. Mihála, ktorý uvádza „zdvojené (dvojité)" predpony *podo-, pona-, poo-, poob-, pood-, popo-, popod-, popre-, popred-, popri-, poroz-, pos-, poz-, pozo-, pou-, pov-, povz-, povy-, poza-* (*O slovesnej predpone po- v slovenčine*, Jazykovedné štúdie III, Bratislava 1958, 200—202). Nevhodný termín „zdvojená predpona" vyskytuje sa aj u B. Letza, *Gramatika slovenského jazyka*, Bratislava 1950, 230.

predpona *po-* tu nemá čisto vidový význam, ako myslel Trávníček,[13] pretože dodáva slovesu osobitný významový odtienok distributívnosti. F. Kopečný (c. d., 130) zaraďuje distributívny („posobnostní") význam predpony *po-* medzi lexikálne významy tejto predpony. Domnievam sa, že pri distributívach, ako aj pri všetkých iných spôsoboch slovesného deja, teda všade tam, kde predpona *po-* (alebo iná predpona) vytvára jednovidové (dokonavé alebo nedokonavé) odvodené slovesá, bude výstižnejšie hovoriť o lexikálno-gramatickom význame predpony, na rozdiel od čisto lexikálneho významu predpony, ktorý je nesporný pri predponových slovesách s oboma vidovými formami, dokonavou i nedokonavou (porov. napr. *postriebriť/postriebrovať, pobrať sa/poberať sa* ap.). O lexikálno-gramatickom význame predpony *po-* pri distributívnych slovesách možno hovoriť preto, lebo je tu jednak významový odtienok podielnosti (to je zložka lexikálna), jednak sa predponou *po-* tvoria jednovidové dokonavé slovesá s týmto významovým odtienkom pravidelne ku ktorémukoľvek nedokonavému slovesu, pri ktorom je významový odtienok podielnosti možný (to je zložka gramatická). Obdobne je to pri iných spôsoboch slovesného deja.

V dnešnej spisovnej slovenčine sú distributíva s predponou *po-* veľmi obľúbený a rozšírený výrazový prostriedok. Možno ich utvoriť k nedokonavým slovesám s ktoroukoľvek predponou, ktorá má lexikálny význam. Pre svoju výraznosť vyskytujú sa hojne v hovorovom štýle spisovného jazyka a v ľudovej reči, odkiaľ ich čerpajú autori krásnej literatúry.[14]

---

[13] Trávníček, *Mluvnice... II*, 1349, píše: „Tyto složeniny s dvěma nebo s třemi předponami jsou dokonavé protějšky k nedokonavým iterativním složeninám s jednou předponou." Mnohé distributíva majú síce súčasne aj významový odtienok rezultatívnosti (výsledkovosti), ktorý niektorí bádatelia pokladajú za charakteristický príznak slovies dokonavého vidu. Avšak takéto ponímanie podstaty dokonavého vidu je sporné (pozri Havránek — Jedlička, c. d., 193 a Isačenko, c. d., 130 n., najmä 135) a okrem toho niektoré distributíva nemajú zjavný významový odtienok rezultatívnosti (porov. napr. *pozviechať sa, pocigániť*).

[14] Pokladám za účelné uviesť všetky bežné distributívne slovesá s „dvoma" predponami, ktoré som vyexcerpoval z rukopisu III. dielu Slovníka slovenského jazyka, aby som ukázal produktívnosť tohto typu v dnešnej slovenčine. K tomuto zámeru ma priviedli jednak spomenuté Trávníčkove pochybnosti (porov. vyššie pozn. 3), jednak hrubo skresľujúce údaje J. Mihála, ktorý v práci cit. vyššie uvádza istý počet slovies so „zdvojenou predponou" (o nevhodnosti tohto termínu pozri vyššie v pozn. 12), pričom na viacerých miestach má takú štylizáciu, akoby jeho výpočet bol úplný („S touto zdvojenou predponou sa viažu len tieto slovesá", c. m., 200); okrem toho vôbec nerozlišuje rozličné spôsoby slovesného deja, ale uvádza najrozličnejšie typy slovies oboch vidov popri sebe (často nepresne). O distributívnom význame vôbec nehovorí, hoci tvrdí: „Pri každej dvojitej predpone uvedieme nové významy, ktoré vznikli v dôsledku dvojitej predpony" (c. m., 200). Distributívne slovesá spomína iba v súvislosti s vidom (c. m., 194) a na inom mieste stotožňuje „podielové" slovesá s terminatívnymi (c. m., 197). Celý Mihálov príspevok sa vyznačuje pojmovou neujasnenosťou a nedostatkom systematičnosti, takže nemôže byť východiskom pre ďalší výskum.

Distributíva k slovesám s predponou *do-*:[15]

a) predmetové: podobýjať (zámky), podoháňať, podokladať, podolievať, podonášať, podopĺňať/-plňovať, podorábať,[16] podostávať, podovážať, podovláčať *expr.* (Heč.) (= podonášať), podozvedať sa; Tim. má i podotazovať sa;[17]
b) bezpredmetové: podochádzať/-chodiť, podorastať.

Ako distributívum možno chápať aj sloveso *podovrávať sa* (o viacerých osobách), avšak v doklade *Musím s a ti p o d o v r á v a ť s otcom* (Tim.) je distributívny význam nejasný. Môže tu ísť o čisto vidový význam predpony *po-* alebo o významový odtienok „malej miery deja" (= pozhovárať sa, porozprávať sa, pohovoriť si „trochu"). V slovesách *podohadovať sa,* nár. *podoháňať sa, podožúvať sa* nejde o distributívny význam, podobne ako pri ich synonymách *pohádať sa, poškriepiť sa.* Zdá sa, že predpona *po-* tu má čisto vidový význam.

Distributíva k slovesám s predponou *na-:*

a) predmetové (sú dosť časté; niektoré z nich môžu byť i zvratné; v takých prípadoch uvádzame z úsporných dôvodov časticu *sa* v zátvorke a neuvádzame už tieto slovesá medzi bezpredmetovými; podobne postupujeme aj pri iných predponách): ponaberať, ponačínať, ponadievať, ponadŕdať *expr.* (= ponatriasať, napr. v tanci), ponadúvať, ponaháňať (sa), ponahrýzať, ponachádzať/-chodiť, ponakláňať (sa), ponakrajovať, ponaliepať/-lepovať, ponalievať, ponamáčať, ponapájať, ponapichovať, ponapínať (sa), ponapĺňať/-plňovať (sa), ponaprávať (sa), ponarovnávať, ponasádzať, ponastavovať, ponastýkať, ponaťahovať, ponaťierať, ponatínať, ponatŕhať/-trhávať, ponavliekať, ponavracať (sa), ponavštevovať, ponavykať (predmetové i bezpredmetové);
b) bezpredmetové: nezvratné ponahnívať, ponaskakovať, ponavierať, ponazerať a zvratné ponapíjať sa.

Ako vidno z príkladov, predpona *na-* tu môže mať rozličné významy, a to tie, ktoré má vo východiskovom slovese. Podobne je to aj pri iných predponách.

Pravda, nie všetky slovesá dokonavého vidu s predponami *po-na-* majú distributívny význam. Niektoré majú význam „malej miery deja" (trochu, istý čas): *ponačúvať, ponatriasať sa* a i. Tými sa tu zaoberať nebudeme.

Niekoľko distributív (zväčša predmetových) je utvorených od slovies s predponou *nad-*:[18]

---

[15] Pre úsporu miesta spravidla neuvádzame význam jednotlivých distributív. Čitateľ si ho bude môcť zistiť v Slovníku slovenského jazyka. Pokiaľ uvádzame autorov, používame rovnaké skratky ako v SSJ.

[16] *Pomaly p o d o r á b a l povaly.* (Kuk.)

[17] M i h á l (c. m., 200) hrubým nedopatrením uvádza medzi slovesami tohto typu aj slovesá *podo-tknúť* a *podo-zrievať,* v ktorých ide o nerozčlenenú predponu *podo-* (hláskoslovný variant predpony *pod-*), a nie o dve predpony *po-do-*.

[18] Mihál sa o nich vôbec nezmieňuje.

a) predmetové: ponadhadzovať (sa), ponadpisovať, ponadväzovať, ponaddvíhať/-dvihovať;

b) bezpredmetové: ponadchádzať; možné je i ponadbiehať/-behovať/-behúvať.

Pomerne hojne sa tvoria distributíva od slovies s predponou *o-:*

a) predmetové (sú častejšie ako bezpredmetové): pooberať (sa), poobíjať, poodierať (sa), poohlasovať (sa), poohliadať, poohmatávať (sa), poohovárať, poohrievať (sa), poohŕňať, poohrýzať, poohýbať/-hýnať (má i význam „malej miery deja"), pookrádať, pookrajovať, pookrúcať (sa), poometať (sa), poomnať, poomŕzať, pooňuchávať, poopačovať, poopaľovať (sa), poopekať (sa), poopierať (sa), poopisovať,[19] pooplachovať, poopletať/pooplietať, poopľúvať, poopraśovať (sa), poopravovať/-právať, poopúšťať, poopytovať sa, poosádzať (sa), poosievať (má i význam „malej miery deja"), poosúšať (sa), poosvetľovať, pooškierať (sa), pooškuľovať/-škúľať (sa), poosušovať (sa), pootáčať (sa), pootierať (sa), pootĺkať (sa), pootŕčať, pootriasať (sa), pootvárať (sa), poovoniavať, poožíhať;

b) bezpredmetové: zvratné pooháňať sa, poozývať sa; nezvratné poopúchať/poopuchať, poostávať, poožívať.

Niektoré dokonavé slovesá s predponami *po-o-* nemajú distributívny význam, ale význam „malej miery deja", napr. *poomáľať* (trochu, istý čas) a i.

Dosť časté sú aj distributíva odvodené od slovies s predponou *ob-*. Skoro všetky sú predmetové (niektoré z nich môžu byť i zvratné); dve sú len zvratné:

poobháňať (sa), poobhliadať, poobhŕňať, poobhrýzať, poobchodiť/-chádzať, poobjavovať (sa), poobjedať, poobjímať (sa), poobkladať, poobkrajovať, poobkrúcať (sa), poobkúkať/-kukávať/-kukovať, pooblamovať, pooblápať (sa), poobliekať (sa), pooblizovať (sa), poobmetať, poobmývať, poobrábať, poobracať (sa), poobrezávať/-riezať, poobsadzovať, poobstrihávať/-stríhať/-strihovať, poobstruhovať, poobšívať, poobťahovať, poobtierať, poobtínať, poobtĺkať (sa), poobtŕhať/-trhávať, poobtriasať, poobúvať (sa), poobväzovať, poobzerať (si, sa); poobrážať sa, poobšmietať sa.

a) predmetové (sú opäť omnoho častejšie ako bezpredmetové): pood(o)berať (sa), poodbíjať, pooddeľovať (sa), pooddrapovať, poodhadzovať, poodhaľovať (sa)

V niektorých prípadoch sa môže predpona *o-* a *ob-* zamieňať bez rozdielu významu (ide o varianty): *poobhŕňať/poohŕňať* (zemiaky, kukuricu, ale len *poohŕňať nosy*), *poobhrýzať/poohrýzať, poobkrúcať (sa)/pookrúcať (sa).*

Veľmi hojné sú v slovenčine distributíva odvodené od slovies s predponou *od(o)-*.

---

[19] Doklad *Dom Tolstojovcov trochu p o o p i s o v a ť musím* (Heč.) síce zvádza k chápaniu „malej miery deja", ale predsa tu ide o distributívny význam („postupne opísať charakteristické črty domu").

— je homonymné s nedok. vidom slovesa *poodhaliť (sa)*[20] s významom „trochu, čiastočne sa odhaliť"; poodháňať, poodhŕňať, poodhrýzať, poodkladať, poodkresľovať, poodkrývať — je homonymné s nedok. vidom slovesa *poodkryť: poodkrývať* (=trochu, čiastočne odkryť, -ývať); poodkupovať, poodlamovať, poodlepovať/-liepať, poodletúvať, poodlievať, poodlupovať (sa), poodmeriavať, poodmetať, poodnášať, poodnímať, poodovzdávať, poodpadávať/-padúvať/-padať, poodpiľovať, pood(o)pínať, poodprávať, poodpúšťať, poodpytovať (sa), poodrábať, poodrážať (sa), poodrezávať/-rezovať/-riezať (zried.), poodstraňovať, poodstrihovať/-stríhať/-strihávať, poodsudzovať, poodsúvať, poodťahovať, poodtínať, poodtískať, poodtŕhať/-trhávať (sa), poodvaľovať (sa), poodvážať (sa), poodväzovať, poodvláčať/-vlačovať, poodvolávať, poodvracať (sa);

b) bezpredmetové: poodfrkovať, poodhlasovať sa, poodchádzať/-chodiť, poodkvitať, poodmŕzať, poodpľúvať (si), poodskakovať.

Nie sú zriedkavé ani distributíva odvodené od slovies s predponou *po-* (predpona *po-* sa v nich síce opakuje, ale nie s rovnakým významom). Opäť sú to slovesá zväčša predmetové:

popočúvať (má však predovšetkým význam „malej miery deja": chvíľu, istý čas počúvať), popodávať, popohládzať, popolievať, poponúkať, popostavovať (sa), popostielať, poposýpať, popoťahovať (= viackrát za sebou potiahnuť) — je homonymné s nedok. vidom slovesa *popotiahnuť: popoťahovať* (=trochu, málo potiahnuť, poťahovať, napr. s vozom), popotierať, popotískať, popotláčať (tabak do fajky, Jégé), popozdravovať (sa), popozerať (si, sa); popodievať sa a popomkýnať sa sú len zvratné (bezpredmetové).

Niekoľko distributív je utvorených od slovies s predponou *pod(o)-* (všetky sú predmetové):

popodčiarkovať, popodkladať, popodliepať, popodopierať, popodpichovať, popodpisovať (sa), popodťahovať, popodtrhovať/-tŕhať, popodvracať.

Veľmi početné sú v slovenčine distributíva odvodené od slovies s predponou *pre-*. Takmer všetky sú predmetové:

popreberať, poprebíjať, poprebúdzať (sa), poprečiarkovať/-čiarať/-čiarovať, poprečíšťať/-čisťovať, poprečítovať/-čítať, popredeľovať, poprehadzovať, poprehľadávať/-úvať, poprehliadať, poprehltávať/-hltať, poprehrabávať (sa), poprehrádzať, poprehŕňať (sa), poprehrýzať/-hryzovať, poprehýbať/-hybovať/-hýňať (sa), poprechádzať/-chodiť (predmetové i bezpredmetové; ale bezpredmetové *poprechádzať sa/-prechodiť sa* má význam „malej alebo veľkej miery deja"), poprekáľať (sa), poprekladať (od oboch homoným *prekladať*[1] = premiesťovať i *prekladať*[2] do iného jazyka), poprekračovať, poprekrúcať/-krucovať, poprekrývať, poprelamovať (sa), popremáhať, popremeriavať, popremieňať (sa), popremiesťovať/-stňovať, popremŕvať (sa), popremývať, poprenášať, popreobliekať

---

[20] Slovotvorné vzťahy sú tu takéto: 1. dok. *odhaliť (sa)* — nedok. *odhaľovať (sa)* — dok. *poodhaľovať (sa)*; 2. dok. *odhaliť (sa)* — dok. *poodhaliť (sa)* — nedok. *poodhaľovať (sa)*.

(sa), poprepadávať/-pádať/-padovať (sa), poprepaľovať, poprepichovať/-chávať, poprepisovať, poprepletať/-plietať/-pletávať, poprepúšťať, poprerábať, poprerážať, poprerezávať (sa), poprerývať, popresádzať/-sadzovať, popresekávať/-úvať, popreskakovať, poprestierať, poprestrihávať/-strihovať, poprestupovať (má i význam „malej miery deja"), poprestýkať, popresýpať, poprešívať, popreťahovať, popretierať, popretínať, popretrhávať, popretŕhať/-trhávať/-trhovať (sa), popretriasať, poprevádzať, poprevaľovať (sa), poprevážať (sa), popreväzovať, poprevievať, poprevíjať, poprevliekať, poprevracať (sa), poprevŕhať (sa), poprevrtávať, poprezerať (si), poprezrádzať (sa), poprežierať, poprežívať, poprežúvať;

bezpredmetové sú len popreháňať, poprerastať (v dvoch homonymných významoch: 1. *deti poprerastali otca*, 2. *mäso je poprerastané slaninou)* a zvratné poprezvedať sa.

Sloveso *popremýšľať* podobne ako *porozmýšľať* má význam „malej miery deja". Tento význam prevláda nad distributívnym významom aj pri slovese *popresúšať* a najmä pri zvratnom *popresúšať sa.*

S predponou *pred-* som vyexcerpoval iba dve distributívne slovesá: *popredbehávať/-úvať/-biehať* a *popredstavovať (sa).*

Častejšie sú distributíva s predponou *pri-*, i keď nie sú také početné ako distributíva s predponou *pre-*. Sú opäť zväčša predmetové:

popribíjať, popridávať, zvratné popridávať sa je homonymné, poprideľovať, poprihládzať, poprikazovať, poprikladať, poprikrývať (sa), popriliepať/-lepovať (sa), poprinášať, popripaľovať, popripekať, popripínať, popripomínať, popripravovať/-právať (sa), popripúčať, poprirastať, popristavovať (sa), popristrájať (sa), poprisychať, poprišívať, popriťahovať, popritískať, popritláčať, poprivážať, poprivä zovať;

bezpredmetové sú: poprihárať, poprichádzať/-chodiť a zvratné poprizerať sa a popriznávať sa.

Hojné sú opäť distributíva s druhou predponou *roz(o)-*, keďže základné lexikálne významy tejto predpony sú blízke významu distributívnosti. Touto významovou blízkosťou predpony *roz-* a distributívnej predpony *po-* si vysvetľujeme pomerne vzácne tri výnimky, v ktorých sa distributívum tvorí nie ako obvykle od slovies nedokonavého vidu, ale od slovies d o k o n a v é h o vidu. Sú to slovesá *porozpovedať* (synonymné s *rozpovedať), porozpredať*[21] (synonymné s bežnejším *rozpredať* a *porozpredávať*) a *porozutekať sa* (synonymné s *rozutekať sa*). Ináč som podobné výnimky dosiaľ zistil ešte v slovesách *poschytať* (popri *poschytávať*), *pousporiadať, povystískať, povyzvŕtať, pokúpiť* a *popredať* (napr. veľa kníh), ktoré sú tiež utvorené od dokonavých slovies *schytať, usporiadať, vystískať, vyzvŕtať, kúpiť* a *predať* (sloveso *predať* treba pokladať za dok.

---

[21] *Mieni p o r o z p r e d a ť vyženené role.* (Gab.)

simplex a nemožno ho rozkladať na predponu *pre-* + *dať*), hoci majú nesporne distributívny význam.[22]

S predponou *roz(o)-* sú v dnešnej spisovnej slovenčine bežné tieto distributíva:

a) predmetové: poroz(o)berať, porozbíjať (sa), porozčesávať (1. vlasy, 2. stromy, vrchy), porozdávať, porozdeľovať/-úvať (zried.), porozdrapovať, porozhadzovať, porozháňať (sa), porozchádzať/-chodiť *(porozchodil ho hnev)*, porozchytávať, porozjímať (predmetové i bezpredmetové), porozkalovať, porozkladať (sa), porozkrajovať, porozliepať/-lepovať (sa), porozlievať (sa), porozmazávať/-úvať, porozmetávať/-úvať, poroz(o)mieľať, poroznášať, poroz(o)hrievať, porozostavovať (sa), porozoznávať, poroz(o)pínať (sa), porozpisovať, porozpletať, porozposielať, porozpožičiavať, porozpredávať/-predať, porozprestierať (sa), porozpriadať, porozpúčať (sa), porozpúšťať (sa), porozrážať, porozrezávať, porozrývať, porozsádzať/-sadzovať (sa), porozsievať, porozstrihávať/-strihovať, porozsvecovať, porozsýpať (sa), poroztáčať (sa), porozťahovať (sa), poroztápať (sa), poroztierať (sa), poroztínať, poroztĺkať (sa), poroztrácať (sa), poroztŕhať/-trhávať (sa), poroztriasať (sa), poroztrusovať (sa), poroztvárať (sa), porozvádzať (sa), porozvaľovať (sa), porozvážať, porozväzovať, porozvesovať/-viešať/-vešiavať, porozvíjať (sa), porozvláčať/-vlačovať, porozžíhať/-žínať;

b) bezpredmetové: porozbehávať sa/-behúvať sa/-biehať sa, porozhliadať sa, porozchádzať sa/-chodiť sa, porozkvitať, porozletovať sa, porozliezať sa, porozpadávať sa/-úvať sa, porozpíjať sa, porozpínať sa, porozutekať sa.

Hojné sú v slovenčine aj distributíva s predponou *s-/z-/zo-* v rozličných významoch (predpony *s-/z-/zo-* možno v dnešnej spisovnej slovenčine pokladať za hláskoslovné a pravopisné varianty):

a) predmetové: posčitovať, posfukovať, poschovávať (sa), poschraňovať, poschyľovať, poschytať/-távať (*poschytať* je utvorené od d o k o n a v é h o slovesa *schytať*), poskášať, poskladať (sa), poskrajovať, poskŕčať (sa), poskrúcať (sa), poskrývať (sa), poskupovať, poskusovať (sa), posnímať, pospadávať/-úvať, pospájať (sa), pospisovať, posplácať, pospletať/-plietať/-pletávať (sa), posplývať, pospomínať (má aj význam „malej miery deja"), pospomínať si, pospriadať, pospriahať, posprobúvať, pospúšťať (sa), posputnávať, posťahovať (sa), postierať, pospínať, postláčať (sa), postĺkať, postrácať (sa), postŕhať/-trhávať/-trhúvať (sa), postriasať, postínať;

pozberať, pozberkať, pozbierať (sa), pozbíjať, pozhadzovať, pozháňať, pozhasínať, pozhášať, pozhľadávať/-úvať, pozhrabávať/-úvať, pozhŕňať, pozisťovať, pozliepať, pozlievať, pozliezať (veľa vrchov, stromov) — jestvuje aj bezpredmetové homonymum: *opice pozliezali zo stromov;* pozmetať (z povrchu i dovedna), poznášať, pozorávať, pozráňať, pozrušovať, pozvážať, pozväzovať, pozvíjať (sa), pozvolávať, pozvyšovať;

pozobliekať (sa), pozobúdzať (sa), pozodvihovať, pozohrievať (sa), pozohýnať, pozosýpať, pozošívať, pozotierať, pozotínať, pozoznamovať (sa);

b) bezpredmetové: poscvrkovať sa, poschádzať/-chodiť, poschádzať sa/-chodiť sa, poskákať, pospŕchať (o daždi), pospytovať sa, postekať;

[22] Dosiaľ sa o existencii takýchto výnimiek v dnešnej slovenčine a češtine pochybovalo. Pozri K ř í ž k o v á, c. m., 397—398. Porov. vyššie v pozn. 10.

pozdochýnať, pozgebínať, pozviechať sa;
pozomierať, pozoskakovať, pozostávať (je homonymné), pozostupovať.

Sloveso *pozvŕtať (sa)* má okrem distributívneho významu aj význam „malej alebo veľkej miery deja": *trochu (hodne) sa pozvŕtať*, ale *pozvŕtal všetky dievky* (distributívum).

Dosť časté sú v slovenčine aj distributíva s predponou *u-*:

a) predmetové: poubíjať, poubližovať, poudávať, poudierať, pouhládzať, poukazovať (je homonymné s nedok. vidovou formou slovesa *poukázať*), poukladať poukrývať (sa), poulamovať (sa), poumývať (sa), poupozorňovať, poupravovať/-právať (sa), pourážať (sa), pourovnávať, pousádzať/-sadzovať (sa), pouspávať, pousporadovať/-sporiadať,[23] poustielať, pouťahovať (sa), poutierať, poutínať, poutískať, poutláčať, poutrácať, pouvádzať, pouvaľovať, pouväzovať, pouverejňovať, pouzavierať, pouznášať sa;[24]

b) bezpredmetové: pouchodiť, pouliepať sa, poumierať, pousedať/-sadať/-sadať sa, pouschýnať/pousychať, poutekať.

Nie sú zriedkavé ani distributíva s predponou *v-*:

a) predmetové: povbíjať, povkladať, povnášať, povpichovať, povpíjať, povpisovať, povpletať, povrážať (sa), povrezávať (sa), povsádzať, povsúvať, povsýpať, povťahovať, povtláčať (sa), povtĺkať;

b) bezpredmetové: povchádzať/-chodiť, povkrádať sa, povstávať (*ľudia povstávali na úsvite;* je homonymné s nedok. formou slovesa *povstať*), povstupovať.

Veľké množstvo distributív je v slovenčine utvorených od slovies s predponou *vy-*:

a) predmetové: povyberať, povybíjať, povyciedzať, povyčíňať, povyčitovať (v oboch homonymných významoch), povydávať (v oboch homonymných významoch), povydieľať, povydúvať (sa), povyhadzovať, povyháňať, povyhášať/-hasínať, povyhládzať, povyhrabávať, povyhrávať, povyhrýzať, povyhutovať, povyhýnať, povykáľať, povykladať, povykonávať, povykrajovať, povykrivovať, povykrúcať, povylamovať, povyliepať/-lepovať, povylievať, povylizovať, povymetať, povymieľať, povymieňať (sa), povymýšľať, povymývať, povynachádzať/-chodiť, povynechávať, povypaľovať, povypichovať, povypíjať (si), povypiľovať, povypínať, povyplácať (sa), povyplachovať/-kovať, povypĺňať, povypúšťať, povypytovať sa, povyratovať/-úvať, povyrážať, povyrezávať, povyrovnávať, povyrývať, povyschýnať/-sychať, povysmievať (sa), povystierať (sa), povystískať (utvorené od d o k o n a v é h o *vystískať*), povystrájať, povystrihovať, povystrkovať, povysušať, povysvetľovať, povysýpať, povyšívať, povyšklbávať, povyškrabovať/-búvať, povyťahovať (sa), povytierať, povytínať, povytískať, povytláčať, povytĺkať, povytŕhať/-trhávať/-trhúvať, povytriasať, povytvárať, povyvádzať, povyvaľovať (sa), povyvárať, povyvážať, povyvláčať/-vlačovať, povyvliekať, povyvracať, povyzliekať

---

[23] *Ráno, keď sa všetko p o u s p o r i a d a, potrebuje Maroš vstať.* (Ráz.) *Ukážte, ja vám to p o u s p o r i a d a m.* (Ráz.) Variant *pousporiadať* je utvorený od d o k o n a v é h o predponového slovesa *usporiadať*.

[24] *Poodvolávali sme všetky uznesenia, na ktorých sme sa včera p o u z n á š a l i.* (Tat.)

(sa), povyzrádzať, povyzúvať (sa), povyzvŕtať [25] (zdanlivo utvorené od dokonavého *vyzvŕtať;* pravdepodobne však ide o kríženie slovies *pozvŕtať* a *vyzvŕtať*), povyžierať, povyžínať, povyhŕňať;

b) bezpredmetové: povybiehať/-behávať/-behúvať/-behovať, povydávať sa, povychodiť/-chádzať, povykukávať, povyletovať/-letúvať, povyliezať, povymierať, povypadávať/-úvať/-ovať, povyrastať, povyskakovať, povystupovať, povytrácať sa, povyzvedať sa.

S predponou *vz-*, ktorá je v slovenčine zriedkavá, sa našli dve distributíva: predmetové *povztyčovať* a bezpredmetové *povzchádzať*.

Veľmi početné sú distributíva odvodené od slovies s predponou *za-*:

a) predmetové: pozabíjať (sa), pozabúdať, pozačesávať, pozačínať, pozadebňovať/-úvať, pozadŕhať, pozadúšať, pozadúvať, pozahadzovať, pozaháňať, pozahášať, pozahládzať, pozahŕňať, pozahrýzať (sa), pozahýbať/-ýnať/-hybovať, pozajímať, pozakáľať, pozakladať, pozakopávať, pozakrajovať, pozakrúcať (sa), pozakrývať, pozaliepať, pozalievať, pozametať, pozamieňať, pozamykať/-mkýnať, pozanášať, pozanedbávať, pozanechávať, pozaokrývať, pozapaľovať (sa), pozapchávať, pozapichovať, pozapíjať, pozapínať, pozapisovať, pozapletať, pozapĺňať, pozapriahať, pozariekať, pozarovnávať, pozarývať, pozasekovať/-kávať (sa), pozasievať, pozastavovať (v troch homonymných významoch), pozastierať, pozastokovať/-kýnať/-stýkať, pozastrkovať, pozasýpať, pozašívať, pozatáčať, pozaťahovať, pozatierať, pozatínať, pozatískať, pozatláčať, pozatĺkať, pozatvárať, pozatýkať, pozaujímať, pozavádzať, pozaväzovať, pozavierať, pozavíjať, pozavracať, pozažíhať (sa), pozažívať;

bezpredmetové: pozachádzať/-chodiť, pozachádzať sa/-chodiť sa (od smiechu), pozachytávať sa, pozaliezať, pozaľubovať sa, pozamŕzať, pozaostávať (je homonymné s nedok. formou slovesa *pozaostať*), pozarastať, pozaspávať, pozasychať/-schýnať, pozatekať.

Distributíva k bezpredponovým slovesám

Distributíva utvorené predponou *po-* od bezpredponových slovies sú v slovenčine rovnako časté ako distributíva utvorené od predponových slovies. Distributívny význam v tomto prípade nevystupuje vždy rovnako výrazne a jednoznačne ako pri distributívach odvodených od predponových slovies. Často sa kombinuje s významom „malej alebo veľkej miery deja", ako sme to videli aj pri niektorých distributívach s dvoma predponami. Vo veľkom počte slovies s predponou *po-* je však distributívny význam nesporný (pravda, predpona *po-* má ešte mnoho iných významov). V Slovníku slovenského jazyka vo výklade významu takýchto slovies často nájdeme výrazy „postupne, jedno po druhom" alebo poznámku „viac vecí alebo osôb". Takýmto výkladom sa práve naznačuje, že dej príslušného slovesa sa chápe ako rozčlenený, i keď je ucelený.

---

[25] *Ondreja vo veľkej izbe povyzvŕtali.* (Kuk.) *Povyzvŕtaj dievky i mladuchy.* (Žáry).

Ako už vieme, slovesné základy, od ktorých sa distributíva tvoria, sú spravidla nedokonavého vidu. Veľmi často sú to iteratíva, ale bývajú to aj duratíva. Od slovies dokonavého vidu sa tvoria distributíva v dnešnej slovenčine veľmi zriedka (porov. vyššie pri distributívach s predponou *roz-*).

Vzhľadom na veľké množstvo distributív utvorených od bezpredponových slovies nie je možné uvádzať ich tu v plnom počte. Obmedzíme sa na niekoľko príkladov na jednotlivé typy.

Distributíva od bezpredponových iteratív:

a) predmetové: pobodať, podvíhať (sa), pohádzať (sa), pohltať, pochytať, pokmásať, pokopať, pokrájať, pokvapkať, polámať, pomíňať (sa), ponechávať, ponosiť, popúšťať, poráňať, porúbať, porúcať (sa), posádzať, posekať, posľubovať, postretať/-távať (sa), postrieľať, povodiť, povoziť a i.;

b) bezpredmetové: pokľakať (si), políhať (si), popadať, popraskať/popráskať (sa), popukať (sa), posadať (si), poskákať, postávať sa, postávať si (niekam) a i.

Distributíva od duratív:

a) predmetové: pobaliť, pobieliť, pobiť, pobrániť, pobrať, pocigániť, podláviť, podeliť (sa), podrať, podrhnúť, pofarbiť, pohlušiť (sa), pohovoriť, pojesť, pohrdúsiť (sa), pokántriť, poklamať, pokriviť (sa), pokynožiť, pomárniť, pomlieť, poničiť, popáliť, popíliť, popiť, poplatiť, poplieniť, poprať, posušiť, pošiť a i.;

b) bezpredmetové: podochnúť, podrichmať, pohluchnúť, pohniť, pohorieť, pohranieť, pohrdzavieť, pohynúť, pochorieť, pomiznúť, pomrieť, pomrznúť, poplesnieť, pospať (jeden po druhom) a i.

Pomerne úplný výpočet distributív odvodených od predponových slovies a prehľad ostatných distributív ukázal, že tento typ slovies je v dnešnej spisovnej slovenčine mimoriadne produktívny. Bohatý materiál potvrdil, že distributíva sa v slovenčine tvoria spravidla od nedokonavých slovesných základov. Ukázalo sa však, že v dnešnej slovenčine je niekoľko distributív odvodených od dokonavých slovies. Sú to tieto slovesá: *pokúpiť, popredať, porozpovedať, porozpredať, porozutekať sa, poschytať, pousporiadať, povystískať, povyzvŕtať.*

POZNÁMKA O VYUŽITÍ SUPERLATÍVU

Ján Horecký

Stupňovanie sa všeobecne pokladá za dôležitý znak, ktorým sa prídavné mená (a príslovky) odlišujú od ostatných slovných druhov. Pravda, stupňovať sa dajú len vlastnostné prídavné mená a také vzťahové prídavné mená, ktoré môžu mať posunutý význam; takéto vzťahové prídavné mená sa dajú stupňovať práve len v posunutom význame.

O možnosti stupňovať prídavné mená podrobne písal G. Horák v 2. č. tohto ročníka Slovenskej reči.[1] Jeho závery chceme doplniť o možnosti využitia jednotlivých stupňov prídavných mien, najmä superlatívu a v menšej miere i komparatívu.

I keď sa spravidla hovorí o troch stupňoch prídavného mena (prípadne príslovky), pomerne zriedkavé sú prípady, že sa všetky tri stupne istého prídavného mena vyskytujú vedľa seba. Takéto použitie hodnotíme ako príznakové, odchylné od bežného používania, a preto jeho výskyt musí byť motivovaný, obyčajne snahou o postupné zosilňovanie významu: *Jedli sme sladké maliny, sladšie jablká a najsladšie hrozno.*

Takéto zosilňovanie významu prídavného mena však nemusí byť vyjadrené súhrnom všetkých stupňov. Rovnaký účinok sa dosiahne opakovaním druhého stupňa s príslovkou *ešte* a vynechaním tretieho stupňa, ako vidieť z tohto experimentu: *Jedli sme sladké maliny, sladšie jablká a ešte sladšie hrozno.* Zdá sa, že tento spôsob je dokonca obvyklejší než uvádzanie všetkých troch stupňov.

Vo všetkých gramatikách sa učí, že druhým stupňom sa porovnáva a že toto porovnávanie sa vyjadruje aj ustálenými väzbami: *tento dom je krajší ako tamten, kabát nie je drahší než nohavice;* v staršom jazyku je aj väzba *je starší od brata.* V novšom jazyku sa porovnanie vyjadruje i výrazmi *oproti, v porovnaní s, na rozdiel od,* napr.: *Oproti piestovým lietadlám sú turbínové lietadlá rýchlejšie. V porovnaní s piestovými lietadlami sú turbínové lietadlá rýchlejšie. Na rozdiel od piestových lietadiel sú turbínové lietadlá rýchlejšie.*

Ak sa použije väzba s predložkou *nad,* blíži sa komparatív k významu superlatívu, ako ukazuje rovnica: *to je pravda nad svetlo jasnejšia = to je najjasnejšia pravda.*

V niektorých prípadoch porovnávania môže byť komparatív a superlatív veľmi blízky. O. Jespersen vo svojej *Filozofii gramatiky*[2] napr. uka-

---

[1] G. Horák, *Stupňovateľnosť prídavných mien,* SR 27, 1962, 93—99.
[2] O. Jespersen, *Filosofija grammatiki,* Moskva 1958, 286.

zuje, že komparatívom sa jedna vec vytrhuje z celku a porovnáva s ostatnými vecami v tomto celku *(Janko je starší ako ostatní chlapci)*, kým superlatívom sa berú do úvahy všetky veci, včítane porovnávanej *(Janko je najstarší z chlapcov)*.

Uvedené príklady ukazujú, že medzi komparatívom a superlatívom nie je taký významový rozdiel ako medzi prvým stupňom a ďalšími dvoma stupňami. Druhý a tretí stupeň sa používa spravidla na porovnávanie, na odstupňovanie vlastnosti.

Systém stupňovania má však ešte niekoľko ďalších vlastností. Jednou z nich je známy fakt, že v istých prípadoch sa komparatív a superlatív používajú akoby vytrhnuté zo systému stupňovania a dostávajú samostatný význam. Pritom je možné, že druhý stupeň v systéme chýba, doložený je iba prvý a tretí stupeň.

Ak sa komparatív používa bez úmyslu porovnávať, dostáva často opačný význam, než aký by zodpovedal jeho forme. Je všeobecne známe, že výrazom *starší človek* sa neoznačuje človek majúci viac rokov ako iný starý človek, ale človek ešte nie celkom starý, mierne starý. Podobne výrazom *kratší prejav* sa označuje prejav nie menej krátky, ale menej dlhý ako iný prejav. G. Horák v citovanom článku ukazuje, že *lepší* značí menej ako *dobrý*.

Oveľa častejšie sa bez úmyslu porovnávať používa superlatív. V takom prípade je na mieste hovoriť o zosilňovaní.[3] Ide o také spojenia ako *v najhlbšej úcte, s najsrdečnejším pozdravom*. Treba však pripomenúť, že pri zosilňovaní pomocou superlatívu veľmi často sa používajú také prídavné mená, ktoré vlastne nemajú druhý stupeň, teda sú to spravidla vzťahové prídavné mená, zriedkavejšie prídavné mená vyjadrujúce mieru. Napr. prídavné mená *maximálny, minimálny* už samy osebe vyjadrujú najvyššiu, resp. najmenšiu mieru, a predsa poznáme od nich superlatív:[4]

...vybavovať si súvislosti aj z najminimálnejších podnetov... — ...boli len najminimálnejšie zárodky... — Ohliadnuc raneného, poznali v ňom Bozkovci Bakača, jedného z najhlavnejších nepriateľov svojich na dvore Matiašovom.

Podobne aj mnohé trpné príčastia a iné prídavné mená môžu mať superlatívnu podobu:

Ak ani to necíti, nedám nič ani za najdokázanejšiu telepatiu. — ...stať sa jedným z najkvalifikovanejších špecialistov... — Najkatastrofálnejšie je to v oblasti porovnávacieho štúdia... — Musím čo najkategorickejšie vyhlásiť, že treba rázne likvidovať túto náladu.

---

[3] Fr. Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny II*, Praha 1949, 1091.
[4] Príklady sú zo slovníkového archívu Ústavu slovenského jazyka.

Absolútna miera, teda bez porovnávania s inými prípadmi, sa vyjadruje aj superlatívmi vzťahových prídavných mien. Význam by v takýchto prípadoch bolo možné opísať povedzme takto: ‚majúci v najvyššej miere vlastnosti veci označovanej základným podstatným menom'. Uvedieme niekoľko príkladov:

Čo si predstavovala ako najrevolučnejšiu udalosť, uskutočnilo sa najkontrarevolučnejšie. — Považujeme ju za metódu veľmi šetrnú a jednu z najfyziologickejších. — Fašizmus je otvorenou diktatúrou najreakčnejších a najimperialistickejších živlov finančného kapitálu. — Básnictvo je umením najnárodnejším.

Zdá sa, že prídavné mená ako *kontrarevolučný, fyziologický, imperialistický* nemajú vôbec druhý stupeň; ich superlatívy sú akoby izolované. Takéto izolované superlatívy sú pomerne časté v dnešnom publicistickom, resp. esejistickom štýle, ako vidieť z príkladov, ktoré sme našli v 6. č. Slovenských pohľadov z r. 1962:

Napr. Bílý prapor na Košumberku. Jedno z najreportážnejších čísiel knihy, v ktorej autor spracováva históriu Ústavu pre skrofulózne deti v Košumberku. — Ako napísal Biré pri vyjadrení „najsatyrskejšej" Hugovej zbierky Piesne ulíc a lesov. — Hugove verše môžu celkom stratiť svoj najvlastnejší charakter.

Takto možno chápať aj príklad, ktorý uvádza vo svojom článku G. Horák:

Joseph Conrad, jeden z najanglickejších prozaikov z konca 19. a začiatku nášho storočia, sa volal pôvodne Józef Teodor Konrad Korzeniowski a je rodom Poliak.

Na úmysel zosilňovať výraz, nie porovnávať s inými vecami, ukazuje aj okolnosť, že prídavné meno v superlatíve je utvorené od rovnakého koreňa ako zosilňované podstatné meno, resp. aj združené pomenovanie. Býva to zase najmä v esejistickom štýle, ako vidieť z príkladov uvádzaných v cit. článku G. Horáka:

Čas dozrel a Ivan Krasko sa nám vo veku patriarchu pominul a vkročil stareckým krokom do „nox et solitudo", do noci najnočnejšej z nočných, do samoty najosamotenejšej z ľudských. — Veď písať do novín, to sa vždy, odkedy sú noviny novinami, považovalo za tú najverejnejšiu verejnú činnosť.

Tieto príklady by ľahko bolo možné doplniť ďalšími. Uvádzame aspoň jeden od V. Mináča:

Najnovšia literatúra programove zdôrazňuje, že jej ide o najsúčasnejšiu súčasnosť: dnes, v tomto mesiaci a roku. (Slov. pohľady 1962, č. 5, s. 2)

Všetky uvedené príklady zreteľne ukazujú, že superlatív má zosilňovaciu funkciu oveľa častejšie než porovnávaciu. Býva to najmä v takých

prípadoch, keď sa nedá predpokladať celý stupňovací systém (pretože ide o vzťahové prídavné mená). Superlatívy ako *najfyziologickejší, najimperialistickejší, najnočnejší, najsúčasnejší, najanglickejší* sú vlastne samostatné zosilňovacie tvary prídavných mien so špeciálnou významovou i štylistickou platnosťou.

POZNÁMKY K PÍSANIU ÚVODZOVIEK

Jozef Mlacek

Otázka písania úvodzoviek pri názvoch kníh, románov, drám, článkov, básní, literárnych revue, almanachov a spolkov sa už v minulosti riešila na stránkach Slovenskej reči. V. Uhlár[1] vyslovil názor, že písanie úvodzoviek v týchto prípadoch iba zaťažuje text. Jeho záver si v podstate osvojila aj redakcia SR v poznámke k uvedenému článku. Tento materiál sa spolu s vtedajšími gramatikami stal východiskom pre Pravidlá slovenského pravopisu, ktoré v poznámke k 174. paragrafu píšu: „Názvy kníh, časopisov, umeleckých a vedeckých diel ap. píšeme obyčajne bez úvodzoviek. V prípade potreby možno tu však použiť úvodzovky."[2] Vzniká tu teda a rozvíja sa tendencia, aby sa tituly kníh, slovesných diel písali bez úvodzoviek. Iba na výnimočných prípadoch ich možno písať v úvodzovkách, a to vtedy, keď ide o dielo, ktoré je pomerne neznáme, na ktoré chceme zvlášť upozorniť.

Aká je však prax našich vydavateľstiev? Nechajme hovoriť príklady. V doslove k 49 poviedkam E. Hemingwaya od J. Pašteku čítame: *Mnohé jeho diela žijú dnes aj vo sfilmovanej podobe: nielen romány („Aj slnce vychádza", „Zbohom, armáda!", „Komu zvoní umierâčik"), ale aj poviedky („Starec a more", „Zabijaci", „Snehy Kilimandžara")* (E. Hemingway, *49 poviedok,* SVKL 1961, str. 454.). Ešte výraznejšie bije do očí táto skutočnosť v tej istej knihe na str. 456, kde na rozsahu necelej polovice strany je výpočet nie menej ako 44 titulov v úvodzovkách. Tu najlepšie vidieť, že nadmerné používanie úvodzoviek sa prieči estetickým požiadavkám, ktoré dnešný čitateľ na dobré knihy kladie, i zásadám hospodárnosti, pretože tu ide o zbytočné zaťažovanie textu. A ako sa tu uplatňuje kodifikácia Pravidiel, podľa ktorej sa tituly píšu „obyčajne" bez úvodzoviek?

[1] V. Uhlár, *Písať mená kníh, časopisov, novín, článkov, umeleckých diel v úvodzovkách?,* SR 17, 1951/52, 162—164.

[2] *Pravidlá slovenského pravopisu,* zrevid. vyd., Bratislava 1957, 119.

Uvedený prípad však nie je nijako ojedinelý a výnimočne vychytený. Ak poprezeráme publikácie našich vedúcich vydavateľstiev, zbadáme, že tu niet jednotnosti. Najlepšie si požiadavku Pravidiel slov. pravopisu osvojilo vo svojej praxi Vydavateľstvo SAV. Vo vydaniach tohto vydavateľstva sa píšu všetky názvy dôsledne bez úvodzoviek. Pekným príkladom sú napr. dve nedávno vydané literárnovedné práce, v ktorých sa tituly básní a próz vyskytujú veľmi často, a to J. Noge, *Martin Kukučín tradicionalista a novátor* (1962) a *K problematike slov. prózy* (1961) od kolektívu autorov. Jednoduchosť a krása úpravy ich textu najlepšie vynikne, ak ich porovnáme s dvoma publikáciami podobného charakteru, ktoré takmer súčasne vydalo SVKL, a to: Miloš Tomčík, *Na prelome epoch* (1961) a Stanislav Šmatlák, *Hviezdoslav. Zrod a vývin jeho lyriky* (1961). U Tomčíka napr. čítame: *Dôležitosť tematiky románu „Pole neorané", neskoršie „Kusa cukru" (1934), ale aj „Kompasu v nás" (1936) nám vynikne najmä pri historicky spätnom pohľade na tematické problémy slovenskej prózy po r. 1918* (c. d., 166). Alebo u Šmatláka na str. 16: *Sládkovič „Maríny" a „Detvana", ale najmä „Maríny", zastal si...*

Z uvedených príkladov vidíme úplnú odlišnosť v praxi dvoch našich popredných vydavateľstiev. Lenže jednoty často niet ani v jednotlivých vydavateľstvách samotných. Ako názorný príklad poslúžia ďalšie publikácie SVKL. Zatiaľ čo v predošlých písali úvodzovky dôsledne, v Kukučínovom románe *Dom v stráni* (1961, edične pripravila M. Prídavková-Mináriková) úvodzoviek pri názvoch diel niet. V Kalinčiakovom *Kniežati liptovskom* (1960, doslov napísal prof. M. Pišút) sa tituly diel píšu odlišným typom písma, no niekedy aj obyčajným, ale vždy bez úvodzoviek. Iba v doslove na str. 305 čítame: *V treťom ročníku „Nitry" uverejnil pieseň Bojovník.*

Takáto rozkolísanosť v písaní úvodzoviek je príznačná aj pre ďalšie naše popredné vydavateľstvo Slovenský spisovateľ. Podobne ako SVKL raz ich píšu, druhý raz nie. V Hugovom *Satyrovi* (1961, doslov napísal M. Bartko) možno na str. 41 čítať: *Posledným vypätím básnikovej tvorivej činnosti pred básnickým medzivládím (1843—1852) sú „Spevy súmraku" (1835), „Vnútorné hlasy" (1837) a „Lúče a tiene" (1840).* Naproti tomu vo vydaní Kostrových *Básní* (1961, doslov M. Chorvát) sa názvy nedávajú do úvodzoviek, ale sa niekedy píšu iným typom písma.

Najviac prekvapuje skutočnosť, že tento rozdiel nie je iba medzi jednotlivými vydavateľstvami, redaktormi jednotlivých publikácií, ale sa objavuje i v jednej knihe, dokonca na jednej strane. Vo *Vybraných veršoch* Š. Žaryho (1958, doslov prof. M. Pišúta) napr. na str. 285 čítame: *V knihe Meč a vavrín (1948) konfrontuje...*, teda bez úvodzoviek. Ale na tej istej strane o niekoľko riadkov nižšie sa pokračuje: *Omnoho plas-*

tickejšie sa mu vydarila kniha spomienkových veršov, osobne ladených — „Cesta", vydaná koncom roku 1952, ako i jej pokračovanie v knihe „Aká to vôňa" (1954).

Aká je prax ďalších našich vydavateľstiev? V SVKL úvodzovky píšu. Ak si všimneme záložky knihy J. Hanzelku a M. Zikmunda *Za lovcami lebiek* (1961), vidíme medzi ďalšími odporúčanými knihami našich dvoch cestovateľov názov „Tam za riekou je Argentína", „Cez Kordillery", „Medzi dvoma oceánmi".

V Mladých letách píšu striedavo. V doslove k *Zbojníckej mladosti* Ľ. Ondrejova (1961) sa názvy diel uvádzajú bez úvodzoviek:... *iné diela Ľuda Ondrejova, jeho Rozprávky z hôr a Príhody v divočine, i pokračovanie Zbojníckej mladosti v románoch Jerguš Lapin a Na zemi sú tvoje hviezdy.* V Záborského poviedke *Dva dni v Chujave* (1959), hoci sa tam úvodzovky obyčajne nepíšu, už vidieť názvy „Deň škaredý", „Deň pekný" (str. 104) v úvodzovkách. V poznámke k Zúbkovmu *Doktorovi Jeseniovi* je veta: *Veď aj v románe Z. Wintra „Mistr Kampanus" vystupuje len ako okrajová postava* (1956, str. 438).

Podobná situácia je aj v Slovenskom vydavateľstve pôdohospodárskej literatúry, ktoré vo väčšine svojich publikácií úvodzovky píše. Presvedčiť sa možno napr. v knihách: *Nová technika a technológia v poľnohospodárstve ČSSR a NDR* (1961), Piskáček a kolektív, *Ekonomický prieskum, rozbor a rozmiestenie poľnohospodárskej výroby JRD* (1959, predhovor inž. J. Janovic) a Ľ. Gešajovský, *Praktický včelár* (1962), u ktorého napr. na str. 5 čítame: *„Praktického včelára" som teda napísal za stolom.* Vzácnou výnimkou z hľadiska predmetu tohto článku je dielo prof. N. A. Šmanenkova *Využitie močoviny v živočíšnej výrobe* v preklade inž. J. Jambricha a inž. I. Lichvára (1961).

Z ukážok jasne vyplýva, že väčšina našich ústredných vydavateľstiev v Bratislave nezaviedla do svojej praxe poučku Pravidiel o písaní úvodzoviek. Zdanlivo ide o maličkosť, lež táto nedisciplinovanosť v uplatňovaní normy spôsobuje úplný chaos nielen u žiakov, ktorí sa ináč učia na hodinách gramatiky a ináč to vidia v knihách, ale aj v mnohých menších (okresných a krajských) vydavateľstvách. V tomto smere výrečným príkladom je vydanie básne P. Országha-Hviezdoslava (nie P. Országha Hviezdoslava) *Smrť Kriváňa* v Stredoslovenskom vydavateľstve v Banskej Bystrici (1961). V doslove zodpovedného redaktora Miloša Štillu sa píše raz „Smrť Kriváňa", druhý raz *Smrť Kriváňa,* píše sa „Napred", „Cirkevné listy", ale hneď zasa *Stesky, Slovenské pohľady, Matica slovenská.*

Pravidlá slovenského pravopisu pripúšťajú vo výnimočných prípadoch písanie názvov kníh, vedeckých a umeleckých diel v úvodzovkách. Ich

správne použitie sme našli v Sborníku Slov. národného múzea (Osveta, 1961), v ktorom je na str. 159 nadpis: *Výstava „Národy Oceánie budú slobodné" v Slovenskom národnom múzeu.*

V bežných prípadoch sa úvodzovky nepíšu pri tituloch kníh a vedeckých diel. Ako správne možno označiť písanie úvodzoviek v doslove J. Bžocha k výberu Horovových veršov (P. Horov, *Poézia,* vyd. Slovenský spisovateľ, 1960, str. 262) vo vete: *Nejde o pacifizmus a abstraktný humanizmus (Zradné vody spodné obsahujú predsa báseň „62-ročný starec bráni hranice", kde si môžete prečítať takéto vzdorné verše: ...).*

Výňatky z niekoľkých najnovších publikácií našich popredných vydavateľstiev svedčia o tom, že ich redakcie nevedeli ani takmer desať rokov po vyjdení Pravidiel slov. pravopisu zjednotiť svoju vydavateľskú prax, uplatniť v nej pravopisné pravidlá, ale sa držia až archaických, neestetických a napokon i zaťažujúcich spôsobov písania. Bolo by žiadúce, aby vydavateľstvá v tejto veci svoju prax zjednotili a zladili ju s platnou kodifikáciou. Získa tým vzhľad textov našich kníh a ušetrí sa čas pri ich písaní. Nebudú mýliť najmä mladých čitateľov, ktorí čoraz častejšie siahajú po dobrej knihe.

DISKUSIE

K OTÁZKE PÍSANIA PREDPÔN *S-*, *Z-*

Ladislav Dvonč

Jednou z najzávažnejších pravopisných úprav, ktorú priniesli *Pravidlá slovenského pravopisu* z r. 1953, bol nový spôsob písania predpôn *s-*, *z-*, *zo-*, resp. predpony *s-/z-/zo-*. Oproti staršiemu stavu, keď išlo o písanie založené na viacerých, nie jednotných kritériách, zaviedlo sa písanie týchto predpôn podľa výslovnosti, čiže uplatnil sa tu fonetický princíp. Pred neznelou spoluhláskou píšeme dnes predponu *s-*, napr. *skaziť*, *stratiť*, *skúsiť*, *scudziť*, *spáliť*, *spísať*, pred znelou (párovou i nepárovou) spoluhláskou a pred samohláskou píšeme predponu *z-*, napr. *zháňať*, *zhoda*, *zhromaždiť*, *zjednotiť*, *zľava*, *zlepiť*, *zlízať*, *zľutovať sa*, *zorať*, *zúrodniť*, *zísť sa*, a v slabičnej podobe píšeme v zhode s výslovnosťou vždy predponu *zo-*, napr. *zomknúť*, *zopäť*, *zoskočiť*, *zoskupiť sa*, *zostup*.

Pravidlá slovenského pravopisu v rámci kapitoly o písaní predpôn *s-*, *z-*, *zo-*, *vz-* po všeobecných poučkách o písaní predpôn *s-*, *z-*, *zo-* preberajú niektoré jednotlivé prípady, v ktorých je odlišný pravopis uvedených predpôn. Uvádzajú, že treba rozlišovať slová *zpráva* (vo význame ‚zvesť') a *správa* (‚vedenie'), *zmena* a *smena*. Ďalej sa v Pravidlách hovorí, že v slovách *sloh*, *sloha*, *svah*, *smer*, *nesmierny*, *svitok* píšeme a vyslovujeme *s*. Za tým sa uvádza, že písmeno *s* píšeme aj na začiatku slov *sbor*, *sborník*, *sväz*, ale *zväzok*, *sjazd* (napr. *sjazd strany*), ale *zjazd*. Konštatujú tiež, že výslovnosť slov *sjazd* a *sväz* nie je ustálená (vyslovuje sa *zjazd* i *sjazd*, *zväz* i *sväz*). Konečne sa v Pravidlách uvádza, že v slovách *zmluva*, *zrok*, *zmieriť (sa)* píšeme a vyslovujeme *z*.

Pri rozbore „pravopisných výnimiek" typu *zpráva*, *sbor*, *sborník*, *sväz* atď. treba rozlišovať dve skupiny. V prvom prípade ide o písanie *s* alebo *z* pred nasledujúcou párovou (znelou alebo neznelou) spoluhláskou, v druhom prípade o písanie *s*, resp. *z* pred nasledujúcou nepárovou znelou (zvučnou) spoluhláskou.

Do prvej skupiny patria slová *zpráva*, *zpravodajca*, *zpravodajský*, *zpravodajstvo*, *zpravodajkyňa*, *sbor*, *sborový*, *sborovňa*, *sbormajster*, *sborista*, *sboristka*, *sborník*, *sborníkový*, *sborníček*. Pri slovách *zpráva*, *zpravodajca* atď. ide o predponu pred korennou morfémou, ktorá sa začína na neznelú

párovú spoluhlásku *p*. Pred neznelou spoluhláskou sa vyslovuje len neznelá spoluhláska, v tomto prípade *s*. Výslovnosť slova *zpráva* je teda *správa* (rovnaká ako výslovnosť slova *správa* vo význame ‚vedenie'). Pri slovách *sbor, sborový, sborník* atď. ide o predponu pred korennou morfémou, ktorá sa začína na znelú párovú spoluhlásku *b*. Pred touto spoluhláskou sa v spisovnej slovenčine vyslovuje len znelá párová spoluhláska, v tomto prípade *z*. Výslovnosť slova *sbor* je podľa toho *zbor*. Treba zdôrazniť, že pred párovou neznelou spoluhláskou sa vyslovuje vždy párová neznelá spoluhláska a pred párovou znelou spoluhláskou znelá spoluhláska bez ohľadu na to, či obidve spoluhlásky patria do jednej morfémy alebo do rozdielnych morfém, napr. *rozpis* — vysl. *rospis, kde* — vysl. *gďe*.[1]

Iná je situácia pri slovách *sjazd, sväz, smena, smer* atď., kde ide o otázku výslovnosti *s* alebo *z* pred nasledujúcou nepárovou znelou (zvučnou) spoluhláskou. Tu výslovnosť závisí od toho, či sa v slove vydeľuje predpona *s-*, resp. *z-*, alebo tu nejde o predponu. V prípade, že sa tu vydeľuje predpona, je tu vždy znelá výslovnosť, teda *z*, napr. *zmyslieť si, zvýrazniť, zletieť, zliať, zlúčiť, zmes, zniesť, zraziť, zrezať, zrub, zrozumiteľný, zvádzať, zvariť* ap. Ak však nejde o predponu, je v tejto polohe možná výslovnosť *s* i *z*, napr. *smotana, smrť, slatina, sliepňať, slobodný, sliz, Slovák, slovo, snúbenec, snop, sneť, zlato, zrak, zlosť, znieť, znamenie*.

Pravidlá slovenského pravopisu žiadajú rozlišovať slová *smena* a *zmena*. Ďalej hovoria, že v slovách *sloh, sloha, svah, smer, nesmierny, svitok* píšeme a vyslovujeme *s*. Ak teda vyslovujeme a podľa toho i píšeme *sloh, sloha* atď., možno tvrdiť, že v týchto slovách sa už nevyčleňuje vo vedomí hovoriacich predpona *s-*, ale že sú to z hľadiska dnešnej spisovnej slovenčiny slová neodvodené. Kolísanie výslovnosti v slovách *sjazd* a *sväz* (*z* i *s*) však svedčí o tom, že v týchto slovách sa vydeľuje predpona *z-*, ale spôsob písania bráni ustáleniu výslovnosti.

Treba súhlasiť s určením Pravidiel, že v slovách *sloh, sloha, svah, smer, nesmierny, svitok* vyslovujeme a podľa toho aj píšeme *s*. Podľa G. Horáka „slová *smer, sloh, sloha, svah, svitok* sa v jazykovom vedomí väčšiny Slovákov hodnotia ako slová základné, neodvodené".[2] Pravda, jednotliví slovenskí jazykovedci majú na výslovnosť niektorých z uvedených slov, a tak aj na ich morfematické členenie, iný náhľad. Napr. J. Stanislav[3] pokladá za správnu výslovnosť *zloh, zvah, zmer*. Podľa nášho po-

---

[1] Príslovka *kde* patrí do skupiny prísloviek, ktorých zloženie sa dnes už neuvedomuje, ako to ukázal R. Krajčovič v príspevku *Z problematiky slovenskej príslovky*, SR 21, 1956, 57.

[2] G. Horák, *Nové Pravidlá slovenského pravopisu a naša škola*, SR 19, 1951, 14.

[3] J. Stanislav, *Slovenská výslovnosť*, Martin 1953, 248—250.

zorovania Pravidlá uzákoňujú pravopis uvedených slov v súhlase s bežnejšou, rozšírenejšou výslovnosťou týchto slov. Výslovnosť slov *sloh, sloha* atď. so začiatočným *s* sa upevnila práve aj zásluhou kodifikácie Pravidiel z r. 1953. Prísne vzaté, o týchto slovách by sa vlastne v kapitole o písaní predpôn *s-, z-, zo-, vz-* nemuselo už v novších vydaniach Pravidiel ani hovoriť (ako sa v tejto kapitole nehovorí napr. o výslovnosti slov *smrť, smotana, slovo, snop, slatina, sliepňať* atď.). Pokiaľ sa však tieto slová ešte spomínajú alebo budú spomínať, malo by sa výslovne uvádzať, že v nich nejde o predponové *s*.[4]

Ak odhliadneme od slov typu *sloh, sloha* atď., pri ktorých otázku výslovnosti (a tým i spôsobu ich písania) pokladáme za správne vyriešenú v Pravidlách slovenského pravopisu, ostávajú nám ako problematické prípady *zpráva, zpravodajca..., sbor, sborník* atď. Ich výslovnosť je nesporná, ale pravopis nie je tu v súlade s touto výslovnosťou, naopak, rozchádza sa s ňou. Ostávajú nám na riešenie aj prípady *sjazd* a *sväz*.

Aj keď sa otázke písania týchto slov venovala značná pozornosť v diskusiách o Pravidlách slovenského pravopisu pred ich vydaním r. 1953, nezaškodí prebrať si ešte raz príslušné argumenty, ktorými sa podopieralo ponechanie staršieho spôsobu písania týchto slov.

Pre písanie slova *zpráva* so začiatočným *z* bola argumentom obava pred zhodným písaním so slovom *správa*. Je však známe, že v početných prípadoch došlo k zjednoteniu pravopisnej podoby slov, ktoré sa prv písali rozdielne: *zbeh, zbehnúť, zberať (sa), zbierať (sa), zbíjať, zbiť, zľava, znášať, zniesť, zísť (sa), zobrať, zohnať, zviesť*. Ako sa správne uvádza v spoločnom príspevku J. Horeckého a Š. Peciara,[5] k zjednoteniu došlo iba v písanej podobe jazyka, pretože v hovorenej podobe existovala zhoda už predtým. Ak teda v 13 prípadoch došlo k zjednoteniu pravopisnej podoby predtým rozdielne písaných slov na základe ich zhodnej výslovnosti, teda k odstráneniu umelého rozlišovania týchto slov v pravopise, ukazuje sa ako neodôvodnené zachovávať pôvodný pravopis pri slove

---

[4] Slovo *smena* kladie sa v Pravidlách slovenského pravopisu v kapitole o písaní predpôn *s-, z-, zo-, vz-* do protikladu so slovom *zmena* podobne ako slová *zpráva* a *správa*. Myslím, že takéto riešenie prináša so sebou nebezpečenstvo nesprávnej interpretácie dvojice slov *smena* a *zmena*. Ide totiž v prípadoch *zpráva — správa* a *zmena — smena* o dva odlišné typy. V slovách *zpráva* a *správa* máme pred sebou zrejmé diferencovanie zvukovo zhodných slov (homoným) rozdielnym pravopisom (v tomto prípade rozdielom v písaní začiatočnej spoluhlásky). Naproti tomu v dvojici *smena* a *zmena* nejde vždy o slová, ktoré sa rovnako vyslovujú, ale rozdielne píšu. Slovo *smena* sa môže vyslovovať ako *zmena* alebo *smena*. Iba pri výslovnosti slova *smena* ako *zmena* je zhoda vo výslovnosti so slovom *zmena* (ktoré sa píše so začiatočným *z*), kdežto pri výslovnosti *smena* podľa pravopisu je medzi slovami *smena* a *zmena* rozdiel vo výslovnosti.

[5] J. Horecký — Š. Peciar, *K jednotlivým bodom novej pravopisnej úpravy*, SR 18, 1952/53, 38.

zpráva. Ak vychádzame zo známeho poznatku, že slovo nadobúda presný význam v kontexte, potom niet nijakého vážnejšieho dôvodu pre umelé rozlišovanie slov *zpráva* a *správa* pomocou pravopisu, pretože takéto rozlišovanie sa neuplatňuje v našom pravopise principiálne vo všetkých prípadoch, kde ide o rozdiel vo význame slov alebo o homonymá. Ak berieme do úvahy skutočnosť, že homonymita je v lexikálnej sústave jazyka pomerne častý jav, musíme konštatovať, že pravopisné rozlišovanie slov *zpráva* a *správa* je z hľadiska všetkých prípadov homonymity v jazyku vcelku ojedinelý prípad.

Pri slove *sbor* sa ponechalo staršie písanie začiatočného *s* najmä preto, aby sa nemuseli meniť skratky *SNB* (= Sbor národnej bezpečnosti) a *SP* (= Sbor povereníkov). Prihliadalo sa tu teda na zaužívané skratky. Vieme však, že tieto skratky sa dnes už nepoužívajú, takže odpadá námietka proti písaniu slova *sbor* ako *zbor.*

Pri písaní slova *sväz* so začiatočným *s* sa bral skôr ohľad na zaužívanú skratku *SSSR* (= Sväz sovietskych socialistických republík), než ohľad na výslovnosť tohto slova. Takýto argument však nemožno pokladať za dostatočný pre odôvodnenie písania slova *sväz* so *s*. Skratka *SSSR* je síce vžitá v ruštine, v češtine i slovenčine, ale v iných jazykoch jestvujú iné skratky pre názov Sovietskeho sväzu. Napr. v poľštine sa píše *ZSRR*, v nemčine je skratka *UdSSR* ap. Možné by však bolo aj také riešenie, pri ktorom by sa slovo *sväz* písalo so začiatočným *z* ako *zväz* a používala by sa pritom naďalej skratka *SSSR*. Tak máme napr. domáci názov *Spojené štáty americké,* ale skratku pre názov tohto štátu používame pôvodnú, t. j. *USA* (= United States of America). Podobne by sme mohli písať *Zväz sovietskych socialistických republík* a originálnu skratku *SSSR* ponechať so začiatočným *S*.[6]

Pri slove *sväz* je kolísanie vo výslovnosti. Pravda, „písmenkovú výslovnosť" so *s* sme mohli pozorovať aj pri vyslovovaní slov *zohnať, zobrať* ap., teda „sohnať", „sobrať". Jednako však existencia takejto nesprávnej výslovnosti nám nezabránila dôsledne riešiť otázku písania predpony pri týchto slovách a dnes v nich píšeme v zhode s uznávanou spisovnou výslovnosťou predponu *zo-*. Pri slove *sväz* nemožno tiež nikdy zabúdať na vzťah k slovu *zväzok,* v ktorom sa podľa výslovnosti píše začiatočné *z-*, hoci aj tu možno zistiť prípady písmenkovej výslovnosti „sväzok" podľa staršieho pravopisu. Porov. napr. takýto kontext: *S v ä z sovietskych socialistických republík je z v ä z o k rovnoprávnych národov.* Písanie *sväz* na jednej strane, ale *zväzok (zväzkový)* na druhej strane je takto vlastne zdrojom neistoty a kolísania v písaní týchto slov. Už formulácia Pravidiel,

[6] K tomu pozri m ô j príspevok *K otázke písania niektorých skratiek,* SR 18, 1952/53, 178—180.

v ktorej sa hovorí o kolísaní vo výslovnosti slova *sväz*, ukazuje, že toto slovo sa napoly primkýna k slovu *zväzok*. Významová blízkosť oboch týchto slov vylučuje možnosť, že sa ustáli výslovnosť *sväz* podľa dnešného pravopisu.

Rovnako umelé je aj rozlišovanie slov *sjazd* a *zjazd*, pretože bežná výslovnosť je v oboch prípadoch rovnaká (so *z*), i keď sa v Pravidlách konštatuje kolísanie vo výslovnosti slova *sjazd*. To ukazuje, že ide o zhodu so staršími podobami typu „smýšľanie", „sošit" ap. Navrhujeme preto písať jednotne *zjazd*.

Uviedli sme niektoré argumenty pre písanie slov *zpráva, sbor, sväz, sjazd* podľa ich dnešnej bežnej spisovnej výslovnosti. Za najvýrečnejší argument pre písanie týchto slov podľa výslovnosti pokladáme však konkrétnu pravopisnú prax. S písaním podľa výslovnosti sa dnes už pomerne často stretávame, hoci Pravidlá žiadajú písať tieto slová odlišne. Doklady čerpáme z rozmanitých tlačených jazykových prejavov z obdobia po zavedení Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1953.

S písaním podľa výslovnosti sa stretávame často pri slove *sbor* a pri odvodených slovách *sborový, sborove, sboristka, sborovňa*.

zbor Večerník 4, 1959, č. 78, s. 3; Večerník 5, 1960, 58, 3; Večerník 7, 1962, 59, 2 — *zborom* Štart 1, 1956, 52, 12; Večerník 3, 1958, 40, 4 — *zbory* Večerník 6, 1961, 24, 6 — *zborového* Ľud 9, 1956, 200, 4; Národopisný sborník 6, 1958, 664; Večerník 4, 1959, 211, 1 — *zborove* Štart 1, 1956, 52, 12; Rudé právo 40, 1960, 192, 1; R. Gallegos, Doña Bárbara, prel. V. Oleríny, Bratislava 1961, 50 — *zboristka* slovenské titulky francúzskeho filmu Muž v nepremokavom plášti — *zborovne* Práca 16, 1961, 215, 1

Doklady, ako vidíme, sú z dennej tlače (najpočetnejšie), z odborného časopisu, z prekladu a z filmu.

S písaním začiatočného *z* stretli sme sa dokonca aj v lexikálnom citáte *sbornaja komanda* (z ruštiny): *Mladú krv do „z b o r n e j"* (Večerník 6, 1961, 264, 4).

S najväčším počtom dokladov na písanie *z* namiesto *s* sa stretávame pri slove *sborník*. Toto slovo sa veľmi často píše so začiatočným *z: zborník*.

S písaním *zborník* stretávame sa predovšetkým na stránkach dennej tlače. Je to aj pochopiteľné. Rýchla práca, ktorá sa vyžaduje pri príprave a vyhotovovaní novín, priam vedie k tomu, že sa ľahko zanedbávajú pravopisné výnimky. Takéto pravopisné výnimky sa v redakčnej práci stávajú značnou brzdou.

Doklady: Ľud 7, 1954, 297, 4; Ľud 9, 1956, 91, 2; Práca 12, 1957, 122, 3; Pravda 35, 1954, 41, 1; Pravda 36, 1955, 265, 6; Smena 12, 1959, 137, 3; Večerník 3, 1958, 39, 3; Večerník 4, 1959, 70, 3; Rudé právo 42, 1962, 152, 2; Večerník 6, 1961, 195, 1; tamže, 304, 1.

Podobne sa veľmi často píše toto slovo na stránkach týždenníkov a mesačníkov. Najpočetnejšie doklady máme z Kultúrneho života (KŽ).

Doklady: KŽ 9, 1954, 10, 12; tamže, 25, 12; tamže, 27, 5; KŽ 10, 1955, 32, 4; KŽ 11, 1956, 12, 3; tamže, 51—52, 14; KŽ 12, 1957, 10, 5; KŽ 15, 1960, 11, 2; tamže, 12, 12; Predvoj 1, 1957, 11, 8; Rozhlas a televízia 15, 1959, 42, 12; tamže, 4, 15; Nová literatúra 2, 1958, 2, 2; Články v slovenských časopisoch 4, 1958, 364; Mladá tvorba 4, 1959, 11 — príloha, s. 3; Mladá tvorba 5, 1960, 1, 39; Slovenský jazyk a literatúra v škole 4, 1958, 140.

Cenný je tu najmä doklad z časopisu Slovenský jazyk a literatúra v škole.

S písaním *zborník* stretávame sa aj na stránkach publikácií, a to zase aj jazykovedných.

Doklady: V. N. Denisiev, Všeobecná bibliografia, Martin 1956, 126; J. V. Ormis, Bibliografia Ľudovíta Štúra, Martin 1958, 5; Zoznam kníh SVTL, Bratislava 1955, 50, 52; Studie ze slovanské jazykovědy, Praha 1958, 232 (v čl. G. Horáka K využívaniu slovesného času a spôsobu v slovenčine); Marxistická filozofia I, Bratislava 1958, 107, 113; Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Philologica, 10, 1958, 149.

Podobne môžeme doložiť písanie slova *zpráva* ako správa: *Ako ste mohli sledovať zo s p r á v v Kultúrnom živote* (KŽ 9, 1954, 27, 8). Tak sa písalo aj v staršom období spisovnej slovenčiny, ako ukazuje doklad: *Či mohlo byť niečo hroznejšie nad túto s p r á v u?* (Orol 3, 1872, 236).

Takýto spôsob písania neznamená konečne v spisovnej slovenčine nič nového. Ide vlastne len o pravopis, ktorý už v spisovnej slovenčine existoval dotiaľ, kým sa neuplatnili historizujúce a etymologizujúce tendencie v našom pravopise. Napr. Š. T ó b i k uvádza, že listy Ľ. Štúra z r. 1834—1843 sú písané česky, ale vidno tu rozkolísanosť a nejednotnosť. Z neskoršieho obdobia sa v Štúrových listoch zisťujú slovenčiace pravopisné a jazykové prvky; Tóbik tu na prvom mieste uvádza ako príklady *z b o r učiteľský a zbory.*[7]

Pri riešení pravopisných ako aj vôbec jazykových otázok sa neraz poukazuje aj na slovanské súvislosti. Tu môžeme pripomenúť, že v češtine sa prv písalo *zbor* podľa výslovnosti a iba neskôr sa začalo písať podľa pôvodu slova, ako sa o tom píše v *Pravidlách českého pravopisu* z r. 1926 na s. XIV: „V jiných však případech máme za pravidlo psáti podle původu slova a píšeme na př. *sbor* (podle *se-brati*), kdežto dříve se psávalo podle výslovnosti *zbor.*" Podobne sa v ukrajinčine píše *zbirnyk* a v srbochorvátčine *zbornik,* v spisovnej slovinčine je *zvez,* v spisovnej poľštine *zjazd.* Situáciu v iných slovanských jazykoch pripomína J. Stanislav, ktorý uza-

---

[7] Š. T ó b i k, *Pramene Štúrovej jazykovej a pravopisnej normy,* SR 21, 1956, 203.

tvára, že „naše jazykové javy a problémy sa nám stávajú jasnejšími, keď ich zasadzujeme do širokého slovanského sveta".[8]

Nazdávame sa, že doklady, ktoré sme tu priniesli, ukazujú, že prechod k písaniu slov *zpráva, sbor, sväz, sjazd* a ďalších slov podľa ich výslovnosti *(správa, zbor, zväz, zjazd)* možno v pravopisnej kodifikácii veľmi ľahko uskutočniť, pretože v bežnej pravopisnej praxi sa takéto písanie už dnes veľmi často vyskytuje.

Z hľadiska celkového riešenia písania predpôn *s-, z-, zo-* predstavujú prípady typu *zpráva, sbor* atď. „výnimky" v pravom zmysle slova, pretože nie sú odôvodnené stavom jazyka, ale sú iba ponechaním staršieho spôsobu písania, pričom sa to v každom jednotlivom prípade odôvodňuje ináč. Pri takomto riešení zbytočne sa nakoniec rozkolísava vedomie správneho písania predpôn *s-* a *z-* nielen pri týchto slovách, ale aj tam, kde sa dôsledne uplatňuje písanie predpôn podľa výslovnosti. V diskusii o úrovni vedomostí žiakov z pravopisu, ktorá prebiehala na stránkach časopisu Slovenský jazyk a literatúra v škole, upozornil napr. V. Boček,[9] že žiaci robia početné chyby pri písaní predpôn *s-, z-, zo-:* „soznam", „zborník", *správa — zpráva* atď. V 28 diktátoch autor zistil 24 veľkých chýb v pravopise *y, i,* 60 veľkých chýb v pravopise predpôn *s-, z-,* 31 závažnejších chýb interpunkčných atď. Ako vidieť, celkový počet chýb v písaní predpôn *s-, z-, zo-* je povážlivo veľký, takže ho nemožno brať na ľahkú váhu.

Nemožno súhlasiť s vytváraním umelých výnimiek, ktoré sa musia mechanicky osvojiť bez ohľadu na jednotný princíp, ktorý ovláda pravopis iných rovnakých prípadov. Na to veľmi dôrazne upozorňujú V. Uhlár a E. Pauliny. V. Uhlár hovorí, že „nemožno v pravopise zavádzať zmeny v ojedinelých, nesystémových prípadoch, lebo pravopisné zvyklosti majú tvrdý život".[10] Na písanie *s-, z-* v uvedených prípadoch typu *zpráva, sbor* atď. sa tiež vzťahuje — aj keď azda nie v takej plnej miere — prirovnanie, ktoré pre písanie *y* a *i* uvádza E. Pauliny v článku *Čomu slúži pravopis?*[11] Môžeme niekomu poručiť, aby prešiel za úplnej tmy dlhšiu priamu a hladkú cestu, na ktorej sú v presne určených miestach rozličné prekážky. Možno právom predpokladať, že ani po presných radách a inštrukciách nikto takúto cestu zdarne neabsolvuje. Celkove systematické písanie pred-

---

[8] Stanislav, c. d., 252.

[9] *Anketa Ako zlepšiť úroveň vedomostí žiakov z pravopisu,* Slovenský jazyk a literatúra v škole 6, 1960, 80.

[10] V. Uhlár, *Diskutujeme o návrhu Pravidiel slov. pravopisu,* Učiteľské noviny 2, 1952, č. 46, s. 8.

[11] E. Pauliny — J. Horecký, *O reforme slovenského pravopisu,* Bratislava 1948, 9.

pôn *s-*, *z-*, v zhode s výslovnosťou sa práve narúša niekoľkými takýmito „výnimkami". Pre tieto výnimky mali síce autori Pravidiel slovenského pravopisu svojho času isté odôvodnenie, ale, ako sme videli, dnes by sme ťažšie mohli obhajovať v zmenenej situácii niektoré prípady odlišného písania.

Na záver chceme vysloviť presvedčenie, že prinesené doklady na písanie „výnimiek" *zpráva, sbor* atď. podľa ich výslovnosti dostatočne podoprú našu požiadavku, aby sa predpony *s-*, *z-* písali vo všetkých slovách dôsledne podľa výslovnosti.

K PÄŤDESIATKE PROF. DR. EUGENA PAULINYHO

V živote vedeckého pracovníka päťdesiatka neznamená zakončenie tvorivej práce, ale skôr jej zintenzívnenie. Výrazne sa to ukazuje v živote a diele univ. profesora PhDr. Eugena Paulinyho, doktora filologických vied: práve v tomto čase, keď sa dožíva päťdesiatich rokov, chystá práce, kde kriticky zhrnuje doterajší výskum, vlastný i cudzí, o vývine slovenského jazyka.

Eugen Pauliny sa narodil 13. decembra 1912 vo Zvolene v železničiarskej rodine (jeho otec, pochádzajúci z Turca, bol vyučený kováč podobne ako — iste zaujímavá zhoda okolností — otcovia iných súčasných slovenských jazykovedcov: J. Štolca, Š. Tóbika a E. Jónu). Po stredoškolských štúdiách v rodnom meste išiel na univerzitu do Bratislavy, kde sa venoval slovanskej a klasickej filológii. Tu dostal solídne filologické základy u prof. Fr. Ryšánka, A. Kolářa, J. Ludvíkovského, všeobecnú a porovnávaciu jazykovedu počúval u J. Baudiša a metódy dialektologického výskumu si osvojil u V. Vážneho. Po absolvovaní vysokej školy učil najprv na strednej škole vo Zvolene, ale čoskoro sa dostal naspäť do Bratislavy ako asistent Slovanského seminára. Za druhej svetovej vojny v Bratislave mladší jazykovedci (J. M. Kořínek, Ľ. Novák, A. V. Isačenko a i.) orientovaní štrukturalisticky, združili sa v býv. Slovenskej jazykovednej spoločnosti. V tomto prostredí prehĺbil si aj E. Pauliny poznatky z učenia tzv. pražskej školy, s ktorým sa bol sám zoznámil za štúdií na vysokej škole. Na základe knihy *Štruktúra slovenského slovesa* r. 1943 sa habilitoval na Filozofickej fakulte pre odbor slovenský jazyk. Po založení býv. Slovenskej akadémie vied a umení stal sa jej pracovníkom. Po oslobodení r. 1946 bol vymenovaný za mimoriadneho profesora slovenského jazyka na univerzite a rozvinul bohatú činnosť učiteľskú, organizačnú a publikačnú. Stal sa predsedom Bratislavského lingvistického krúžku a hlavným redaktorom jeho časopiseckého orgánu Slovo a tvar (I—IV, 1947—50), redigoval jazykovedný časopis SAVU Linguistica Slovaca IV—VI, 1946—48, bol členom redakcie Slovenskej reči atď. R. 1950 ho preradili za vedeckého pracovníka SAVU a neskoršie za redaktora SPN. V tom čase usilovne pracoval na nových Pravidlách slovenského pravopisu ako ich spoluautor, na učebniciach slovenského jazyka pre stredné školy i na témach z historickej dialektológie. R. 1953 povolali ho naspäť na univerzitu, kde úspešne pôsobí až podnes. Osvojil si marxistickú metódu vedeckej práce a svojím vedeckým dielom zaradil sa medzi našich najprednejších jazykovedcov.

Vo svojej vedeckej činnosti E. Pauliny od začiatku sa sústreďuje na štúdium slovenského jazyka v najširšom zmysle. Začína s dialektologickými štúdiami (v časopise Bratislava IX, 1935) o detvianskom nárečí, sleduje jazykovozemepisnou metódou jeho významné izoglosy, podáva synchrónny obraz skloňovania substantív, ale neskoršie rozširuje oblasť skúmania i na iné nárečia (zvolenské a tekovské), získava si prehľad prác o slovenských nárečiach za dve desaťročia (1919—1939), vykladá vznik „mäkkého" nárečia Banskej Bystrice a okolia

(v sborníku Carpatica) a tým hneď spočiatku obracia svoju pozornosť na historickú dialektológiu, ku ktorej sa vracia v posledných rokoch.

Na začiatku štyridsiatych rokov pre E. Paulinyho je príznačný príklon k štúdiu jazyka zo synchrónneho aspektu, a to v oblasti syntaxe, štylistiky a dialektológie. Jeho habilitačná práca *Štruktúra slovenského slovesa* (Bratislava 1943), označená ako „lexikálno-syntaktická štúdia", mala ciele predovšetkým teoretické: zistiť podstatu väzby (rekcie) slovenských slovies. E. Pauliny preštudoval bohatú syntaktickú literatúru od Miklosicha až po súčasnosť, najmä literatúru ruskú a českú (Potebňa, Šachmatov, Jakobson, Karcevskij, Gebauer, Vondrák, Trávníček, Havránek atď.). Vzorom mu bola predovšetkým kniha B. Havránka *Genera verbi v slovanských jazycích I,* (Praha 1928). Nešlo mu o vyčerpanie prípadov, opieral sa zväčša o cudzie excerpcie (J. Mihál a i.) zo staršej a novšej slovenskej beletrie, ale zachytil všetky dôležité významové typy slovies podľa tzv. intencie. Novšie výskumy na bohatšom materiáli dopĺňajú výsledky Paulinyho práce, ale jeho pojem intencie ostáva pri štúdiu slovesa teoretickým východiskom podnes.

Iný úsek jazykovedy, v ktorom E. Pauliny od začiatku svojej vedeckej činnosti pracuje, je štylistika. Pod názvom „k forme" románu, novely alebo „skice k štúdiu formy" charakterizoval v časopiseckých článkoch niektoré prozaické práce Ľ. Ondrejova, M. Figuliovej, Kukučína, Timravy, Tajovského a i. zo strán y jazykovej a kompozičnej. Všeobecného rázu sú príspevky *K otázke dialógu a monológu* (LS III, 1941), *O funkčnom rozvrstvení jazyka* (SaS XVI, 1955) a i. V posledných rokoch E. Pauliny sústavne vypracúval kapitoly o slohu v učebniciach slovenského jazyka.

Z metodologickej stránky významným príspevkom bola Paulinyho monografia *Nárečie zátopových osád na hornej Orave* (hotová 1914, vyšla 1947) tým, že v nej opísal synchrónne, bez tradičného historického aparátu fonológiu a morfológiu slovenského nárečia v porovnaní so spisovným jazykom, aplikujúc na slovenský materiál teórie N. Trubeckého.

Súčasného spisovného jazyka týkajú sa Paulinyho menšie štúdie a články v časopisoch i učebnice a príručky slovenčiny. Z nich na vysokej úrovni sú vysokoškolské skriptá *Systém slovenského spisovného jazyka I—II* (Bratislava 1946/47), ktorých prvá časť vyšla v novom spracovaní knižne pod názvom *Fonológia spisovnej slovenčiny* (1961) s menej vhodným určením pre pedagogické inštitúty. Dobré služby koná i kolektívna *Slovenská gramatika* (1953, 1955), ktorej E. Pauliny je spoluautorom popri J. Ružičkovi a J. Štolcovi, hoci jednotlivé časti nie sú náležite zjednotené. Rovnaké vlastnosti majú stredoškolské učebnice slov. jazyka pre školy s vyučovacím jazykom slovenským i maďarským, vypracované tým istým kolektívom. Jednotný ráz má Paulinyho *Krátka gramatika slovenská* (1960) určená pre stredné školy ako základná gramatická príručka vykladajúca najdôležitejšie gramatické pojmy a termíny i najpotrebnejšie jazykové fakty všeobecne prijateľným spôsobom.

Osobitne treba zdôrazniť Paulinyho zásluhy o solídne vydania textov dôležitých pre štúdium slovenčiny (Kollárove Národnie spievanky 1953, Slovenské ľudové príslovia 1953, Dobšinského Prostonárodné slovenské povesti 1958) a filologické štúdie o starých jazykových pamiatkach československých (*Klaretov Glosár a Bohemár na Slovensku,* JČ IX, 1958; *K veku Jagićových a Paterových glos,* Slavia XXVIII, 1959; *Mníchovská spovedná formula,* JČ X, 1959 a i.). Týmito a podobnými prácami sa Pauliny pripravuje na dôslednejšie prepracovanie svojho času stručne načrtnutých *Dejín spisovnej slovenčiny* (1948), ktoré pôvodne vyšli

v Slovenskej vlastivede (v V. diele). Vývin spisovného jazyka v Dejinách úzko chápal ako vznik, vývin a zánik jeho štýlov. V novších prácach, ako je štúdia *Čeština a jej význam pri rozvoji slovenského spisovného jazyka a našej národnej kultúry* (v sborníku O vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov, Bratislava 1956) a *Začiatky kultúrneho jazyka slovenskej národnosti* (Jazykovedné štúdie VI, 1961) a i., dejiny kultúrneho a spisovného jazyka študuje v tesnej súvislosti s dejinami spoločnosti v zmysle historického materializmu.

Nateraz sa ukazuje, že ťažisko Paulinyho diela bude v slovenskej historickej dialektológii a na nej vybudovanej historickej gramatike, ku ktorej ho vedie aj účinkovanie na univerzitnej katedre. Hneď po oslobodení Pauliny uvažoval *O úlohách slovenskej dialektológie* (JS I—II, 19 6—47), spolu s J. Štolcom vydal *Dotazník pre výskum slovenských nárečí* (1947) a organizoval s vysokoškolskými študentmi výskum slovenských nárečí, na základe ktorého sa mal vypracovať atlas slovenského jazyka. Tento materiál spolu s Vážneho materiálom tvorí podklad pre Paulinyho práce (*Vývin skupín ď, ť, ň, ľ + e, i v slovenčine,* JS V, 1951; *Stredoslovenský tvar nom.-akuz. sing. typu znamenia,* JČ VII, 1953, *Vznik rytmického zákona,* Mladenovov sborník 1957, *Zmena w > v v slovenčine,* Philologica IX, 1957, *K chronológii znelostnej neutralizácie v slovenčine a češtine* 1958 a i.; úplná bibliografia prác E. Paulinyho vychodí v JČ XIII, 1962, č. 2), ktoré metódou jazykového zemepisu a relatívnej chronológie zisťujú zákonitosti vývinu slovenčiny. Pri nedostatku spoľahlivých písomných pamiatok takýmto spôsobom bude možno v hlavných črtách rekonštruovať stav slovenského jazyka v jednotlivých epochách. Pravda, plný obraz vývinu slovenčiny bude možné podať až po preskúmaní všetkého archívneho materiálu a zistením pevných bodov absolútnej chronológie najdôležitejších javov. V terajšej podobe Paulinyho historická fonológia pripravená do tlače a chystaná historická morfológia je výsledkom hlbokej analýzy materiálu a aplikácie marxistickej dialektickej metódy v jazykovede pri jeho výklade.

Pritom Pauliny sleduje najnovšie výskumy v odbore jazykovedy a iných spoločenských vied. Svoje výskumy vie vhodne zovšeobecniť, takže jeho práce majú ohlas doma i za hranicami. Aktívne sa zúčastňuje na domácich i zahraničných konferenciách, je členom jazykovedných kolégií pri SAV i ČSAV, Čsl. komitétu slavistov atď. Na univerzite i v akadémii sa ochotne a svedomite stará o výchovu mladých jazykovedných pracovníkov.

Z príležitosti jeho päťdesiatky prof. E. Paulinymu želáme dobré zdravie a nové pracovné úspechy.

E. Jóna

KONFERENCIA O VÝVINOVÝCH TENDENCIÁCH DNEŠNEJ SPISOVNEJ SLOVENČINY A O PROBLÉMOCH JAZYKOVEJ KULTÚRY

Problematika jazykovej kultúry, osvetľovaná so zreteľom na spoločenské úlohy spisovnej slovenčiny a v rámci jej celkových vývinových tendencií patrí ku kľúčovým otázkam slovenskej jazykovedy. Preto sa k týmto otázkam, ktoré sú rovnako dôležité pre jazykovú teóriu ako i pre jazykovú prax, častejšie vraciame i budeme vracať. Postoj k nim sa formuluje najmä v dôležitých vývinových obdobiach. Uvedenými základnými jazykovednými otázkami sa zaoberali československí lingvisti v dňoch 2.—4. apríla 1962 na celoštátnej konferencii v Bratislave.

Hlavným cieľom konferencie, ktorú usporiadal Ústav slovenského jazyka SAV, Ústav pro jazyk český ČSAV a Katedra slovenského jazyka a literatúry FF UK, bolo: osvetliť z marxistického hľadiska teoretické problémy vývoja spisovnej slovenčiny v období dovršovania socialistickej kultúrnej revolúcie, kriticky zhodnotiť dnešný stav jazykovej kultúry na Slovensku a načrtnúť perspektívy vývoja slovenského jazyka.

Táto konferencia nadväzovala na niektoré výsledky konferencie o norme spisovného jazyka z r. 1955. Základná problematika sa však riešila marxisticky dôslednejšie a všestrannejšie, pričom sa využívali výsledky liblických rokovaní o otázkach marxistickej jazykovedy v Československu (napr. vzťah češtiny a slovenčiny v dnešných podmienkach); nechýbala potrebná historická perspektíva. Konferencia, ktorá nemala mať úzko odborný rámec, tešila sa pozornosti širšej kultúrnej verejnosti, i keď v diskusii vystupovali zväčša len českí a slovenskí jazykovedci.

Program konferencie bol rozvrhnutý takto: po úvodnom prejave predsedajúceho riaditeľa ÚSJ dr. Štefana Peciara *(Niektoré problémy jazykovej kultúry v súčasnosti)* nasledovali dva teoretické referáty, ktoré zasadili problematiku jazykovej kultúry v socialistickej spoločnosti do širšieho rámca (akademik Bohuslav Havránek: *Problémy jazykovej kultúry v socialistickej spoločnosti* a doc. Karel Hausenblas: *Teoretické otázky jazykovej kultúry).* Prof. Eugen Jóna zhrnul vývoj názorov na spisovnú slovenčinu a na problémy jazykovej kultúry. Dr. Ján Horecký charakterizoval dnešný stav jazykovej kultúry a jazykovej praxe na Slovensku. Na konferencii sa venovala tiež pozornosť otázkam jazykovej výchovy. Dr. František Miko sa zamýšľal nad jazykovou výchovou v škole, o mimoškolskej výchove na Slovensku hovoril doc. Vincent Blanár a o mimoškolskej výchove v Čechách dr. František Daneš. Prof. Eugen Pauliny sa zaoberal vývojom a dnešným stavom slovnej zásoby spisovnej slovenčiny, doc. Jozef Ružička poukázal na vývinové tendencie v slovenskej gramatike. Ďalším tematickým okruhom boli otázky štylistiky a jazyka krásnej literatúry. Dr. Mária Šalingová referovala o štýlovom rozvrstvení dnešnej spisovnej slovenčiny, prof. Alois Jedlička o štýlovom rozvrstvení dnešnej spisovnej češtiny. O niektorých otázkach jazyka našej krásnej literatúry hovoril Jozef Mistrík, situáciu v Čechách charakterizoval dr. Lubomír Doležel. Dr. Miloslav Darovec sa zaoberal publicistickým štýlom. Živú diskusiu vyvolal referát o problémoch odbornej terminológie (dr. Ferdinand Buffa). Posledným tematickým okruhom bol pomer spisovného jazyka a nárečia (dr. Anton Habovštiak: *Spisovná slovenčina a nárečia,* prof. Jaromír Bělič: *Vzťah spisovnej a tzv. obecnej češtiny).* Dôležitým zhrnutím pracovných výsledkov bol záverečný prejav dr. Štefana Peciara, prednesený v mene kolektívu ÚSJ: *Perspektívy vývoja spisovnej slovenčiny.*

Ako vidno, problematika vývinových tendencií dnešnej spisovnej slovenčiny a jazykovej kultúry sa osvetľovala zo všetkých strán. Podnetná bola konfrontácia so stavom v češtine. Vôbec účasť a podiel českých lingvistov treba vysoko hodnotiť. Na druhej strane sa očakávala aktívnejšia účasť pracovníkov z praxe, slovenských spisovateľov a prekladateľov i literárnych pracovníkov. Hoci väčšinu času vyčerpali referáty a koreferáty, diskusia bola pomerne široká. Mnoho zaujímavých myšlienok sa vyslovilo práve v diskusii. Celý materiál z tejto konferencie vyjde tlačou ako nasledujúci zväzok Jazykovedných štúdií. Preto sa tu obmedzujeme len na stručné zhodnotenie výsledkov konferencie.

Celkove možno charakterizovať prednesené myšlienky ako programové určenie smeru, hlavných línií pre cieľavedomé pestovanie nášho spisovného jazyka v ďalšom období.

Závažným prínosom konferencie bolo formulovanie marxistických zásad jazykovej kultúry. Zvyšovanie jazykovej kultúry všetkých členov socialistickej spoločnosti je dôležitou súčasťou socialistickej kultúrnej revolúcie. Základnou črtou jej dnešných zásad je fakt, že pri teoretickom štúdiu problémov jazykovej kultúry, ako aj pri praktickej starostlivosti o jej zvyšovanie sa opierame o vedecké poznanie zákonitostí ovládajúcich vývin dnešného spisovného jazyka. Naša teória spisovného jazyka vychádza z pokrokových tradícií československej jazykovedy, ktoré sa rozvíjajú na princípoch marxizmu-leninizmu. Otázky jazykovej správnosti tvoria len prvý stupeň jazykovej kultúry. Jej vyšším stupňom je otázka funkčnej oprávnenosti (čiže úkonnosti) a ústrojnosti vyjadrovacích prostriedkov. Konečným cieľom starostlivosti o spisovný jazyk je štýlová vybrúsenosť a diferencovanosť výrazových prostriedkov.

Cenný prínos konferencie spočíva ďalej v tom, že sa všeobecné zásady jazykovej kultúry konkretizovali na dnešných podmienkach spisovnej slovenčiny.

V referátoch a diskusii sa osvetľovalo postavenie spisovnej slovenčiny v našom socialistickom štáte a skúmal sa odraz spoločenských úloh v jej vývinových tendenciách. Spisovná slovenčina prevzala všetky dôležité funkcie ako spoločný dorozumievací prostriedok všetkých príslušníkov slovenského národa vo všetkých oblastiach ich kultúrnej činnosti. Nárečia sú v celkovom vývine nášho národného jazyka ustupujúcou kategóriou. Významným činiteľom v ďalšom vývoji češtiny i slovenčiny je úzky kontakt medzi týmito dvoma blízkymi jazykmi v spoločnom socialistickom štáte. Preto sa odporúčalo podporovať zbližovacie tendencie (tam, kde to pripúšťa jazykový systém obidvoch jazykov) a odmietlo sa umelé odďaľovanie češtiny a slovenčiny napr. v novotvorenej odbornej terminológii. Pre ďalší rozvoj našich spisovných jazykov (najmä pre obohacovanie slovnej zásoby) má veľký význam ruština. Základné vývinové tendencie spisovného jazyka (všeobecná zrozumiteľnosť a prístupnosť — potreba zvyšovať štýlové rozpätie spisovného jazyka, presne vyjadrovať nové pojmy) chápeme ako protikladné tendencie, ktoré sa vo vývine spisovného jazyka neustále vyrovnávajú.

Pokiaľ ide o problematiku normy a kodifikácie spisovnej slovenčiny, na poslednej konferencii sa vyšlo z výsledkov rokovaní o spisovnej norme z r. 1955. Zdôraznila sa potreba sústavnejšie sa zaoberať výskumom úzu hovorovej reči, lebo tak sa zisťuje, v čom vývin spisovnej normy prekonal súčasnú kodifikáciu. V kodifikácii sa neodráža len dnešný stav prebiehajúceho jazykového vývinu, ale tiež stupeň poznania vnútorných jazykových zákonitostí.

Na konferencii sa načrtli perspektívy vývoja nášho spisovného jazyka. Pre rozvíjanie slovnej zásoby, ako sme už spomenuli, je veľmi dôležitý vzťah k češtine a ruštine. V morfologickom systéme badať tendenciu po zvyšovaní pravidelnosti (výrazne sa prejavuje tendencia po nemenlivom základe gramatických tvarov). V syntaktickom systéme pozorujeme presuny v rámci vyformovaných typov. Napr. v súvislosti s logickou vypracovanosťou myšlienky sa rozširuje používanie podraďovacích súvetí. Hláskový systém i spisovnú výslovnosť ovplyvňujú dva hlavné činitele: prenikanie niektorých nadnárečových krajových prvkov do výslovnosti (*e* namiesto *ä*, nemäkká výslovnosť *le, li*) a pôsobenie písanej podoby spisovného jazyka na podobu hovorenú.

Ustavičné obohacovanie a zdokonaľovanie výrazových prostriedkov nášho spi-

sovného jazyka v súvislosti s rozšírením jeho spoločenských úloh sa v prvom rade týka štylistickej diferenciácie. Referáty a diskusia o štylistickom rozvrstvení nášho spisovného jazyka a o jazyku krásnej literatúry (tento okruh otázok nemáme zatiaľ dostatočne preskúmaný) ukázali niektoré aktuálne pracovné úlohy. Naliehavou úlohou je výskum hovorového štýlu a určenie jeho miesta v pomere k ostatným spisovným i nespisovným útvarom národného jazyka. Problém hovorového jazyka v súčasnej literatúre je rovnako aktuálny aj v češtine, i keď tu je trochu odlišná situácia vzhľadom na existenciu nadnárečovej tzv. obecnej češtiny (paralelného útvaru v slovenčine niet). Všestranný výskum hovorovej slovenčiny pomôže osvetľovať zložité procesy interferencie spisovného jazyka a nárečí. I pre tento smer práce vyšli z konferencie významné podnety. Primeranými formami školskej a najmä mimoškolskej výchovy (jazykovú výchovu zaradiť do plánu ľudových univerzít a akadémií) treba urýchľovať procesy prechodu od nárečia k spisovnému jazyku, aby sa čo najskôr všetci príslušníci nášho národného kolektívu stali nositeľmi i spolutvorcami spisovnej normy.

Úlohou slovenských jazykovedcov bude rozpracovať na konkrétnom materiáli vyslovené tézy a program, ktorý sa na konferencii načrtol. Pri ďalšom rozpracúvaní všeobecných téz sa ukážu problémy, ktoré môže riešiť len dôkladný monografický výskum.

V. Blanár

DESAŤ ROKOV SPOLUPRÁCE ÚSTAVU SLOVENSKÉHO JAZYKA S ČS. ROZHLASOM

Náš časopis z času na čas uverejňuje články, ktoré zaznamenávajú rozličné jubilejné dáta súvisiace s výskumom slovenského jazyka a s rečovou kultúrou na Slovensku. Do tohto tematického rámca začleňujeme aj tento príspevok. Chceme v ňom našej verejnosti pripomenúť, že v jeseni tohto roku rozhlasová relácia Jazyková poradňa zavŕšila 10. rok svojho trvania.

Poznamenávame, že túto pravidelnú rozhlasovú rubriku, ktorá je výsledkom spolupráce Československého rozhlasu v Bratislave s pracovníkmi Ústavu slovenského jazyka SAV po druhej svetovej vojne s istými prestávkami predchádzala podobná relácia pripravovaná i redigovaná najprv pracovníkmi Jazykovedného odboru Matice slovenskej a neskoršie členmi Bratislavského lingvistického krúžku.

Je len prirodzené, že inštitúcia s takým širokým ľudovýchovným zacielením a taká masová, ako je rozhlas, nezaobišla sa bez relácie ľudovýchovného rázu, na akú sa postupne vypracovala práve Jazyková poradňa. A tak rozhlas, ktorý nepriamo, dobrým príkladom, i do zavedenia Jazykovej poradne šíril znalosť spisovnej slovenčiny, získal jej zaradením do svojho programu prostriedok na priamu jazykovú výchovu nášho ľudu.

Jazyková poradňa, ktorú sme sprvu volali Jazykovým kútikom, vznikla z potreby odpovedať na otázky a riešiť problémy, ktoré v každodennom bohatom spoločenskom dianí kládlo používanie spisovnej slovenčiny. Široká politická aktivita ľudových más spojená s rozvojom socializmu u nás šla ruka v ruke s rozširovaním používania a funkčného rozpätia spisovnej slovenčiny. A tak Jazyková poradňa zrodená z potrieb každodenného rečového styku mala skromne, no vy-

trvale a systematicky popularizovať pravidlá (normu) spisovnej slovenčiny a postupne pomáhať v pripravovaní tej etapy vo vývine nášho národného jazyka, keď jeho kultivovaná podoba bude v pravom zmysle majetkom celého národa.

Ale nielen každodenná potreba kultúrneho rečového styku v procese budovania socializmu, lež i láska k jazyku ako jednému z hlavných znakov národa bola pri kolíske, udržovaní a raste Jazykovej poradne.

Kto by predsa nebodaj zapochyboval o potrebe rozhlasovej Jazykovej poradne a o láske našich ľudí k slovenčine ako nášmu národnému jazyku, toho dozaista presvedčia listy poslucháčov najrozličnejšieho povolania a veku. S porozumením pre dobrú spoločnú vec kládli poslucháči otázky, s dôverou predostierali jazykové problémy a prostredníctvom Jazykovej poradne alebo i priamo v odpovediach Ústavu slovenského jazyka (oddelenie pre gramatiku a kultúru reči) osobne dostávali odpovede a popri nich aj popudy rozmýšľať a ďalej aktívne rozvíjať svoje jazykové povedomie. Týchto listov i odpovedí nie je málo.

Uvedieme aspoň niekoľko približných údajov.

Na adresu Jazykovej poradne v prvom desaťročí jej trvania došlo okolo 4000 listov a takmer v každom z nich bolo niekoľko otázok. Odpovedali na ne pracovníci ÚSJ jednak prostredníctvom rozhlasových päťminútoviek, jednak individuálne v listoch alebo v našom časopise (v rubrike Odpovede na listy); nejedna z otázok bola pre nich popudom ďalej rozvíjať jazykovú teóriu v príslušnom okruhu jazykového výskumu.

V rámci rozhlasovej Jazykovej poradne spolu odznelo 1404 pôvodných príspevkov, a to zväčša päťminútových. Takmer každý z týchto príspevkov bol nasledujúceho dňa opakovaný; podľa toho asi 2808 ráz sa v práve ubehnutom desaťročí ozval hlasateľ rozhlasu a ohlásil päťminútovú poznámku niektorého z pracovníkov alebo spolupracovníkov Ústavu slovenského jazyka SAV. Tieto príspevky majú spolu 2106 klepaných strán textu. Okrem nedele každý deň počuje rozhlasový poslucháč na Slovensku upozornenie, že v nasledujúcich piatich minútach môže počúvať príspevok „našej pravidelnej jazykovej poradne", že sa môže populárnou formou poučiť a prehĺbiť si svoje jazykovedné vedomosti.

Z príspevkov rozhlasovej Jazykovej poradne doteraz v Slovenskom pedagogickom nakladateľstve vyšli dva knižné výbery (prvý v r. 1957, druhý v r. 1960) a tretí výber sa práve pripravuje.

Možno povedať, že dnes je už päťminútový rozsah príspevkov rozhlasovej Jazykovej poradne pevne ustálený. Bolo síce isté (celkom krátke) obdobie, keď rozhlas pokusne vymedzil Jazykovej poradni časový rozsah 10 minút, no tento pokus ukázal, že rozsah 5 minút je pre poučnú reláciu tohto druhu najprimeranejší, a preto aj najpôsobivejší. Okrem toho v prvých rokoch trvania mala táto relácia (vtedy ešte pod menom Jazykový kútik) na popud z rozhlasu „letné prázdniny". No keď sa to poslucháčom nevidelo a reklamovali poznámky v okruhu jazykového poučenia aj pre letné obdobie, Čs. rozhlas v Bratislave a Ústav slovenského jazyka SAV sa ochotne dohodli na ich nepretržitom trvaní po celý rok. Pritom sa postupom času dbalo aj na ustálenie výhodného časového umiestnenia relácie.

Do rozhlasovej Jazykovej poradne prispievalo doteraz 30 autorov, zväčša vedeckých a odborných pracovníkov Ústavu slovenského jazyka. Pre nich je táto rozhlasová rubrika inštitúciou, prostredníctvom ktorej popularizujú normu spisovnej slovenčiny, no rovnako aj inštitúciou, ktorá umožňuje preverovanie teórie praxou, a tak i bohatým zdrojom popudov pre ďalší teoretický výskum. Pra-

covníci Ústavu slovenského jazyka v Jazykovej poradni teda nielen dávajú, ale v rovnakej miere aj dostávajú. Práve preto sú vďační Čs. rozhlasu, že im sprostredkoval nielen službu nášmu ľudu, ale i možnosť učiť sa od neho. Rozhlasová Jazyková poradňa sa stala príkladnou ukážkou zviazanosti jazykovej praxe s jazykovednou teóriou. Tieto dve stránky Jazykovej poradne sa vypukle ukázali a preverili v období príprav na úpravu slovenského pravopisu a na začiatku jej uvádzania do praxe.

Krátko treba povedať niekoľko slov o tom, komu sú adresované príspevky Jazykovej poradne a aká problematika sa v nich rieši. Príspevky rozhlasovej Jazykovej poradne sa zostavujú tak, aby v nich našiel každý poslucháč voľačo pre seba; adresujú sa teda všetkým poslucháčom. Pritom nielen azda tým, čo sa prihlásia o slovo otázkami a námetmi, ale aj tým, ktorí Jazykovú poradňu síce počúvajú, ale sa nespytujú. Je isté, že týchto „nepíšúcich" poslucháčov je viacej. Preto sa v Jazykovej poradni spracúvajú aj také námety, ktoré sa získavajú pozorovaním ústneho a písomného rečového styku v najrozličnejších okruhoch nášho života (napríklad sledovaním reči dennej tlače), i keď pre ne popudy zvonka neprichádzajú. Pri voľbe námetu sa prihliada aj na politické a kultúrne podujatia (kalendár kultúrnych a politických podujatí a výročí).

Tradične v listoch poslucháčov je najviac problematiky pravopisného, slovníkového (etymologického) a morfologického rázu, a to najmä z písomností praktického rázu. No postupne sa dostávame aj do okruhu syntaxe a štylistického rozvrstvenia jazykových prostriedkov. Čím ďalej tým viacej námetov je aj z reči krásnej literatúry, lenže zatiaľ takmer výlučne z prózy. Jazykové problémy z okruhu poézie sa dostávali do Jazykovej poradne v tomto desaťročí len veľmi zriedka. Umeleckej reči, a to i reči našich starších i novších básnikov, bude treba venovať postupne oveľa viacej pozornosti. Je celkom prirodzené, že veľmi veľa námetov je z odbornej reči ústnej i písomnej, čo súvisí s potešujúcim rozvojom odborov výroby i teórie, a to i takých, ktoré sa na Slovensku predtým pre nežičlivosť minulých zriadení nepestovali, alebo vznikli len nedávno ako dôsledok nových revolučných vedeckých objavov.

Populárne poučenie z okruhu jazyka sa v rozhlasovej Jazykovej poradni dáva v takej forme, aby nenáročne prehlbovalo jazykové povedomie poslucháča a zároveň vyvolávalo túžbu vyhľadávať všetky prístupné zdroje poučenia v tomto okruhu. Preto, keď treba, neváhame použiť ani tón ostrej výčitky, ba kde-tu použijeme aj tón výsmechu, ak pobadáme, že za nastolením problémikov a pseudoproblémov sa skrýva pohodlnosť a neochota hlbšie načrieť do jazykovedného poučenia, hoci len do toho, ktoré je obsahom školských učebníc. (Takto bojujeme napríklad proti diktátománii niektorých učiteľov, ktorí jazykovú výchovu redukujú na neduchaplné ypsilonové chytáky.)

Tešíme sa, že Jazyková poradňa Československého rozhlasu v Bratislave uzavrela prvé desaťročie svojho úspešného účinkovania a s plným záujmom našej verejnosti vstupuje do desaťročia druhého. Ústav slovenského jazyka (pracovníci oddelenia pre gramatiku a kultúru reči) i literárna redakcia Čs. rozhlasu v Bratislave sa pousilujú, aby v Jazykovej poradni ďalej dobre slúžili a pomáhali zveľaďovať prácu a kultúrny rozvoj nášho ľudu.

Keď sme pred 6 rokmi čítali v časopise Naše řeč príspevok akademika B. Havránka *Deset let Jazykového koutku v Československém rozhlasu,* zaumienili sme si pracovať v Jazykovej poradni v Bratislave podľa vzoru staršej bratskej relácie s podobnými dobrými úmyslami a s rovnakou láskou k slovenčine, ako do

pražského Jazykového koutku s láskou ku svojmu národnému jazyku prispievajú českí jazykovedci.

Ako sa nám to podarilo, nech posúdi naša verejnosť.

Prosíme poslucháčov Jazykovej poradne, aby s rovnakou pozornosťou sledovali túto rozhlasovú rubriku aj naďalej. Veď ona je aj ich dielom. Nech s rovnakým porozumením počúvajú dnes poznámky Jazykovej poradne čítané s. Dionýzom Hirkom, ako ich takmer 10 rokov (do jari tohto roku) s obľubou počúvali v podaní s. Dušana Gábora.

Napokon ešte slovo našim spolupracovníkom — vedúcim literárnej redakcie Čs. rozhlasu v Bratislave. Naša spolupráca bola vzorná. Ďakujeme Vám priateľsky za ňu a budeme v nej pokračovať.

G. Horák

ZASADNUTIE ČESKOSLOVENSKEJ ÚSTREDNEJ TERMINOLOGICKEJ KOMISIE

Prvé zasadnutie Československej ústrednej terminologickej komisie pri Jazykovednom kolégiu ČSAV bolo v Prahe dňa 26. januára 1962.

Predseda Československej ústrednej terminologickej komisie člen korešpondent ČSAV J. Bělič oboznámil členov komisie s úlohami a pracovnými metódami i s cieľmi, ktoré má komisia pri koordinovaní českej a slovenskej terminológie sledovať. Zdôraznil najmä, že novoutváraná česká a slovenská terminológia sa nemajú zbytočne odchyľovať.

O niektorých zásadách koordinácie českej a slovenskej terminológie hovoril J. Horecký. Na príkladoch z terminológie rozličných odborov ukázal zhody a rozdiely v jednotlivých typoch termínov a vyzdvihol zásadu, že české a slovenské názvy sa musia zhodovať predovšetkým v motivácii — majú sa tvoriť na základe totožných motivačných prvkov. Pravda, zhoda sa nemá dosahovať za cenu porušovania hláskoslovných, slovotvorných, lexikálnych a sémantických zákonitostí češtiny a slovenčiny.

Diskusia sa zamerala na otázky teoretické i organizačné.

Mnohí diskutujúci zdôraznili potrebu internacionalizácie novej terminológie, najmä udržiavania pojmovej zhody v medzinárodnom meradle. Pojmovú zhodu treba zachovávať aj v takých prípadoch, keď sa proti medzinárodnému termínu uprednostňuje český alebo slovenský termín. Ďalej sa ukázalo, že pri koordinácii českej a slovenskej terminológie budú predpoklady a možnosti rozdielne podľa jednotlivých odborov. V disciplínach so staršou tradíciou bude viac domácich, a teda rozdielnych názvov, do nových odborov prenikajú nové názvy, ktoré treba tvoriť z hľadiska koordinácie českej a slovenskej terminológie.

Vcelku sa ukázalo, že celoštátny koordinačný orgán je v dnešných pomeroch nevyhnutný, najmä ak sa zameria aj na vypracovanie teoretických zásad a bude vedieť sústrediť väčšie kolektívy pracovníkov z jednotlivých odborov.

Po zpráve jednotlivých členov o stave terminológie v tých odboroch, ktoré v komisii zastupujú, boli zriadené odborové komisie. Vedením odborovej komisie pre biológiu a lekárstvo boli poverení člen korešpondent ČSAV J. Kratochvíl a člen korešpondent SAV J. Antal, vedením odborovej komisie pre chémiu člen korešpondent ČSAV V. Herout a C. Sc. M. Zikmund, odborovej komisie pre matematiku a fyziku akademik V. Kořínek a člen korešpondent ČSAV L. Zachoval, odborovej komisie pre geológiu člen korešpondent ČSAV J. Sekanina a odborovej

komisie pre filozofiu doc. J. Patočka. Tieto odborové komisie budú mať celoštátnu pôsobnosť, preto budú doplnené o slovenských členov. Okrem toho bude treba zriadiť podobné komisie pre ostatné odbory zastúpené v Československej akadémii vied a uvážiť možnosti zapojenia pracovníkov z rozličných výrobných odvetví a nadviazať styk s terminologickými komisiami, ktoré už pracujú pri rozličných inštitúciách, najmä s takými, ktoré pripravujú názvoslovné normy.

Poznámka: Československá ústredná terminologická komisia je pričlenená priamo k Jazykovednému kolégiu ČSAV. Jej pracoviskom je sekretariát v Prahe (pričlenený k Ústavu pre český jazyk) a v Bratislave (pričlenený k Ústavu slovenského jazyka). Vedením pražského sekretariátu je poverený vedecký tajomník komisie J. Kuchař, bratislavského sekretariátu vedecký tajomník komisie J. Horecký.

J. Horecký

ROZLIČNOSTI

O víroch a výroch ešte raz. — F. Miko v čl. *Byť si verný či verní?* (SR 27, 1962, 177—179) uvádza, že „jazykový prostriedok vznikne obyčajne tak, že sa spočiatku nepočíta s jeho všestranným použitím" a „preto sa nepredvídajú okrajové, kritické situácie a podmienky, v ktorých sa výraz dostáva na hranice svojich možností a v ktorých sa temer nedá rozhodnúť, či je alebo nie je namieste ho použiť". V tejto súvislosti uvádza ako príklad „známu školskú hračku s výrom a vírom, ktoré sa obidva krútia". Ukazuje, že chyták tu spočíva v tom, že sa tu dovoľuje (alebo vyžaduje) tvoriť jeden plurálový tvar od dvoch rozličných podstatných mien. Tak ako nemožno tvoriť spoločný plurálový tvar od slov *jablko* a *hruška*, nemožno tvoriť spoločný tvar ani od slov *vír* a *výr*. Ako vidieť, pravopisné rozlišovanie zvukovo zhodných slov (homoným) nemusí byť vždy výhodou v jazyku, pretože sa môže zneužívať.

Prípad s *vírom* a *výrom* by bol len „známou školskou hračkou" alebo len „známou hračkou", kuriozitou z oblasti pravopisu, keby u niektorých vyučujúcich takéto „hračky" neboli stredom ich „vyučovacieho záujmu". Vytrvalo totiž predkladajú žiakom na pravopisné rozlúštenie túto typickú otázku, aby pri akejkoľvek odpovedi mohli prehlásiť, že pisateľ nemá pravdu. Písanie *y* alebo *i* v požadovanom plurálovom tvare k obom slovám *vír* a *výr* využívajú dokonca niektorí učitelia — ako sme o tom informovaní — pre klasifikáciu žiakov zo znalostí pravopisu. Pochybenosť tohto postupu je síce každému trochu len jazykovedne školenému a uvažujúcemu človeku na prvý pohľad evidentná, jednako sa s uvedenými „cvičeniami", ktoré v nijakom prípade nie sú vždy len nevinnou „školskou slovnou hračkou", pomerne často stretávame. Preto sa nazdávame, že dosiaľ používané metódy na usmerňovanie vyučujúcich nie sú v tomto bode nijako účinné. Zdá sa, že tu chýba nejaký pokyn majúci charakter „zákona" alebo príkazu a či zákazu. Preto treba uvažovať o inom spôsobe, ktorým by sa zamedzili a na pravú mieru uviedli uvedené „slovné hračky" typu *víry* a *výry*.

Normatívnou príručkou slovenského pravopisu sú *Pravidlá slovenského pravopisu*. Pravidlá obšírne hovoria o písaní *y* a *i* v osobitnej kapitole. Podľa našej mienky by Pravidlá mohli v rámci tejto kapitoly v pripojenej poznámke ukázať, prečo je nesprávne predkladať uvedené slovné hračky typu *víry* — *výry* pri zisťovaní vedomostí z pravopisu. Mali by nielen ukázať, prečo je takýto postup nesprávny, ale by mali aj výslovne pripomenúť, že je neprípustné používať takéto prípady na klasifikáciu vedomostí z písania *y* alebo *i*. Nemožno predsa v školách márniť čas na takéto „problémy", a či pseudoproblémy, odrádzať žiakov a nevenovať sa iným, nesporne potrebnejším veciam.

L. Dvonč

Augiášov chliev — maštale kráľa Augia. — *Slovník slovenského jazyka I*, Bratislava 1959, 53 uvádza takto spracované heslo *Augiáš:* Augiáš, -a m. v gréckej mytológii kráľ, ktorého stajne pre 3000 kráv, nečistené po tridsať rokov, vyčistil Herkules za jeden deň; pren. Augiášov i augiášsky, augiášovský chliev veľký ne-

poriadok, veľká nečistota, zavinená nedbalosťou. Spojenia *Augiášov chliev* a *vyčistiť Augiášov chliev* sa v tomto slovníku uvádzajú aj v rámci výkladu významovej stránky slova *chliev* na s. 560.

Na rozdiel od Slovníka slovenského jazyka, ktorý pozná len podobu *Augiáš*, Miloslav Okál v preklade knihy *Legendy a mýty starého Grécka* od N. A. Kuna (Martin 1958) pozná meno kráľa, ktorého Herkules a či Herakles (pôvodná grécka podoba mena gréckeho národného hrdinu) pomohol vyčistiť chlievy, len v podobe *Augias* (pozri s. 97) a namiesto slova *chliev* používa slovo *maštaľ*, resp. podobu množného čísla *maštale*. Pri popise výkonu Herakla prekladateľ hovorí teda o *maštaliach kráľa Augia*, nie o *Augiášovom chlieve*. Musíme sa preto zamyslieť nad formuláciou Slovníka slovenského jazyka, kde sa meno kráľa uvádza v podobe *Augiáš*, a nad odlišným postojom prekladateľa, známeho odborníka v klasickej filológii.

V gréčtine meno uvedeného elidského kráľa znie *Augias*. Do slovenčiny sa toto meno prevzalo v podobe *Augiáš*, teda s predĺžením samohlásky *a* a so zmenou spoluhlásky *s* na *š*. Táto zmena býva aj pri iných gréckych slovách, ktoré sa prevzali do nášho jazyka, napr. *sotonas* sa zmenilo na *satanáš*, *Jonas* na *Jonáš*, *Kleofas* na *Kleofáš* ap. Podoba *Augias* predstavuje podľa toho pôvodnú, cudziu podobu mena, podoba *Augiáš* zdomácnenú podobu. Treba však pripomenúť, že táto zdomácnená podoba sa nemôže používať ľubovoľne v akomkoľvek kontexte, v akejkoľvek súvislosti, kde sa hovorí o spomínanom kráľovi. Jej výskyt je obmedzený práve na spojenie so slovom *chliev* (resp. *maštaľ*, o tom ďalej), teda na spojenie *Augiášov chliev* s ustáleným preneseným významom, uvádzaným celkom správne v spomínanom Slovníku slovenského jazyka. Ak máme hovoriť o elidskom kráľovi ako o akejkoľvek inej osobnosti, musíme podľa nášho názoru používať nezdomácnenú pôvodnú cudziu podobu *Augias*. Podľa toho správne sa uvádza v spomínanom preklade M. Okála, že elidský kráľ Augias sa zjednal s Heraklom, aby mu vyčistil za deň jeho chlievy a či maštale.

Ďalej je tu otázka používania slova *chliev* alebo *maštaľ*. Slovník slovenského jazyka (s. 560) takto definuje slovo *chliev:* ‚stavanie pre ošípané, niekedy i pre iné domáce zvieratá, napr. králiky, husi, kozy a i.'. Slovo *maštaľ* sa v tomto slovníku (II. diel, Bratislava 1960, s. 105) vykladá ako ‚stavisko pre rožný statok a kone, stajňa'. Uvádza sa tu zároveň spojenie *Augiášova maštaľ* z Vajanského s poznámkou: pozri bežnejšie *Augiášov chliev*. K používaniu slov *chliev* a *maštaľ* treba pripomenúť toto. Kedysi za nerozvinutého stavu živočíšnej výroby, keď sa v jednom stavisku chovali všetky domáce zvieratá pokope, stačil v slovenčine názov *chliev*, prípadne *maštaľ*. Dnes však máme pre poľnohospodárske stavby, v ktorých sa chovajú jednotlivé domáce zvieratá, osobitné špeciálne názvy (pozri J. Horecký, *K názvu poľnohospodárskych stavieb*, Slovenské odborné názvoslovie 4, 1956, 154). Slovo *chliev* sa dnes používa na označenie stavania pre ošípané, kým stavisko pre rožný statok a kone sa pomenúva *maštaľ* alebo *stajňa*.

Ako sme videli na začiatku, v Slovníku slovenského jazyka sa uvádza, že Augiáš bol v gréckej mytológii kráľ, ktorého stajne pre 3000 kráv vyčistil Herkules za jeden deň. Spomínajú sa tu teda stajne pre kravy. Podrobnejšie sa o veci dozvedáme zo samotných bájí. Hovorí sa v nich, že kráľ Augias mal početné stáda a že „medzi stádami bolo 300 býkov so snehobielymi nohami, dvesto býkov bolo červených ako sidonský purpur, dvanásť býkov zasvätených bohu Heliovi bolo bielych ako labute a jeden býk, vyznačujúci sa neobyčajnou krásou, žiaril

ako hviezda" (Kun, c. d., 97). Z hľadiska prvšieho používania slov *chliev* a *maštaľ* je ľahko pochopiteľné, prečo sa tu môže hovoriť o chlievoch alebo aj o maštaliach. Bežnejšie sa však hovorí o Augiášovom *chlieve*, než o Augiášovej *maštali* v tom prípade, ak máme na mysli prenesený význam ‚veľký neporiadok, veľká nečistota, zavinená nedbalosťou'. Vyjadrenie *Augiášov chliev* treba pokladať v dnešnom spisovnom jazyku za ustálené, petrifikované, ktorým nie je potrebné zbytočne hýbať. Preto nie je nevyhnutné meniť toto vyjadrenie na „Augiášova maštaľ". Prispieva k tomu výdatnou mierou nesporne aj tá skutočnosť, že slovo *chliev* samo o sebe sa používa na označenie veľkého neporiadku, nečistoty. Porov. vyjadrenia: *to je hotový chliev, máte tu chliev, ako v chlieve* (SSJ I, 560). Ak však chceme hovoriť o uvedených hospodárskych staviskách kráľa Augia (podobne ako ktorejkoľvek inej osoby), je správny postup M. Okála, ktorý hovorí o maštaliach, teda maštaliach kráľa Augia. Správne je tu jednak používanie podoby *Augias* namiesto *Augiáš*, jednak používanie slova *maštaľ (maštale)* namiesto slova *chliev*.

L. Dvonč

Onucka, onučka. — *Slovník slovenského jazyka II*, Bratislava 1959, uvádza pri hesle *onuca* hniezdované tvary *onucka* i *onučka* ako rovnocenné spisovné varianty a v zátvorke nárečový tvar *oničká*. V poslednom vydaní *Pravidiel slovenského pravopisu* z r. 1962 sa pri slove *onuca* zachytáva len výraz *onučka*. Toto môže vzbudzovať oprávnenú pochybnosť, či variant *onucka* je náležitý v Slovníku slovenského jazyka. Bude preto užitočné preskúmať uvedené slová podrobnejšie.

Zo slovotvornej stránky ide tu o podstatné mená ženského rodu, tvorené zdrobňovacou príponou *-ka*, pričom sa raz uplatňuje spoluhlásková alternácia *c/č (onuca/onučka)*, kým v druhom prípade nedochádza k alternácii *(onuca/onucka)*. Pri tomto slovotvornom modeli sú časté spoluhláskové alternácie: *noha — nôžka (h/ž); Revúca — Revúčka, svieca — sviečka, palica — palička (c/č)*. No na druhej strane sú prípady, keď sa nezachováva alternácia: *graca — gracka, pľúca — pľúcka, Luca — Lucka* a pod. Slovotvorne teda vyhovuje *onucka* aj *onučka*. K tomuto možno pripojiť ešte toľko, že odvodzovanie, pri ktorom sa uplatňuje alternácia, možno pokladať za skoršie (chronologicky staršie) a že dnes sa pri tvorení slov pri rozličných slovotvorných modeloch často obchádza striedanie spoluhlások.

Oporu pre oba výrazy *onucka* i *onučka* nachádzame v materiáli pre Slovník slovenského jazyka. Na základe tohto materiálu boli tieto výrazy tiež hniezdované v hesle *onuca* ako varianty. V slovníkovom materiáli nachádzame takéto príklady na podobu *onucka: Práve si okrúcal [sváčik] o n u c k u na nohu.* (Figuli) — *O n u c k y nosí, pomyslel si Dušan, keď ho vyzul a zazrel, že má nohy okrútené do bieleho flanelu.* (Tatarka) — *Chlapci vysúšali si o n u c k y.* (Švantner) — *Nemá ho ani za onucku.* (Záturecký) — *O n u c k y položí pekne do topánok.* (Plávka) — *... na pár košieľ, na pár gatí, na o n u c k y, priam na päty ...* (Jesenský). Príklady na podobu *onučka: Dlhý prevíňa o n u č k y, mokré ako hnoj.* (Šalgovič — Petro) — *Všetci si do čižiem obúvajú iba onuce, o n u č k y, t. j. okolo holej nohy ovinú kus teplej látky.* (Bodnár) Ako vidno, väčšina spisovateľov dala prednosť výrazu *onucka* a výraz *onučka* sa použil oveľa zriedkavejšie. Väčšia frekvencia príkladov na podobu *onucka* potvrdzuje tiež, že tvar bez alternácie je produktívnejší.

Okrem toho máme tvar *onucka* zachytený už v *Slowári* A. B e r n o l á k a,

chápaný ako deminutívum. Uvádza ho tiež B. Letz vo svojej *Gramatike slovenského jazyka* v kapitole o zdrobnených podstatných menách (str. 144). Aj v Kálalovom *Slovenskom slovníku z literatúry aj nárečí* je tvar *onucka* popri tvare *oničkа*. V starších vydaniach Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1931 a 1940 nemáme zachytenú nijakú odvodeninu pri slove *onuca*. Až Pravidlá od r. 1953 uvádzajú podobu *onučka*.

Napokon výrazy *onucka* i *onučka* majú ešte oporu v nárečiach. Na rozličných oblastiach nášho jazykového územia vyskytuje sa *onucka* i *onučka*. Tvar *onučka* je v jednotlivých oblastiach západného Slovenska, *onucka* na rozličných oblastiach stredného Slovenska a na východnom Slovensku je *onucka* i *onučka*. Pravda, okrem toho sú v nárečiach ďalšie početné hláskoslovné varianty, a to jednak pri samotnom slove *onuca*, a jednak aj pri jeho odvodeninách. Na tomto nárečovom materiáli sa ukazuje ešte iná zvláštnosť. Medzi tvarmi *onuce, onuče, oňice* atď. a ich odvodeninami *onucki, oňički, onučki* atď. zaniká významový rozdiel. Ide tu v skutočnosti len o formálne zdrobneniny, pretože sémanticky vystupujú základné tvary a ich odvodeniny ako synonymá. Niet teda významového rozdielu medzi základnými tvarmi na jednej strane a odvodeninami so zdrobňovacou príponou *-ka* na druhej strane. To isté platí aj o spisovných výrazoch *onuca, onucka, onučka*. Svedčí o tom aj spracovanie v Slovníku slovenského jazyka. Výrazy *onucka* a *onučka* sa hniezdujú na konci hesla *onuca*, ale index *zdrob.* (= zdrobnenina) sa pri nich neuvádza. To značí, že sa *onucka* a *onučka* formálne pokladajú za zdrobnené, odvodené zdrobňovacou príponou *-ka*, ale významovo nie sú zdrobneniny, lež výrazy synonymné so základným tvarom *onuca*.

Záver: I keď najnovšie vydanie Pravidiel nezachytáva popri výraze *onučka* aj tvar *onucka*, predsa treba dnes oba tvary pokladať v spisovnom jazyku za odôvodnené. Túto odôvodnenosť podporuje jednak spisovný úzus, jednak slovotvorné hľadisko. Za správne pokladáme uvedenie týchto výrazov v Slovníku slovenského jazyka ako variantov, pričom *onucka* sa kladie na prvé miesto. Tým sa aspoň čiastočne naznačuje, že tvar *onucka* je v súčasnosti produktívnejší, frekventovanejší. A napokon výrazy *onucka* a *onučka* sú len formálnymi zdrobneninami, niet významového rozdielu medzi nimi a základným tvarom *onuca*.

Š. Vragaš

Benfica — Benficy, Benfici, a či Benfiky? — Tohoročným futbalovým víťazom PEM je portugalské mužstvo Benfica Lisabon. V novinových športových reportážach stretli sme sa s týmito podobami názvu *Benfica* v gen. sg.: *mužstvo Benficy Lisabon* (Čs. šport, Pravda, 4. 5. 1962), *Prípad Benfici Lisabon* (Smena, 2. 5. 1962). Má sa písať v gen. sg. *Benficy, Benfici*, či azda inakšie?

V portugalčine sa písané *ci, ce* číta ako *si, se*, písané *ca, cu* čítame *ka, ku*. V názve klubu *Benfica Lisabon* sa v substantíve *Benfica*, o ktoré nám v tomto príspevku ide, píše na konci *-ca* a čítame tu *-ka*.

Znenie *Benfika* rozhodlo o zadelení substantíva k skloňovaciemu vzoru. Slovo *Benfica* je ženské podstatné meno s tvrdou spoluhláskou pred príponou *-a;* podľa toho sa toto slovo jednoznačne skloňuje podľa vzoru *žena*. Bude mať tieto pádové prípony: *-a, -y, -e, -u, -e, ou*. Písaná podoba *Benficy*, prípadne *Benfici* vedie však k čítaniu totožnému s písanou podobou. A takto nesprávne čítajú toto slovo celé tisícky športových záujemcov. Odporúčame preto, aby sa pôvodný pravopis zachovával pri tomto slove (a iných podobných slovách) len

v nom. sg., kým v ostatných pádoch by sa namiesto písmena *c* písalo písmeno *k*: *Benfiky, Benfike, Benfiku, o Benfike, s Benfikou.* Takýto spôsob písania je už zaužívaný v češtine. *L. Kučera*

Štrasburský. — Pri cudzích miestnych menách jestvujú v niektorých bežnejších prípadoch vedľa pôvodnej podoby i zdomácnené formy: *London — Londýn, Paris — Paríž, Roma — Rím, Wien — Viedeň* ap. Prídavné mená tvoríme vždy od zdomácnenej podoby: *londýnsky, parížsky, rímsky, viedenský.* V prípade miestneho názvu *Strasbourg — Štrasburg* bude príslušné prídavné meno podľa predchádzajúcich prípadov od zdomácnenej podoby, teda *štrasburský.* Koncová spoluhláska odvodzovacieho základu *g* pritom vypadla. Toto vypadnutie je celkom zákonité. Podľa príslušnej poučky v *Pravidlách slovenského pravopisu* (str. 33, § 23) spoluhlásky *k* a *g* v podobných prípadoch pred príponami *-ský* a *-stvo* zanikajú, a to vo výslovnosti i v písme. Analógiou podľa *ružomberský, kežmarský, habsburský, hamburský* máme teda aj *štrasburský* bez koncového *g* z odvodzovacieho základu. *F. Miko*

Útek v reťazoch? — V názve filmu, ktorý sa po česky volá *Útěk v řetězech,* vyskytuje sa v slovenskom preklade chybný tvar „v reťazoch" miesto správneho *v reťaziach.*

Ako si vysvetlíme túto chybu? V spisovnej slovenčine je slovo *reťaz* ženského rodu a skloňuje sa podľa vzoru *dlaň.* V češtine slovo *řetěz* je mužského rodu, má teda náležitý tvar 6. p. množného čísla *v řetězech.* Pri prepisovaní názvu filmu do slovenčiny tvar *v řetězech* sa mechanicky poslovenčil len tak, že sa nahradilo české *ř* slovenským *r* a koncovka *-ech* slovenskou *-och* bez ohľadu na rod slova *reťaz* v spisovnej slovenčine.

V spisovnej slovenčine slovo *reťaz* má ustálený ženský rod. Zdrobnená podoba je *retiazka.*

Názov spomínaného filmu v slovenčine má znieť *Útek v reťaziach.*

Poslovenčovaniu rozličných názvov treba venovať väčšiu pozornosť, aby chybné tvary v názvoch nekazili dojem z umeleckého diela. Starostlivosť o zvýšenie kvality práce vzťahuje sa i na preklady a jazykovú redakciu.

L. Kučera

Uspokojive — uspokojivo. — Riaditeľstvo Hudobnej školy v Nitre sa spytuje, či sú správne príslovkové tvary *uspokojive, neuspokojive,* ktoré sa používajú ako výrazy na hodnotenie prospechu poslucháčov v hudobných školách.

Odpoveď: Príslovky v slovenčine vznikajú spájaním predložkových výrazov, no ešte častejšie odvodzovaním od prídavných mien. Aj tvar *uspokojive* je odvodený od prídavného mena. Príslovky sa tvoria príponami *-y, -o, -e.* Príponu *-y* dostávajú tie, ktoré sa tvoria od adjektív na *-ský, -cký: slovensky, vedecky...* Veľká väčšina prísloviek utvorených od prídavných mien sa končí na *-o.* Napríklad: *hrubo, tvrdo, dlho, hlucho, tenko, veselo, nemo, slepo, bodro, boso, sväto, bezhlavo, cudzo...* Príponou *-e* sa tvorí iba niekoľko prísloviek. To sú n jmä tie, čo vznikli od prídavných mien na *-ný (pravidelný — pravidelne)* a od prídavných mien na *-itý (zanovitý — zanovite).*

Striedavo (na *-o -e*) sa končia príslovky, ktoré majú pred príslovkovou príponou spoluhlásku *v.* Sem patrí aj náš prípad *(uspokojivo — neuspokojivo, uspokojive — neuspokojive).* Nové vydanie *Pravidiel slovenského pravopisu* z roku 1962 na str. 102, ods. 3, spresňuje pravidlo o tvorení prísloviek, ktoré majú pred príslovkovou príponou *v.* Tie príslovky, ktoré sú utvorené od adjektív zakončených príponou *-ivý,* majú príponu *-o: horlivý — horlivo, spravodlivý — spravodlivo, menlivý — menlivo, poctivý — poctivo, zúrivý — zúrivo, citlivý — citlivo, ospanlivý — ospanlivo,* a teda aj *uspokojivý — uspokojivo, neuspokojivý — neuspokojivo.* Pravdaže, tie príslovky, ktoré odvodzujeme od prídavných mien na *-ový,* môžu sa končiť na *-o* aj *-e (časovo/časove).*

Oprávnene teda riaditeľstvo Hudobnej školy v Nitre pochybuje, že tvary *uspokojive, neuspokojive,* ktoré sa podľa úprav SNR majú písať na vysvedčenia, sú správne. V súčasnom jazyku dávame prednosť tvarom *uspokojivo, neuspokojivo.*

Na divadlo — do divadla. — G. S. z Ilavy sa spytuje na niektoré významy predložky *na* v porovnaní s predložkou *do.*

Odpoveď: Predložka *na* má veľa významov. Možno ňou vyjadriť mieru, účinok, zreteľ, vzťah, miesto, čas, spôsob i cieľ. Aj predložka *do* je viacfunkčná. Môžeme ňou vyjadriť smer, čas, miesto, spôsob, účel, cieľ, mieru, zreteľ, vzťah. Nášho čitateľa zaujímajú hlavne prípady typu *na divadlo — do divadla, na inštitút — do inštitútu, na kurz — do kurzu, na stanicu — do stanice, na dedinu — do dediny.* Tu ide o použitie predložky *na* v cieľovom význame a predložky *do* v miestnom význame. Predložky *na* a *do* sa v uvedených spojeniach použili správne.

Vezmime ako príklad spojenia *na divadlo — do divadla.* Keď máme na mysli predstavenie, vtedy hovoríme *ísť na divadlo* tak, ako *na predstavenie,* ale keď máme na mysli budovu divadla, potom hovoríme *ísť do divadla.* Podobne je to

s inštitútom, s univerzitou, so stanicou: *chodiť na inštitút — vchádzať do inštitútu (do budovy inštitútu); chodiť na univerzitu — vchádzať do univerzity (do budovy); poháľať sa na stanicu — vchádzať (vlak vchádza) do stanice; odísť bývať na dedinu (na vidiek) — vchádzať (autom) do dediny; chodiť na kurz (na vyučovanie) — zapísať sa do kurzu (povedzme do kurzu 2. B); písať na úrady (na inštitúcie) — vchádzať do úradu (do budovy); chystať sa na zábavu — nemiešať sa do zábavy...*

Upozornili sme iba na jeden význam predložky *na* a na jeden význam predložky *do*. Cieľové *na* treba odlišovať od miestneho *do*. V spojení *na divadlo* je predložka *na* s cieľovým významom a v spojení *do divadla* je predložka *do* s miestnym významom.

J. Mistrík

Trestať — tresce/trestá. — K. D., Žilina: „Je na bankovkách správne znenie ‚Falšovanie sa tresce podľa zákona'?"

Odpoveď: Sloveso *trestať* svojím časovaním patrí do vzoru *česať*. Ako sa bežne uvádza v slovenských gramatických príručkách, niektoré slová vzoru *česať* majú aspoň niektoré tvary aj podľa vzoru *volať — volám*, napr. *reptať — repcem, repcú* alebo *reptám, reptajú*, ale len *reptajúci* (tvar „repcúci" sa nepoužíva); *luhať — luže, lužú* alebo *luhá, luhajú*, ale len *luhajúci, neluhaj; rúbať — rúbe, rúbu* alebo *rúba, rúbajú*, v rozkazovacom spôsobe *rúb* alebo *rúbaj;* sloveso *šomrať* má tvary *šomre, šomrú* (len podľa vzoru *česať*) ale *šomrúci* aj *šomrajúci* (podľa vzoru *česať* alebo aj podľa vzoru *volať*) atď. Úplnejší výpočet takýchto slovies sa podáva napr. v *Slovenskej gramatike* od E. Paulinyho — J. Ružičku — J. Štolca (3. vyd., Martin 1955, str. 248).

K slovesu *trestať* sú správne tvary *trescem, tresceš, tresce, tresceme, trescete, trescú* alebo *trestám, trestáš, trestá, trestáme, trestáte, trestajú*, čiže sloveso *trestať* sa môže časovať podľa vzoru *česať* alebo podľa vzoru *volať*. Tieto tvary sa uvádzajú v Pravidlách slovenského pravopisu (vydanie z r. 1962 uvádza sloveso *trestať* a jeho tvary na str. 374). Podľa toho správne sú obe podoby: *Falšovanie sa tresce podľa zákona* alebo *Falšovanie sa trestá podľa zákona.*

L. Dvonč

Kurzívou sú vysádzané: 1. slová alebo časti slov, ktoré sa podrobnejšie rozoberajú z gramatického, výslovnostného, významového alebo štylistického hľadiska, 2. skratka p (= pozri). Nesprávne tvary sú v úvodzovkách.

apoziopéza na vyjadrenie expresívnosti vety 153
aspoň, významy určované intonáciou 272—273
Augiášov chliev — maštale kráľa Augia 372—374
Bečka J. V., *Základy kompozice jazykových projevů*, recenzia 51—53
Benfica — Benficy, Benfici, Benfiky? 375—376
Bernolák A., zhodnotenie významu a charakteristika jeho jazykovedného diela 321—334
bisťu, veruže, hja, používanie 320
bit, merná jednotka informácie 264
Blanár V., *Zo slovenskej historickej lexikológie*, recenzia 180—182
bodkočiarka v súvetiach románu Živí a mŕtvi 286—290
bohemizmy počtových kníh 180
brynďza, pôvod a význam 60—61
byť si verný — verní 177—179
Cosi fan tutte, otázka ekvivalentu 254
častica, častice: citové v expresívnych vetách 149—150; ako nositelia dôrazu 270—271; vo výstavbe expresívnych syntaktických konštrukcií 270—276; bez dôrazu 271
Československý terminologický časopis, oznámenie 185—186
čeština: slovná zásoba 54; stavba slov 54; skloňovanie 54—55; časovanie 55; skladba a štylistika 55; slovotvorný typ *honěná* 248; kontakt so slovenčinou 258; B. Havránek — A. Jedlička, *Česká mluvnice*, recenzia 46—49; *Slovník spisovného jazyka českého I (A—M)*, recenzia 108—114; J: Jelínek — J. Bečka — M. Těšitelová, *Frekvence slov, slovních druhů a tvarů v českém jazyce*, recenzia 249—251; *O češtině pro Čechy*, recenzia 54—55; J. V. Bečka, *Základy kompozice jazykových projevů*, recenzia 51—53; *Sborník prací brněnské university* X, A 9, 1961, recenzia 246—249; K. Paul, *Pavel Josef Šafařík*, recenzia 114—115; *Dyslalie*, recenzia 310—313
čiarka: medzi opakovanými výrazmi 196; v Zemplínskych novinách 188
číslovky: v tesnejšom spojení na vyjadrovanie približného počtu 319; neurčité, charakteristika a triedenie 223—234
čochvíľa 214
deriváty z kmeňa niektorých trpných príčastí 276—285
dobre, významy určované intonáciou 272
dobrodruh, význam 62
„dom" — *domov dôchodcov* 191
„Don Giovanni" — *Don Juan* 253—254
dvojdielny — dvojdielový, používanie 318—319
dvojtvary v genitíve plurálu 174—177
Dyslalie, recenzia 310—313
elipsa: ako emočný prostriedok vo vete 154—155; v spojení *rozhlas po drôte* 320
expresívnosť, jej gramatické prostriedky 144—159
frekvencia slov, slovných druhov a tvarov v češtine 249
„frontispice" — *frontispis* 316—317
fuška, význam a štylistické hodnotenie 191—192
genitív: prívlastkový a jeho triedenie 100—107; singuláru podst. mena *prézent* 217—222
Gregor-Tajovský, písanie spojovníka 314—315
hájnik, horár, lesník, význam a používanie 63—64
B. Havránek — A. Jedlička, *Česká mluvnice*, recenzia 46—49
hja, bisťu, veruže, používanie 320
hláskoslovný systém dnešnej spisovnej slovenčiny 260
„Hlas okresu Komárna", pripomienky k podobe názvu 56—57
homonymia: štruktúrna, slovesných predpôn 3—22; odvodených slov 3; štyri typy v slovesných predponách 12; predpony *do-* v spisovnej slovenčine 13—22; podľa A. V. Isačenka 8—9; podľa Ľ. Ďuroviča 9—10
horár, hájnik, lesník, význam a používanie 63—64

Iași — Jaši, Jaš — Jasy 122—123
imperatív: tvorenie v slovenčine 65—72; jeho formálne prostriedky 69—70
ináč, významy určované intonáciou 272
interpunkcia: bodkočiarka v súvetiach románu Živí a mŕtvi 286—290; čiarka medzi opakovanými výrazmi 196; v Zemplínskych novinách 188; pomlčka medzi opakovanými výrazmi 197; spojovník medzi opakovanými výrazmi 197; v menách typu *Gregor-Tajovský* 314—315; tri bodky medzi opakovanými výrazmi 197; úvodzovky, nejednotnosť písania vo vydavateľskej praxi 349—352; výkričník medzi opakovanými výrazmi 196—197
intonácia: jednotlivých slovných druhov 270; určujúca význam 272—273
jar, skloňovanie 57
Jazyková poradňa Čs. rozhlasu, desaťročie trvania 366—369
jednak, významy určované intonáciou 273
jednostaj 215
Jelínek J. — Bečka J. — Těšitelová M., *Frekvence slov, slovních druhů a tvarů v českém jazyce*, recenzia 249—251
kmeň slovies v imperatíve 68—69
kód v štruktúrnej lingvistike 265
konferencia o vývinových tendenciách súčasnej spisovnej slovenčiny 363—366
kvantita v Zemplínskych novinách 188
kybernetika: vzťah k jazykovede 263—269
lesník, horár, hájnik, význam a používanie 63—64
lexikológia historická: V. Blanár, *Zo slovenskej historickej lexikológie*, recenzia 180—182
lingvistika štruktúrna 268—269
litráž, „listáž", tvorenie 319
logatómy pri výskume zrozumiteľnosti reči 118
Marko M., *Otázky novinárskych žánrov*, recenzia 49—51
Maróthy-Šoltésová, tvorenie priezviska 252—253
Medzinárodná terminologická komisia, zpráva o porade 313
mená osobné talianske, skloňovanie v slovenčine 123—124
merinda, význam 58
„mimo hru" — *mimo hry* 254
Mistrík J., *Praktická slovenská štylistika*, recenzia 182—185
množstvo informácie 265
modálnosť zámerová 144
morfematický švík, definícia 22
morfologický systém dnešnej spisovnej slovenčiny 259
na divadlo — do divadla 377—378
Necpaly, výslovnosť 37—40
nech, významy určované intonáciou 273
neočatý, význam a štylistická charakteristika 128
neprestajne 215—216
norma súčasnej spisovnej slovenčiny 262
O češtině pro Čechy, recenzia 54—55
onucka — onučka 374—375
opitý — napitý — podnapitý, význam 127—128
otáznik medzi opakovanými výrazmi 196—197
otrhaný (ošklbaný) ako lipa, používanie 316
ozaj, významy určované intonáciou 273
pád, pády: prívlastkový genitív 100—107; genitív singuláru substantív typu *prézent* 217—222; dvojtvary genitívu plurálu 174—177; etický datív ako prostriedok citovosti 148; datív a lokál singuláru substantív typu *človek* 82—93; vokatív ako prostriedok citovosti 148
pamätný — pamäťový, význam 57
Paul K., *Pavel Josef Šafařík*, recenzia 114—115
Pauliny E., zhodnotenie činnosti 361—363
Peciar Š., zhodnotenie činnosti a súpis prác 300—310
počuteľnosť hlások 117
podchvíľou 216—217
podstatné meno s číslovkami v tesnejšom spojení 319
pol-, polo- v zložených slovách 30—36
pomlčka medzi opakovanými výrazmi 197
povesmo — povesno, pôvod a význam 124—125
prasací — prasačí 171—174
pravda, významy určované intonáciou 273
Pravidlá slovenského pravopisu, zmeny, doplnky a opravy v treťom zrevid. vydaní 243—246
pravopis: dnešnej slovenčiny 260—261; pri opakovaní výrazu 193—205; čestných titulov 234—236; *samo osebe* 189—190; *staré kocúry — starí kocúri* 126—127; *frontispice — frontispis* 316—317; *Iași — Jaši — Jaš — Jasy* 122—123; *vír —*

výr 372; *správa — zpráva* 355—356; *sbor — zbor, sväz — zväz* 356; *sjazd — zjazd* 357; *Taťjana — Tatiana* 61; kvantita v Zemplínskych novinách 188; *Pravidlá slovenského pravopisu,* zmeny, doplnky a opravy v novom vydaní 243—346
predložka, predložky: v Zemplínskych novinách 188; *v, vo* pred slovom začínajúcim sa dvojhláskou *ô* 58
predpona, predpony: slovesné, ich homonymia 3—32; čisto vidové, zaraďovacie, lexikálne 10; modifikačné a kvalifikačné 11; *ne-* v slove *Necpaly* 37—40; *po-* distributívna 335; *pol-, polo-* v zložených slovách 30—36; *s-, z-* písanie a výslovnosť 353—360; *za-* utvárajúce homonymiu slovies 6
predsa, významy určované intonáciou 274
prézent, genitív singuláru 217—222
priama reč, voľne priradená k uvádzanej vete v románe V. Mináča Živí a mŕtvi 292—295
pričlenenie na vyjadrenie expresívnosti vety 153
prídavné meno, mená: rodinné privlastňovacie 165—168; druhové privlastňovacie 169—174; ich stupňovateľnosť 93—99; *dudkovie* u Ruda Morica 165—169
prípona, prípony: pádové prídavných mien typu *páví* 28; systém osobných prípon imperatívu 68; *-a/ -u* v gen. sg. muž. neživ. 217—222; *-áž* v slovách typu *litráž, listáž, metráž* 319; *-ac* pri skloňovaní srbochorvátskych slov 41—45; *-ovi, -u* v datíve a lok. sg. muž. živ. substantív 82; *-tý (-ný)* pri tvorení trpného príčastia 129—131; *-tor* v ruštine a češtine 247—248
príslovka, príslovky: času a vid slovies 212—217; tvorené od kmeňov trpných príčastí 284—285
prívlastok pri základných číslovkách 295—299
rád, zaradenie medzi slovné druhy 72—81
raz, významy určované intonáciou 274
reč, zrozumiteľná, charakteristika 117
Rosenbaum K., *Pavel Jozef Šafárik,* recenzia 115—116
rozhlas po drôte 320
ruština, význam pri obohacovaní slovnej zásoby spisovnej slovenčiny 259
rytmický zákon v slovách s príponou *-ár/ -iar* 20
samo osebe, pravopis 189—190
Sborník prací filosofické fakulty brněnské university X, A 9, 1961, recenzia 246—249
skladba: dnešnej spisovnej slovenčiny 260; v románe V. Mináča Živí a mŕtvi 285—295
skloňovanie: srbochorvátskych slov na *-ac* 41—45; podst. mena *skóre* 190; podst. mena *jar* 57; podst. mena *Tribeč* 127; spojenia „okresu Komárna" 56—57; v Zemplínskych novinách 189
skóre, skloňovanie 190
slavistika: porada Medzinárodnej terminologickej komisie, zpráva 313
slovakizmy počtových kníh 180
slovenčina: spisovná, jej postavenie v socialistickej spoločnosti 257—263; kontakt s češtinou 258
slovesá distributívne v slovenčine 334—345
slovná zásoba: spisovnej slovenčiny v socialistickej spoločnosti 258; počtových kníh, rozbor 180
Slovník spisovného jazyka českého I (A-M), recenzia 108—114
slovo, slová: morfematický rozbor slov 22—29; s predponou *pol-, polo-* 30—36; cudzie v popularizačnej literatúre 162; srbochorvátske na *-ac* 41—45
slovosled ako emočný prostriedok pri výstavbe vety 151
slovotvorný model, definícia 23
Snemovňa reprezentantov 315—316
spojka na čele vety vyjadrujúca citovosť 151
spojovník: medzi opakovanými výrazmi 197; v menách typu *Gregor-Tajovský* 314—315
sotva, významy určované intonáciou 274
srbochorvátčina: skloňovanie slov na *-ac* 41—45
staré kocúry — starí kocúri, pravopis 126—127
superlatív: využívanie v slovenčine 346—349
stupňovanie: definícia 93
škrečči — škreči 169—171
štrasburský 376
štýl odborný v prácach popularizačného charakteru 159—164
štylistická charakteristika slovnej zásoby počtových kníh 180
štylistika: J. Mistrík, *Praktická sloven-*

ská štylistika, recenzia 182—185; J. V. Bečka, *Základy kompozice jazykových projevů*, recenzia 51—53
taká rada — tak rada 59—60
takto, významy určované intonáciou 274
Taťjana — Tatiana, pravopis 61
teória informácie: bit, merná jednotka informácie 264; množstvo informácie 265
terminológia: zasadnutie Čs. ústrednej terminologickej komisie, zpráva 369—370; Československý terminologický časopis, oznámenie o založení 185—186
Tribeč, skloňovanie 127
trpné príčastie: slovies vzoru *trieť* 129—144; slovies vzorov *biť, vidieť, česať, držať* 205—212
tvorenie slov: trpné príčastie niektorých slovies 132—144; deriváty z kmeňa niektorých trpných príčastí 276—285; *Maróthy-Šoltésová* 252—253
tvrdá noc, tvrdá zima, významy adjektíva 318
„uspokojive" — *uspokojivo* 377
útek „v reťazoch" 376
úvodzovky: nejednotnosť písania vo vydavateľskej praxi 349—352
veľký — veliký, štylistické hodnotenie 255
veruže, bisťu, hja, používanie 320
veta, vety: necitové oznamovacie 146:, žiadacie 147; opytovacie 147
vid nedokonavý na vyjadrenie citovosti 148
„vietor severných smerov" — *severný vietor* 187—188
vír — výr 372
vokalický systém spisovnej slovenčiny 26
vôbec, významy určované intonáciou 274—275
v ôsmej, či „vo" *ôsmej triede*, podoba predložky 58
výkričník medzi opakovanými výrazmi 196—197
výslovnosť slov typu *hríb, rýb, prúd* v tanečných piesňach 255—256; dnešnej slovenčiny 260; názvu *Necpaly* 37—40
vzťah: príslušnosti vyjadrený adnominálnym genitívom 102; syntaktický, prísudkové určenie 246, podmetové určenie 246—247
zámeno, zámená: citové a neurčité ako prostriedok citovosti 148; neurčité so *-si, nie-*, význam a používanie 236
Združenie slovenských jazykovedcov, zpráva o činnosti 120—121
zaobstarať — zaistiť, význam a používanie 62—63
zápor v expresívnych vetách 150
zasa, významy určované intonáciou 275
zrozumiteľnosť: jej zisťovanie 117—118; slabiková, slovná, vetná 117; v slovenčine 116—119
zvlášť, významy určované intonáciou 275
žánre: M. Marko, *Otázky novinárskych žánrov*, recenzia 49—51

O. Kajanová